

- László András: Solum Ipsum (aforizmak) 3
Perger Éva: A magasság magánya (Hamvas Béla leveleiről) 8
- Szabados György: Időszerűség és lábadozás (tanulmány) 13
Hiszen a levélben is benne van a fa (Németh Péter Mikola beszélgetése Szabados Györggyel) 19
Szabados György versei 30
A parlando rubatóból indultam ki (Horváth Tamás beszélgetése Szabados Györggyel) 32
Győrffy Ákos: Az események titkos története (próza) 38
A Nyugat az önzésbe fog belebukni (Végh Attila beszélgetése Szabados Györggyel) 40
Kurdy Fehér János: A sámlí (próza) 42
Az ember fa (Bankó András beszélgetése Szabados Györggyel) 46
Szabados György versek 56
Szűcs Balázs Péter: Túlságosan is (próza) 59
Az improvizáció időtlen üzenete (Régheny Tamás beszélgetése Szabados Györggyel) 61
Jász Attila: szabad zene. Myth&Co (vers) 73
Szabados György versek 74
Papp Máté: Az óceán válaszol (esszé) 76
Szabados György: Összeszedődés előtt (tanulmány) 79
Gyógyító ember (Szabados Györgyről beszélget Antall István Kodolányi Gyulával) 86
- Jim Northrup versek 90

A borítón Dormán László fényképei

A lapzárókon Dormán László (7., 12., 18., 31., 37., 39., 45., 55., 60., 78.) és Ivy Vainio (92., 95.) fotói

Köszönjük Buji Ferenc és a GyőrFree Műhely (Szabados Györgyné, Boda László, Fülöp Péter) segítségét!

E számunk szerzői:

Antall István rádiós riporter (Bp.), Bankó András újságíró (Bp.), Győrffy Ákos költő (Nagymaros), Horváth Tamás újságíró (Bp.), Jász Attila közvetítő (Tata), Kodolányi Gyula költő, fordító (Bp.), Kurdy Fehér János író (Kosd), László András filozófus (Bp.), Németh Péter Mikola költő (Vámosmikola), Northrup, Jim költő (Minnesota), Papp Máté kritikus (Kecskemét), Perger Éva kritikus (Győr), Régheny Tamás újságíró (Bp.), Szabados György zeneszerző, előadó, gondolkodó (1939-2011), Szűcs Balázs Péter író (Bp.), Végh Attila költő (Nagymaros)

- 1 Ahogy a Buddha is mondta: „Azok számára beszélek, akiknek a szemét csak kevés por fedi.” Még fedi, de már csak kevés. Vagyis nem azok számára, akikét teljesen beborítja a por, és nem is azok számára, akikét egyáltalán nem fedi por.

László András 3

- 70 Ha Isten rajtam kívül lenne, akkor Isten a létezők egyike lenne, nem pedig Isten. Egy objektív Isten tételezése tulajdonképpen indirekt istentagadás.

SOLUM IPSUM

(részletek)

- 75 Isten mindenütt való jelenléte elsősorban nem azt jelenti, hogy mindenbe behatol és mindenben benne van, hanem azt, hogy minden Istenben van.
- 78 Mindaz, ami van, illúzió. Egyedül az nem illúzió, aki/ami vagyok.
- 98 Én mindig több vagyok, mint amit látok. Sőt még annál is több vagyok, mint amit feltételezek.
- 99 A valóság – illúzió; de valóságos illúzió.
- 113 A személy az Alany egyik identifikációs pontja: az, amit *in concreto* átélek.
- 124 Minden maszk (*persona*) mögött van egy arc (*facies*).
- 132 Az élet – szellemi feladat.
- 133 Létbeli mozgásával az ember vagy az Abszolútumot célozza meg, vagy a semmit.

- 137 Amikor az ember megfeledkezik a lényegről, akkor nem egyszerűen az történik, hogy kimarad a legfontosabb, hanem a lényeg hűlt helyét valami más foglalja el.
- 142 Aki nem képes arra, hogy egész életét egyetlen folyamatos emelkedéssé tegye, mely közvetlenül a halált megelőző időszakban éri el a csúcspontját, hanem egy bizonyos életkort elérve elkezdi hanyatlani, az valójában *visszaél* életével.
- 151 A legtöbb ember életének körülbelül feléig, tehát harminchat éves koráig infantilis, utána rögtön, egyik napról a másikra szenilissé válik.
- 180 Az elsőrendű ember elsőrendű emberek társaságát keresi. A másodrendű ember harmadrendűekét.
- 181 Tevékenységével mindig az alacsonyabb rendű zavarja a magasabb rendűt. Létével mindig a magasabb rendű zavarja az alacsonyabb rendűt.
- 188 A metafizikai realizáció vonatkozásában minden „kell” csak arra az emberre vonatkozik, aki valamit tenni akar önmagával. Aki nem akar tenni önmagával semmit, annak semmit sem *kell* tennie.
- 202 Felemelkedni csak az tud, aki lényegénél fogva fent van.
- 203 Minden alulról való igazi felemelkedés felülről vezérelt felemelkedés. Azért akarok magasabbra törni, mert a bennem lévő magasabb „hívja” a bennem lévő alacsonyabbat.
- 209 Semmiféle cél nincs, ha a célt nem önmagamban jelölöm ki; semmiféle kiindulópont nincs, ha a kiindulópontot nem önmagamban jelölöm ki; és semmiféle út nincs, ha az utat nem önmagam járom végig önmagamban.

218 Aki akarja a Cél, annak a Célhoz vezető eszközöket is akarnia kell. Ha ugyanis nem akarja a Célhoz vezető eszközöket, voltaképpen a Cél sem akarja.

5

220 Minél inkább teremtmény egy teremtmény, annál sérülékenyebb, annál kikezdehetőbb, annál inkább alá van vetve a körülményeknek, annál inkább benne él a vonzások és taszítások körében.

224 Az ember nem biztosíthat életén belül rezervátumokat a sötétség számára.

226 Aki nem képes az elmélyülésre, az egyetlen komoly dologra sem képes.

237 Senkit sem lehet eredményesen a szellem felé noszogatni.

238 Minden manifesztált állapotban az áramlással szemben a forrás irányába kell úszni.

239 Szemben úszni az árral, visszafelé, a Forrás felé, a Fény felé, Isten felé, Önmagam felé...

240 A modern ember beavathatatlan – csak az archaikus ember iniciálható. Ezért a mindenekelőtti feladat: az embernek archaizálnia kell önmagát.

274 A teljes megvalósítás a centrum és a periféria egysége.

277 Amikor önmagamat állítom helyre, a világot állítom helyre.

320 Minden destruktív erő alaptermészete, hogy végül önmagát is aláássa.

449 A szellem *eleve* arisztokratikus.

480 A metafizikai tradíció két békét ismer: a *pax post victoriam lucist* – vagyis a Fény győzelme utáni békét, és a *pax post victoriam tenebrarumot* – vagyis a Sötétség győzelme utáni békét.

513 Minden korszak, s így a sötét kor is elsősorban tudatállapot, s csak másodsorban történelmi korszak.

527 Az a civilizáció, amely nem kultúrán alapul, álcivilizáció; az a kultúra, amely nem konfesszió alapul, álkultúra; az a konfesszió, amely nem religión alapul, álkonfesszió; az a religio, amely nem tradíció alapul, álreligio.

607 Ha egyszer a házasságok „az égben köttetnek” – mint ahogyan azt a keresztény, különösen pedig a katolikus tradíció vallja –, akkor hogyan lehet annyira materialisztikusan és kizárólag földi vetületeiben értelmezni a házasságot, hogy az egyik fél halálával a másik, özvegyen maradt fél felszabadul a házasság köteléke alól, és szabadon újráházasondhat?

617 A szaporodás tulajdonképpen csak *másodlagosan* tartozik a szexushoz. Nem mintha bármi máshoz jobban tartoznék, hanem mert a szexualitásnak nem a szaporodás a voltaképpeni célja. A szexualitás célja az egység helyreállítása.

620 A szüzesség eredetileg nem szexustalanságot jelentett, hanem a szaporodástól való tartózkodást; nem a *hymen*, a szűzhártya épségének megőrzését jelentette, hanem azt, hogy aki ezt birtokolja, az önmagát a földi létesülés köréből kivonta, és az emberi élet továbbadásánál magasabb szintre emelkedett. A *virginitas* és a *sexualitas* eredetileg nem egymásnak ellentmondó, hanem a legszorosabban összefüggő valóságok.

627 Kézenfekvő lenne arra gondolni, hogy egy férfi és egy nő kapcsolatából androgünosz születik. A tapasztalat azonban nem erről győz meg – pedig, mint ahogy mondani szokták, mindenki vegyes házasságból származik...

7

628 Az orgazmus pillanatában minden férfi egy pillanatra nővé válik.

679 *Spiritus est regulator. Anima est mediatrix regulationis. Corpus est regulatum.* [Latin. „A szellem az uralkodó. A lélek az uralom közvetítője. A test az uralt.”]

698 A halál angyalát nem azért ábrázolják csontvázként, mert a testből az marad meg a legtovább, hanem azért, mert a testnek a leginkább megkövesedett és elásványosodott, leginkább testté vált része: a *csont* reprezentálja azt, hogy a test sorsa a halál. Az ember azért hal meg, mert van teste.

719 Csak az lehet halhatatlan, ami soha nem is jött létre. Ami keletkezett, az el is fog múlni.

Új Forrás 2013/9 – László András: Solum ipsium – (részletek)

Kedves Barátom, régóta készülök arra, hogy megosszam veled egyik meghatározó olvasmányélményemet. Még tavaly került kezembe Hamvas Béla levelezése, s azóta egyre érik bennem, hogy írjak neked róla. Már az olvasás

8 Perger Éva

A MAGASSÁG MAGÁNYA

Hamvas Béla leveleiről

körülményei sem voltak hétköznapiak. A kötet megjelenését úgy vártam, mint egy rég nem látott, kedves barát érkezését. Minden nap elzarándokoltam a könyvtárba, hogy megtudjam, hozzáférhető-e már a könyv.

(Akkoriban sem munkám, sem pénzem nem volt, így a vásárlás nem jöhetett szóba.) S mikor a várakozás fényébe vonva végre megérkezett, elsőként kölcsönöztem ki az új, frisskönyv-illatú kötetet. Forgattam, nézegettem, beszívtam illatát: szép lassan egymáshoz szoktunk. Az ember rég nem látott barátjával sem vág egyből a dolgok közepébe: előbb újra össze kell melegedni egy kicsit, megszokni egymás jelenlétét, mikor azonban a légkör oldódni kezd és megkezdődik a beszélgetés, eltűnik tér és idő, s csak a barát személye, a másikkal való eleven kapcsolat marad. Így volt a könyvvel is. Bevallom, először nem tudtam mértékkel olvasni, a lendületnek nem tudtam megálljt parancsolni. Hogy is tudtam volna, mikor nem mindennap nyílik arra lehetőség, hogy ember Hamvas Béla barátjának, tanítványának érezhesse magát. Mert a leveleit olvasva az ember egy új, másik arcát ismerheti meg: baráti arcát. Műveinek egy része hiába végtelenül személyes, közvetlen hangvételő, a levelekből egy addig ismeretlen tónus hallható ki, s ez a baráti hang szinte élő közelségbe hozza őt. Másodszor, kissé lehiggadva már jobban tudtam figyelni a részletekre, s hűvösebb fejjel elgondolkodni Hamvas Béla egyedülálló szerepén és különös sorsán.

Ha egy szóval kellene jellemezni ezt a sorsot, azt mondanám: magányos. Talán furcsállod, miért írom ezt, mikor a levelek éppen azt bizonyítják, hogy sok emberrel állt kapcsolatban, sok barátja, tanítványa, tisztelője volt. De a sorok mögül kiviláglik, hogy valódi barátságról, valódi közösségről szó sem volt. Pedig Hamvas Bélában hatalmas barátság- és közösségigény élt. Ennek ellenére élete végéig szenvedett az igazi szellemi közösség hiányától, attól, hogy nem találkozott magához hasonlóval. Ez a hiány a levelekben lépten-nyomon szót kap. Voltak ugyan nagy egymásra ismerések, meghatározó találkozások, például a debreceni költővel, Gulyás Pállal, a klasszika-filológus Kerényi Károllyal, az irodalom- és kultúrtörténész Várkonyi Nándorral, a zenetudós Demény Jánossal, a lelkész Pál Antallal, valamint Szabó Irmával, de idővel e barátságok a kölcsönös szellemi tűz hiányában kialudtak, hamuvá

szürkültek. Egy helyen így ír: „Hidd el, nincs senki, akinek még csak hazudni is érdemes volna, nemhogy igazat mondani. Mert amennyiben tehetségesek, annyiban olyanok, mint az alvók, és alusznak írásaikban, gondolataikban, céljaikban, beszédükben, munkájukban. Egyetlen felébredt ember sincs. A többi pedig tehetségtelen. Így hát marad a kívánság: valakivel találkozni.”

9

E kívánság élete végéig csak kívánság maradt. Gondolj bele, milyen nehéz sors ez! Egy életen át egyedül. Mindig csak egyedül. Nincs, akihez igazán szólhatnál, nincs, aki igazán meghallaná, amit mondani akarsz. S a zakatoló magány véreddé lesz, és megtanulod, hogy amit keresel, azt talán sosem fogod megtalálni. Sohasem lesz igazi társad, sohasem lesz igazi barátod, aki olyan, mintha egy rész lenne belőled. Aki olyan, mint egyetlen csillag kétfelé hullott egyik darabkája, s mikor egymásra találtok, a csillag egygé válik és örömeiben felragyog. De akit olyan ritka és finom csillag-anyagból gyúrtak, mint a magyar Hüperiont, aki – egyik korai írásának főhőséhez, Olbrin Joachimhoz hasonlóan – nem a főkormányzó rideg gyárának futószalagján készült, hanem a déli sarkon élő bölcs, öreg János kertész készítette saját kezével, annak nem is könnyű magához hasonlót találni. Marad a magányos torzó-lét, az örökös hiány és vágy a hiánytalanság után. S ha keresel, mégsem találsz, hát teremtesz magadnak igazi barátot, ideális kedvest, tökéletes társat. Ha nincs valódi, hát majd alkot a képzelet. Ha nem találsz kívül, megteremted belül, magadban, magadnak.

Jobb híján ezt tette Hamvas Béla is. Az igazán komoly kérdéseket taglaló leveleit ugyan élő embereknek címezte, mégsem nekik írta. Magának írta, s annak a barátnak, aki nem is létezett soha. Legkomolyabb leveleit pedig már nem is címezte senkinek, hanem megírta *A magyar Hüperiont*, a magyar irodalom egyik legszebb és legmagányosabb művét. Interjú is készített magával, mert úgy érezte, nincs senki, aki értő kérdéseket tenne fel neki. S ahogy írja, „a magányos helyzete ilyen esetekben kedvező. Magányos az az ember, akinek az együttélésre fokozott igénye van. Magány annyi, hogy az ember önmagában játssza le azt, amit tulajdonképpen a többivel együtt kellene lejátszania.” Különös, hogy épp az maradt magányos, aki ennyire vágyott az együttlétre. Talán azért, mert akinek igazán fontos a valódi közösség, az nem éri be akármivel, akármivel. Annak nem mindegy a barátság hőfoka és minősége, nem elégszik meg félmegoldásokkal, így – ha nem veti össze a sorsa egy másik „napfény-lénnyel” – legbelül mindig egyedül marad.

Hamvas külön esszét is szentelt az általa oly fontosnak tartott emberi viszonyoknak. *A barátság* című írása tisztelgés Philia istennő előtt és egyben önvallomás is: „A barátság nem egyszerű társulás, ahogy a barát nem merő

társ. Nem bajtárs, nem kolléga, nem partner. Ami a barátság házában az emberrel történik, azt semmiféle más kapcsolat helyettesíteni nem tudja. A barát senkivel sem pótolható. Vannak barátságra képtelen emberek; vannak olyanok, akik a barátságra alkalmatlanok; vannak, akik körül mindig van valaki; és vannak, akiknek élete barátságéhségben telik el, anélkül, hogy egyetlenegyét is találják.” Talán mondanom sem kell, hogy Hamvas az utolsóként említett embertípusba tartozott.

A barátságéhség azért baj, mert az ember folyton vár valakit, s ez az intenzív belső vágyakozás sok erőt emészt fel. Persze erőt is adhat a hit, hogy egyszer majd eljön a várva várt pillanat, és a másik szemében is megcsillan az egymásra ismerés felszabadító öröme. Viszont ha elmarad ez a perc, valami mindig hiányozni fog. Am amit a sors megtagad tőlünk, akár hasznunkra is lehet, előnyünkre is válhat, ha az űrt a vágyott dolognál valami magasabbal töltjük ki. Így lesz hús-vér barát helyett a barátság essenciája, így lesz a földi szerelemből a *Téli terv* idilli kapcsolatvázlata. S milyen szépek és emelkedettek ezek az elképzelt kapcsolatok! Igazabbak és mélyebbek talán, mint bármely megvalósult viszony. Mert itt csak a lényeg van, semmi egyéb: a szerelem lényege, a barátság lényege.

Hamvasra gondolva mindig felmerül bennem a kérdés: hát hogy nem vette észre senki, ki jár ezen a magyar földön? Micsoda lehetőséget szalasztott el megint ez a nép azzal, hogy nem ismerte föl egyik fia nagyságát? Hogyan lehetséges az, hogy John Cowper Powys, a walesi ősei hegyvidékén elvonultan élő idős író lelkesült hangon, lenyűgözve és a legnagyobb tisztelet hangján köszöntötte azt az embert, akiről itthon alig páran vettek tudomást? (Bár mit is kezdtek volna vele az alvók és tehetségtelenek, még ha fel is ismerik?) Powys, a huszadik század kiemelkedő angol írója, *A magány filozófiájának* szerzője „telepatikus barátságuk és szellemi rokonságuk nevében” arra kérte a távoli kis országban élő „ismeretlen ismerőst”, hogy írjon magáról, írjon életéről és gondolatairól, s izgatottan, barátsággal várta a kontinensről érkező leveleket.

Hamvas ezt a rá mért magányos sorsot emelt fővel, magasba tekintően viselte. Langyosságot, alacsonyrendűséget nem tűrt maga körül. Leveleiben időnként nagyon keményen rávilágít egy-egy barátja „kompromisszumoktól messzire bűzlő” egzisztenciális kisiklására. Persze mások hibáját sokkal könnyebb észrevennünk, mint a magunkét, de Hamvas magát sem kímélte. Kegyetlen és kristálytisztá éleslátással vallotta be, hogy neki sem sikerült megvalósítania, amit tervezett. Az „írásdémon” bekebelezte, erősebb volt nála, így a „realizálás”, az eszmék és eszmények személyes megvalósítása elmaradt. Azt a magasságot és mélységet, amit papíron sikerült elérnie, életében nem tudta valóra váltani. Micsoda bátorság kell a legkisebb szembenézéshez is, hát még ahhoz, hogy belásd: életed valódi célját nem

sikerült elérned, és már késő. Milyen erő kell ahhoz, hogy ezt ki tudd mondani magadról: „Azt hiszem, lényemben van valami alapvető hazugság, amit eddig is észrevettem, de másik hazugsággal tetéztem, azzal, hogy nem akartam észrevenni. Most a halál közeledte kényszerít rá, és ez nagyon keserves. Igyekszem arra, hogy bevaljjak minden gyarlóságot, de ez kevés.” 11 Tiszteletreméltó bátorság, de egyben intő példa is. Ki nem mondott, be nem vallott dolgaink nem tűnnek el, hanem láthatatlan teherként életünk végéig elkísérnek. Jobb ezekkel szembenézni, jobb ezeket levetni, még ha nehéznek is tűnik. A hőlégballonból is ki kell dobálni a súlyokat ahhoz, hogy magasabbra szállhasson...

Ami a levelekből szintén kitűnik, hogy életének minden mozzanatából – még a tragédiából is – próbált nem kevesebbként, hanem többként kikerülni. Nem belerokkanni, nem belekeseredni a csapásokba, hanem továbblendítő, építő lehetőséget látni mindenben. „Nem azonosnak lenni a sorssal. Távlatot nyerni fölötte. Tudni, hogy van és életem formája, és azt élem, de tudni azt is, hogy »én magam« nem vagyok az.” Mindezt egy olyan ember írja, aki részt vett két háborúban, aki szinte minden földi ingóságát – kéziratait is beleértve – elvesztette Budapest bombázásakor; aki kivételes írói és emberi kvalitásai ellenére segédmunkásként volt kénytelen dolgozni és élni teljesen méltatlan körülmények között; aki csak lopott időben tudott olvasni, fordítani, írni, levelezni. Tehát egyáltalán nem kímélte a sors, nem a levegőbe beszélt. Ha voltál már súlyos időhiányban, mely elvont igazán fontos dolgaidtól, tudod, mit jelent ez. Ilyenkor az ember úgy vágyik egy kis csöndre és nyugalomra, mint szomjazó a forrásvízre. S a külső körülmények okozta teljes szétszórátást csak úgy lehet elkerülni, ha az ember központja stabil, ha van egy belső origó, amihez igazodhat. Egyszer fent, egyszer lent: de ha van hová visszatérni, könnyebb kikerülni a hullámhegyek és hullámvölgyek kizökkentő uralmából: „Az időhiány azért baj, mert az ember nem tud a szociális hétköznappal szemben ellenszínvonalat építeni, s így a hétköznapi eseményeire nincs távlata. Ezért fosztják meg az embert a szabad időtől. Az életek szétszóródnak a semmibe. Akinek nincs centruma, elveszett.”

Neki volt centruma, és tette a dolgát azzal a biztos hittel, hogy a sors által nyújtott feltételek ellen nem szabad fellázadni, mert akkor hibát követ el. A sors meghaladásának módja nem a passzív beletörődés, hanem a felül-emelkedés, nem a szétszóródás, hanem az állandó, éber figyelem és összpontosítás. S ha minden erődöt beleadod, a „magasabb erők” sem hagynak el. Tapasztaltad már, hogy mikor saját erőd fogytán van, jön egy kis váratlan, égi segítség? Ami továbblendít a holtpontra, ahonnan önerőből képtelen voltál elmozdulni. Ezt a tapasztalatot Hamvas több helyen is megosztja a

leveleiben, s beszámol arról, hogy „megtanultam, hogy van külső gondviselés, amely nem hagyja, hogy elvessek kenyér nélkül. De van belső is, és ez nem hagyja, hogy szellemem szomjúságtól égjen. Ő, ez nagyon nagy dolog volt. Azóta tudom (mert átéltem), hogy ha nincs kenyér, az nagy baj.

12 De ha belül vagyok elhagyatva, ez sokkal nagyobb, »mert nemcsak kenyérral él az ember«.” S aki nemcsak kenyérral él, az nem is éri be életmorzsákkal, hanem valami többre, nagyobbra vágyik, s ebben az igényében szeretne osztozni másokkal is. De úgy tűnik, minden nagyság a magány tövében terem. Az ilyen napfény-lényeknek nehéz a sorsa, mert ritkán találunk hozzájuk hasonlóra. Hamvas Bélára is ezt a hüperioni magányt mérték az istenek. Hiába keresett, nem talált magához illőt, megalkudni pedig nem volt hajlandó. Nem ő ereszkedett le a valóság szintjére, hanem a valóságot emelte a saját szintjére. Talán nem is igen tudott volna mást tenni, ahogy az olaj sem tud keveredni a vízzel, bármennyire szeretne. „Azt hiszem – írja –, könnyebb elviselni a nehéz sors súlyát és szenvedni, mint a loholó tömegbe sodródni a pillanatnyi előnyökért és bemocskolódni”.

Kedves Barátom, csak elnagyoltan tudtam felvázolni neked, mi is ragadott meg Hamvas Béla leveleiben. Olyan komolyság és szépség rejlik ezekben a levelekben, olyan erős vágy az élet magasrendű megélése után, hogy az ember ezt olvasva hirtelen szűknek és kevésnek érez mindent maga körül. Ez a kötet megerősített abban a hitben, hogy minden sorsnak megvan a maga nehézsége, de szépsége is, és abban, hogy minden sors – még a legnehezebb is – megemelhető. A sors csak egy keret: hogy milyen tartalommal töltöd meg, az csak tőled függ. Mert nem a körülmények döntenek el, mivé leszel, hanem szívednek legbelső akarata. S ha néha elcsüggedsz magányodban, és nem találsz magadhoz hasonlót, gondoldj arra, hogy „mégis csak az istenek között van az ember a legjobb társaságban”.

(Eredeti megjelenés: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle.)

Hamvas fogadtatása magán viseli a helynek, a kornak, az egyénnek és a közö-
ségnek – egyszóval: annak a konstellációnak az állapotát, amelyben vagyunk,
miként bármely gondolat hatása a felfogás affinitásának is a függvénye.

Erről a ténymegál-
lapító mondatról viszont
rögvest elmondható, hogy
tartalma nyilvánvaló köz-
hely. A „közhely” szó pe-
dig azt jelenti, hogy amit
mondunk, amit állítunk,
nem ad már semmi újdon-
ságot; hogy sokan és sok-

szor elgondolkodtak már azon, és általában hasonló megállapításra jutottak,
ezt le is írták, és számtalanszor fel is emlegetjük. Beszélgetéseinkben s tuda-
tunkban a felbukkanó „közhely” a tisztességgel egyenlő; az illetet kár
tehát újra megidézni egy magára valamit adó embernek, egy magára valamit
adó társaságban.

Holott a hamvasi életmű leglényegibb, legfontosabb tartalmai,
talán Hamvas egész irodalma, a „témái”, amelyek körül újra és újra vizs-
latva kering, a galaxis, amit elmeizgalma és leíró szenvedélye befog: az
ezermilliószor végigélt és átgondolt Világ, a Teremtés – a legnagyobb Köz-
hely. És körülötte a végkövetkeztetések stabil közhelyei. A naponta újra-
értelmezett Kinyilatkoztatás, amelynek minden szava – miközben teljes e
mai civilizációnkban az újdonságok hatalmas igénye-szomja honol és
zajosan ünnepli magát – ekként voltaképpen már botrány. S a „közhely”
titulus éppen ezt élezi ki.

A méltatlan szimplifikáció a magasztosság köreiben. A porladhatatlan
partokon sétáló, picinyekké feledett nagy szellemek örök gondolatai. Igazi
írónia. S ahogyan Ő idéztetik meg, az Egyetlenegy, az Abszolútum: közhely
gyanánt. És nem is jó tréfaként. A mérvadó, cinikus mai szellem ide farolt.
Ugyan, hogyan lehet mesélni, komolyan állítani még valamit, ami abszolút
igazság, amelyben kételyről s cáfolatról szó sem esik? S hogyan lehet erre
építeni valamit?

A nagy kételkedők után. Mo Ti után, aki tagadta a zene szentségét és
fontosságát. Parmenidész után, aki nem tudta meglegelni az Egy és a Sok között
a megnyugtató viszonyt. Az egész Római-Birodalom után, Sade márki után,
akik az érzékek, a bennünk égő pokoli hiány vibrációi mentén, a vágy hedo-
nizmusa mentén kétségbeesett gyönyörökkel próbálták enyhíteni ez agyat s
idegeket szakító hiány feszültségeit – a titkok titkait kutatva és bizonyossá-
got hazudva, s megdönthetetlen bálványokat emelve közben annak, ami
nincs. S aminek tényleg kell a bálvány, különben nem is lenne.

Szabados György 13

IDŐSZERŰSÉG ÉS LÁBADOZÁS

A hamvasi szellem aktualitása

Az egzakt kontaktusok rabjává vált, önhittén is kételyes Tudományosság után. A *mennyiségek* forradalma után. Az egymás bőrét elevenen lenyúzó valatók Semmi-ünnepélyei: eme sajátos többségi (bolsevik) temetkezési aktusok után; a Nagy Relativizmus és a Szuperdestrukció mai hosszú agóniája-
14 kor, a Tömegek (indirekt) hatalmának telje idejében, amikor átláthatatlanok már a dolgok, mert részlegesek (ezért kell a sok információ!). Átláthatatlan az élő élet egésze; amely ugyan mindig is rejtekezik, vedlik, korábbi voltát feladva. És nyakunkon a fekete-fehér polarizáció, a kifinomultságnak tűnő új vandalizmus: a binaritás. Az új önkény, új érzéketlenség. Amikor "a buták gondolkodni kezdtek" (Jean Cocteau), s mivel buták voltak, úgy is cselekedtek, és ennek ma sincsen vége: minden félbe van hagyva, bevégezetlenül, a természet megbontott körei is nyitva maradtak, mert nyitva hagytattak.

Ebben a súlyos, kételyes és gőgös szürkületben, ebben a vakuló önhittségben nem volna szabad valakinek az Okot és a Világosságot, akár szavakban is megidézni. Nem volna szabad még csak fel sem emlegetni. Ironikusan sem. Közhelyként sem. Ez nem való ma ide. Valójában ma nem "előnyös" már hinni sem. (S ez újabb fordulat.) Hinni: csak úgy, természetesen. Hinni magunkban. Magunkban is. Hinni tilos, legalábbis nem illik. Más stílus az. Merthogy azért változatlanul érezzük magunkban ma is, minduntalan, hogy mi a fundamentum, hogy mi az Igazság. Ott, legmélyen önmagunkban, személyességünk gyökerénél és alább. Hogy ott van bennünk, s hozzá elszakíthatatlan közünk van. Ott van bennünk, ha Róla le nem szakadunk, ha le nem szakít Róla minket a Nagy Fűnyírógép. Onnan lát, ott táplál erővel, ott jelentkezik, és kívülről és belülről tanít – a megfoghatatlan: a léteben elfogadhatatlan, s mégis mindenben jelenlévő Abszolút Közhely. Aki által nem esik szét meddő darabokra a világ.

Ahol a dolgok megváltottan is megváltatlanok maradtak, mindezt emlegetni sem volna szabad. Annak most nincsen itten az ideje. Mert megváltás ugyan volt már, de nem: érvényesülés.

Mindezt komolyan felemlégetni ma, az érvénytelenség, a kihullás kockázatával jár.

Nem véletlen hát, hogy a legdivatosabb élő magyar írónak is, mikor egy sópánkodásos percén – "mit is lehetne itt tenni?" – azt ajánlottam volt, mint kézenfekvően, szinte már közhelyesen egyszerűt, hogy hihetetlen szerencse nekünk a hamvasi hagyaték, hogy itt élt és mindent kidolgozott, amivel lassan a helyére lehet billenteni (s épp egy csillagzatváltás ritka pillanatában!) mindent, ami régi remények mentén olyan hosszú időn át, s oly önhitt gyötrelmek során elrontatott (hiszen kész az analízis, kész a diagnózis, kész a normalitás ikonja, és kész a metódus is!) – a népszerű író rögtön rám ropannotta, hogy Hamvas *nem időszerű*.

A Fény ma nem időszerű, a Fényesség ma nem időszerű, nem időszerű a Világosság és a Látás. Csak a holdas homály, amelyben mesterséges dics-fények havaznak.

Miért érdekes hát mégis, miért újdonság mégis ez a hatalmas, gályarabságban született életmű, ez a nagy enciklopédikus és konzekvens írástömeg, amit Hamvas reánk hagyott? Ez az egész, amit talán „Hamvas-jelenségnek” mondani a legtalálóbbs s legpontosabb, hiszen ebben benne van az ő életpályája, vállalt sorsa is. 15

Mi közünk ma nekünk, immár 21. századbbelieknek – hogy kelően tapintatlan legyek – egy egész újabb közhelygyűjteményhez, amikor a világ sokkal fontosabbnak látszó dolgokban ég? Talán amiért Arkhimédész azt mondta egykor – Karel Capek szerint – a spártai követnek, aki világhatalomra akarta megnyerni őt megbízó urának, nevezetesen, hogy “én ennél sokkal fontosabb dolgokkal foglalkozom: körökkel és háromszögekkel”? Vagy szellemi hedonizmusunk miatt? Már falánk és perverz angyalok lettünk? Vagy mert újabban sem lettünk boldogabbak, pedig jobban hiszünk másoknak, mint önmagunknak?

Talán azért inkább, mert a hamvasi gondolkodás ismét meri vállalni a valóság egyszerű, láttató igazságait és vizont. Az Igazság valóságát. Az Isten-érdekű és nem a pusztán emberszemontú gondolkodást. Az egyetemes erkölcs valóságát. Meri élni az emberben meglévő, egyre nehezebben megpillantható és tetten érhető istenit is. Az emelkedettebb embert. Sőt. Ehhez tartja magát, s erre igyekszik visszaemelni szemléletünket, így magunkat is. Valószínűleg ez, igen, ez a kiengesztelődéses Égbe kapaszkodás, ez az erkölcsi pozíció lehet, már szinte napi aktualitásának az oka. Ezért nélkülözhetetlen megint ez a régen levedlettnek hitt, ópiumosnak mondott sűrű közhelyesség. Miközben a dolgok már-már követhetetlenül összekavarodtak, összezavarodtak. Megszűnt a belátható rend. Ahogyan Pilinszky írja, „nem tudunk semmit”, legföljebb csak ha gyanítunk. A gyanú terepe lett a világ. És semmi bizonyosság. Szükség van itt az áttetsző közhelyekre, megint már tiszta szavakra, újra láttató szimbólumokra, egy nagy megnyugvásra. Ár- és belvizek után egy kis szikkadásra. Erőre, enyhületre. Mert minden mocsarasan bonyolult lett. Barátságtalan és otthontalan. Egy hatalmas kásahegy tornyosul előttünk megint, amelyen azonban átrágni magunkat (se vége, se hossza) muszáj. Amely elől nincsen menekvés. Ez immár erkölcsi kérdés. Ez a Jelen és a Jövő halaszthatatlan dolga.

Ahogy Böhme tette. Akiben, szerszámai mellett (és a szerszámaihoz hasonlóan) külön utakon járt a kíváncsi elragadtatottság. Az igazság, a valószínűség öröme és biztonsága. Az újra csodálata, ugyanannak. Vajon Isten is így teszi? Ebben a "poloskás", megfigyelt-lehallgatott, "beazonosított" mai létben is ez az egyszerű szent intimitás, az *értelem benső szabadsága* az, ami megmaradt fundamentumnak ahhoz, hogy ne túltengő méla óriások legyünk, humán Dinoszauruszok, de legalább porszemnyi istenes embernek megmaradjunk. Igen, a munkát az emberen, az embernek elsősorban önmagán kell elvégeznie.

A makacs, bizonyos dolgokban megváltoztathatatlanul hűséges ember nem hajlandó feladni magában a minden emberben veleszületett és Istennel rokon, alkotó-teremtő alaptermészetet. Valójában beavatottakként, erkölcsi alapállással születünk, amelynek felhígulása, kiégetettsége, az ebből való lassú kifosztás a modern kor legnagyobb bűne és veszedelme. Ki tudja, hogy a jövőben ez még mi minden rosszra vezet?

Ez az alkotó szemléletű figyelem, miközben fantáziál és fabrikál – nagy csodálkozások közepette – egyre mélyebbre-magasabbra és mind elvontabb terepekre téved és hatol. A látatlan törvények körébe, hogy ott körbe-, s onnan visszatekintve, eme erkölcsi alapállás látóbíborán át jobban lássa a dolgát és önmagát. Amíg erkölce nem változik: ellenőriz és felfedez. S közben oda mindent beköt. A dolgok nyitját, a jelenségek mögöttes rendjét akarja s véli megérteni. Ennek az egész élő építménynek a titkát, végső értelmét és mivoltát. Az erkölcsi építményt. Az Istent. A jó működés csodáját. Beavatott akar maradni. Mert ehhez istenadta joga és képessége van. Bizonyos értelemben igenis kézzel fogható titkát akarja tudni mindennek, hiszen egyúttal – ellentétpárként – ott munkál, hajt benne a hitetlenség, a hiány hullámverése is. Két lábon áll bennünk a világ. És meglepetéssel, egyre nagyobb csodálkozással konstatálja, hogy végül (s persze mindig is átmenetileg) újra, valamikor már fölismert, sőt: tudott összefüggésekbe botlik. És ismét bennük gyönyörködik. Isten él – és ugyanaz.

Összefüggésekre, amelyek azonban – a halandó s folyton haldokló és egyre némább elődök, hordozók miatt – minduntalan kikopnak tudatunkból, és látszólag elvesztik jelenlétüket. Cifra álruhát öltenek, vagy bebújnak láthatatlanná tévő köpenyükbé (lám, a nagy mese = nagy filozófia!) s onnan sandítanak – de vannak. Kis törvény-tündérek, tiltás-boszorkák, szabálymanók. Nyugodtan várnak, az örök visszatérés időtlen szárnysegédei ők (égi-földi kémek, ezoterikus bábaasszonyok), s mindig bennünk is lakozván csak akkor bújnak elő, ha jelenést int a Mester. Olyankor aztán nincsen áttételesség, olyankor minden direkt. Olyankor az isteni szent szabadság meztelenkedik, hiszen beállt a sötétség. És máglyákat rakat, szertartásokat rendez, és a tisztító tüzek melegében helyre lopózik a rend. Olyankor a neveltségesség

már hegyekben áll, és a sínek alá kerül kőágyának a hiú hatalom, az ablakokon át újra messze látni, a Böhme-féle „akárki” szemlélődőt pedig boldogság önti el, nemes lesz, sőt: előkelő és becsaphatatlan.

A gondolat. A tisztának maradt, tágas gondolkodás. A titkos intuíció, 17
a beavatott értelem féltve őrzött szabadsága, amelynek révén a csatangoló, kutakodó szellem bármerre jár, hű marad eredendő lelkületéhez. Ez az örök ajánlat, s ez az esély. Ez a világosság záloga. Az eligazodásé. A közhelynek titulált, szabadságban megélt s felfogott Törvénynek, és az át-tetsző, kikezdzhetetlen tekintetű szavaknak, hites, hiteles szavaknak van itt az ideje újra. Eme isteni meztelenségnek. Az elferdíthetetlen, kicserélhetetlen, elhazudhatatlan, s feledhetetlen értelmű szavaknak. E pontos és jó foglalatoknak a dolgok végső természetéről. A direkt megszólalásnak, mely e zsugorított nagyvilágban megint otthonos-ságot teremt. A bölcsességet őrző, s igazat hozó-idéző, fenntartó és láttató szavaknak. A hamvasi szavaknak. A meztelen, újszülött időnek megint. Ahol a Törvény helyreállítatik, amit a butaság, az önhietség és a hanyagság hosszasan körbevizelt. Itt állunk a Logoszra, az Igére érkeve és várva a jó és pontos szavakban is rejlő, fenntartó és rendező erőre. A nagy mércére. Amely még ma is (mert hisz örökké!) oly potens hatalom, hogy ellen tud állni bizonynal, méltóságos, ősköz-helyes magyar nyelvünk kivámolásának is.

Ha Arkhimédész köröket és háromszögeket tartott fontosabb dolgoknak, mi Hamvas, és bölcs és szent elődeink nyomán Erkölcsöt mondunk, és hűséget értünk az isteni értelemhez. Mert a Szó: tett, amit tett követ. Ez az élő teremtés sora. Minden működés erkölcsi minőséget követel. Az emberi is az égalattiban.

A megváltás folytatásának soha be nem végződő, folyamatos munkáját tehát az embernek újra, és magán kell elkezdenie.

Aki látta már (például Nepálban) a soha, percre sem megálló imake-rekeket (mert mindig pörgetik, ez szimbolikus dolog), a folytonosan a szakralitás békességében élő derűs, barátságos embereket, és közben tudja, hogy a hamvasi szellemiséget például Dániában kerek-perc fasiszta ideológiának mondják (hogy a két legnagyobb hivatalos dán napilap egy-egy recenziójára hivatkozzam, s ez hasonlóképpen: jelez!) – abban tudatosul az a felismerés is, hogy ez a hatalmas kontraszt egy már vibráló, nagy szellemi háborúról árulkodik; szellemiről, amely ma fontosabb, mint a politikai.

De meg kell látnia ugyanakkor azt is, hogy ebben a jobbára még a színfalak és homlokok mögötti, hatalmi-uralmi harcban a böhmei csodálkozó-töprengő, jóhiszemű napi ember tudja majd mégiscsak eldönteni ezt a legújabb hosszú ütközetet. Ő tudja majd, saját örök-naiv, istengyermeki

természete révén és azt nem feladva, ahhoz elemi jóérzése révén váltig ragaszkodva, azt napi enyhületes örömei gyakorolva – eme egzisztenciális önfeledtségen. Átbillentve lassan, s biztos tehetetlenséggel a hétköznapok s az ünnepek, a világi lét hangulatát, stílusát, tartalmát, újra egy istenudvari otthonosságba. Visszafelé is elsülhet az Aranyborjúhoz terelt, hamis csodákkal s rossz hangzatokkal itatott tömegek mai, jól fizetődő indirekt uralma.

A művészetek, a szavakon túli, személyes nyelvezetek addig is a legjobb, legalkalmasabb eszközei lehetnek az ember talpra állásának. Hiszen a nagy és igaz művészet – ha hagyják – az emberben jelen lévő isteni megszólalás véttlen felfogása és továbbadása.

A zene pedig, ez a csak félig evilági tünemény: a legfelemelőbb lélekistápolás, karbantartás és erőátvitel, amely nélkül lehet ugyan, de nem érdemes élni, s mely nélkül az Istent méltóan dicsérni talán nem is lehet.

Szokássá, szokásokká tenni az élet istenes, nemesebb világát, egy ilyen stílust adni kívül és bévül magunknak. Ez a dolog nyitja, amely megújodást ígér. S Hamvas is, minden sorával ezt teszi, nemcsak tanítja.

A recepció, a fogadtatás, a befogadás tehát mindig is akként alakul, ahogyan magunk is belekerülünk, belefordulunk, belepördülünk: beleáldozzuk, beavatjuk, belederítjük magunkat ebbe a jó bódulatú, könnyű világosságú, egyetemes imamalomba – ami egyáltalán nem csupán mókuserék! Hanem az értelmes, áldozatos élet. S amit jól pörgetni, jól szolgálni nem érdemes ugyan, hiszen "kiterítenek úgyis!", de amit pörgetni s jól szolgálni, amely szerint élni mégiscsak érdemes. Ha már úgyis egyszer kiterülünk.

(2001. március 22. Balatonfüred, Hamvas Napok)

– Korábban azt feltételeztem, ha a világegész humanizálhatóságáról gondolkodók klasszikus alapokról indulnak, várhatóan megegyező véleményre jutnak. Ám, hogy ez mennyire nem így van, annak illusztrálására korábbi Madách rádiós elemelkedéseink közül idézek

most fel néhányat, olyanokat, amelyekben a humanizmus jelenkori értelmezésére tettünk kísérletet, s amelyek alapvetően eltérő véleményeket tükröznek.

Pellei Ilona, a Semmelweis Orvostudomány Egyetem filozófus-tanára például

azt fejtegette, hogy ma, az alig felismerhető és „tetten érhető” három emberi alaptípus: a bölcs, a lovag és a polgár személyiségjegyeinek újjászületésében, harmóniájában van némi reményünk arra, hogy valóban humanistákká váljunk.

Gyarmati György történész pedig arról beszélt, hogy csak úgy lehetünk humanisták, ha valóban világpolgárokká leszünk.

Gánti Tibor biológus professzor ellenben határozottan azt állította, hogy a könyörtelen, törvényszerű evolúciós törzsféjlesztés ismeretében, mikor is többnyire a virulensebb, az erőszakosabb élőlények maradnak fenn és szaporodnak tovább a létért folytatott küzdelemben, nem sok reményünk van a harmadik évezred humanizálhatóságára.

De miként vélekedik minderről egy olyan ember, aki zenét teremt szinte nap mint nap, a lelkében legalábbis, s akit úgy ismer a zenei nagyvilág, mint dzsesszmuzsikust, zongoraművészt, zeneszerzőt és zeneesztétát.

– Ezek immár napi gondok, a humanizáció, a humanizmus, az ember körüli elképzelések, már nemcsak egy elefántcsonttoronyban élő, meditáló ember problémái. Nap mint nap ránk szakad a felismerés, hogy itt egy gyötrelmes változás indult el. Mindenki érzi, a saját bőrén érzi, hogy ez a változás látszólag egy szépülő, legalábbis bizonyos területeken, bizonyos országokban, bizonyos helyeken szépülő, de egészében egy omladozó világ változása.

– Az „építkező” romok között épülő és szépülő világ átalakulása.

– Talán. Sajnos ezt kell, hogy mondjam. Úgy is, mint művészember, aki művészi adottságai révén bizonyos értelemben ugyan ösztönlénynek nevezhető, de más szempontból nagyon is tudatosnak. Ezért talán érzékenyebbnek is, néha túlérzékenynek is. Ezekre a jelenségekre én magam nagyon figyelek. Azt hiszem, hogy a három idézett vélemény közül Gánti professzor mondta ki legkegyetlenebbül a valóságot. Az ember a természet része, s ez a természet, épp az ő jóvoltából igencsak romladozik. A világ megteremtett,

HISZEN A LEVÉLBEN 19

IS BENNE VAN A FA

Németh Péter Mikola ezredvégi

dialógusa Szabados Györggyel

a világban különböző bonyolultságú, összetételű, minőségű, az élet különböző szintjein élő lények vannak. (Magam valójában a szervetlen világot is bizonyos értelemben élővilágnak érzem, nemcsak a szerves világot. Egység-

ben látom az egész kozmoszt.) Aki ezen a világon él, ami ezen a világon létezik, az mind születik, él és meghal. Mindennek ilyen íves története van. S végül, mindennek egyszer vége lesz. Lehet, hogy a humanizáció történetének is. A humanizmusnak is, minden bizonnyal.

– *Ez az élet természetes rendje?*

– Ez az élet rendje, ez a világ törvénye, ez a természet és a lét sorsa. Olyan nincs, hogy valami elindul, és az mindig csak jobb lesz és mindig szebb lesz és magasabb rendű lesz. A világ nem így működik. Mindennek belső meghatározottsága van. Humanizmus alatt pedig azt a reneszánszban támadt gondolatot és életfelfogást értjük, hogy minden az emberért van, hogy a teremtés központi figurája az ember. Azóta az ember annak is képzei magát, a teremtés központi alakjának. Hogy egészen leegyszerűsítsem a dolgot: a mindenség, amiben élünk, a növények, az állatvilág és a természet, a világ minden része körülötte és az ő cselekedeteinek a függvényében forog. Ezt értjük lényegében alatta. Az ember világa körüli gond ma azért olyan súlyos, azért támadt és zuhant ilyen hatalmasan ránk, mert az ember tartósan önhitté vált és nem tanul. Sőt, ezzel még vissza is él, saját magát egyre inkább kitünteti ezzel a hiedelemmel. Holott az ember létének indoka, mint ahogy az egész világ létének indoka, nem önmagában van. Az ember létének indoka önmagán kívül van. És ilyen értelemben az ember, hasonlóan minden más élőlényhez, nem célja és értelme, hanem részjelensége a világmindenségnek. Tudomásul kell vennie, hogy ő nem mindenható és mindentudó, hanem ő ennek a folyamatnak cselekvő, de kötelező alázatossággal jelenlévő tagja. Bár rajta keresztül, általa is folyik a teremtés, és így minden cselekedetének szörnű következményei lehetnek, és sokkal súlyosabb következményei is vannak, mint bármely más élőlény cselekedetének. Ennek tudatában kell, hogy legyen, s ez, ismétlem, azt is jelenti egyúttal, hogy nem mindenható és nem mindentudó.

– *Csak éppenséggel mindenáron kísérletet tesz arra, hogy önkényesen saját orcájára formálja vagy deformálja a természetes világot.*

– De ez önkényesen nem sikerülhet neki. Az ugyan benne van a pakliban, hogy az ember a tudatával, a „szürkeállományával” jelen van a világban. Ám, ha ez nem párosul azzal a belátással, tisztánlátással (azt hiszem, jobb szó a belátás), úgy is mondhatnánk, hogy azzal az erkölcsiséggel, ami nélkül a világon nem működik semmi – ugyanis e nélkül az egész világ nem működik -, tehát, ha önmaga erkölcsi minőségét nem tölti be, akkor, hogy úgy mondjam, le lesz váltva.

Ez a belátás is a „szürkeállomány” dolga. Az ember szintje egy erkölcsi minőség. Ugyanúgy, mint minden minőségnek, az emberi minőségnek is

megvan a maga erkölcsisége a maga szintjén. Hogyha az ember nem ér fel ahhoz a szinthez, amit a tudatával, az élményanyagával, egész lényének minőségével, permanensen és immanensen átfoghat és beláthat, ha ehhez erkölcsileg nem ér fel, akkor a külvilág, amelyben él, az emberen kívüli világ, a Természet, amely hordozza és fenntartja őt, előbb-utóbb hatalmas visszacsapással fogja figyelmeztetni arra, hogy te rossz tanuló vagy, buta vagy. Méltatlan vagy. „Coki” a helyedre. Minden jel arra mutat, hogy ez a visszacsapás lassacskán bekövetkezik.

21

– *Ettől a bumeráng effektustól csak azt remélhetjük, hogy észhez téríti a világot, de azt is gondolhatjuk, hogy mindez nem fog bekövetkezni.*

Egyik zenetörténeti esszédnek, amely a közelmúltban jelent meg könyv formájában, és közölte Katedrális című irodalmi, művészeti, bölcséleti folyóiratunk is, A zene kettős természetű fénye (Zene- és mentalitástörténet) címet adtad. Az írást egy szemléletesen pesszimista idézettel indítod, amely azóta is itt dübörög a szívemben. Így hangzik:

Az ember születéskor nyugodt, mert
ilyen az Égtől kapott természete...
...s minthogy nem vagyunk képesek
visszatérni önmagunkhoz, az
Égtől kapott értelem kialszik bennünk.

Költői a kérdés, de engedelmekkel mégis megkérdem, miért pont ezt a mottót választottad, és a benne foglaltakat ma is ugyanúgy gondold, mint akkor?

– Az előbbi beszélgetésrészben utaltam arra, hogy a természetben minden megszületik, és utána meghal. Ez viszont ténylegesen azt is jelenti, hogy az ember teljes készletekkel születik.

– *Tökéletesnek születik.*

– A maga létére készen. Ilyen értelemben „tökéletesnek” születik, és utána belekerül ebbe a...

– *És utána, ehhez képest, ebben a világban megromlik, tökéletlenné válik, ha könnyörtelenül le akarom egyszerűsíteni a Li Ki gyűjteményből: Feljegyzések a zenéről címmel idézett gondolataidat.*

– Meg merem kockáztatni azt, hogy valójában nem az az eredendő életprogramunk, hogy valami nagy, önzésünkől fakadó célt valósítsunk meg. Létünk értelme inkább az, hogy azt az eredendő nagyszerűséget, ami a világban és bennünk megnyilvánult és jellemzően jelen van, és aminek mi is részesei vagyunk...

– *...ennek a fejünk fölötti kozmikus nagy egésznek...*

– ...azt a magunk részéről a maga méltóságában fenntartsuk. Hiszen a levélben is benne van a fa. Minden az egyetemes törvényből való. Minden a mindent képviseli. Nincs olyan, hogy a világnak kis része csak kicsi törvényt képvisel. Mindenben benne van az alaptörvény, tehát minden
22 és mindenki mindent képvisel.

Amikor tehát a Nagy Egészről beszélünk, a kozmikus nagy egészről, vagy mondjuk: a természetről, akkor nyugodtan magunkról is beszélhetünk, mert bennünk ugyanúgy megvan az Egész és viszont. Az emberi életnek egyetlen méltó célja ilyen értelemben csak az egyetemes nagyszerűség és a teljesség fenntartása lehet. Nem buta kis figurákként születünk, akik aztán egyre nagyobb okosságokat és szépségeket találnak ki. S hogyan jönnek a különböző korosztályok, azok még okosabbak, akik még nagyobb nagyszerűségeket képesek feltalálni – ez nem így működik. A készletek adottak a születésünkkel, és az egy más kérdés, hogy a világgal való találkozásunk során és a világgal szembesülve – s egyúttal önmagunkkal is – ebből a teljességből mit vagyunk képesek felfogni. És képesek vagyunk-e a velünk születettet fenntartani. Képesek vagyunk-e ahhoz méltóan élni, s azt nem elrontani, megsemmisíteni. Egy horribilis fenntartó feladat tehát az, amiben élünk, és hogy ez sikerüljön, ahhoz két dolog kell. Egyrészt valamennyire ismerni kell önmagunkat. És ahhoz, hogy magunkat megismerjük, a világgal kell találkozunk, hiszen a világgal való kapcsolatunkban lelhetjük meg saját énünket. Az ember kifelé és befelé egyaránt nyitott. Tehát kifelé a külső végtelennel, és befelé a belső végtelennel is találkozik. Mi magunk a kettőnek a találkozási pontján élünk. Minden élőlény ebben a négydimenziós rendszerben, ami maga a természet, voltaképpen e kettős nyitottságban él. A kint és bent határmezsgyéjén szenvedjük el e végtelenül gyönyörű riadalomnak az aggodalmait, ami maga a világ. Miközben ezt felfogjuk, talán meg is értjük. Mert van esélyünk arra, hogy felfogjuk és meg is értsük ennek a négydimenziós rendszernek a nagyszerűségét, lényegét s belső törvényeit. Nagy a teljesség csábítása.

– A teljesség „csábítása”!? Mit kell érteni ez alatt? Talán ez az a teljesség, ami úgy képzeltető el, hogy volt valaha, egyszer, valamikor az időszámítás előtti időkben egy ún. „aranykor”, melynek őskori metafizikája által minden hagyományosan együtt volt, az Egy és oszthatatlan egyetemes világképben?

S ha valóban létezett ilyen világkép, amely érzésed szerint létezése óta csábítóan visszahív, akkor az újra megszülethet? A 20. századi tapasztalataink alapján ez szinte lehetetlennek tűnik, mert mintha minden ellene szólna, mintha valami végérvényesen véget ért volna mint életheletőség. A „Minden egész eltörött, / Minden egész darabokban” adysan szorongató világérzése hatalmasodott el rajtunk, félelmesen. Itt már a jövő sem a régi, így érzékelték, ilyen együgyű szkepszissel a századelő klasszikusai is. És mégis, a század szülötteiként a

művészetekben azóta is irgalmatlan erőfeszítéseket teszünk azért, hogy a tudatalattink mélyén fennmaradt aranykori töredékeket, a készakarva szétszakított és összetört ősi, váteszi ideákat diribdarabokként, cserepekként, időről-időre mozaikszerűen újra összerakjuk. Eljátszhatunk persze a gondolattal, hogy egyszer majdcsak sikerül összeragasztgatnunk, összeállítanunk jövőké- 23
pünk kozmikus teljességét, s így az ember a csillagmilliárdok rokonaként, újra együtt lüktethet majd a csillagokkal, ismét kozmikus lényvé válhat. De valójában, és itt legyünk könyörtelenül őszinték, és ne csúsztassunk, meg kell vallani, hogy a tudományos gondolkodás által ez ügyben, bármennyire is szerettük volna, mégsem jutottunk sehonnan sehová, elvesztünk a részletekben, ma is egy helyben veszteglünk, s mélységes hiányérzetünk tériszonya is csak nőttön-nő. Az Egészséges Egész az aranykori töredékekből sem képes egésszé összeállni, még az ezredvég szorításában sem.

– Az évszámok, az időszámítás dátumai csak eligazító jellegűek, a dolog lényege annak folyamatában van. Hogyha elérkezünk a 2000. vagy 2001. év dátumához, akkor ez valójában inkább pszichológiai változás lesz, mert az a tudat fog hatni ránk, hogy most egy másik évezredbe léptünk. Ez élményként és élményszerűen fog hatni mindannyiunkra. A nagy folyamatok azonban nem ezáltal történnek. Annak, hogy a 20. század ilyen nagy hiányérzettel végződik, nagyon hosszú története van, és erről már sokan meditáltak, írtak, a régiek is. Régóta figyelmeztetnek az európai elmék is, hogy itt valami nincs rendjén. Az európai gondolkodáson kívül egyetlen bölcselet vagy vallás sem volt olyan pesszimista, nem volt oly aggodalommal teli és kétkedő, és főleg a saját sorsa tekintetében olyan kereső, mint az európai. Goethének van egy csodálatos verse, nem hosszú, de jelentőségében nagy vers, *A bűvészinas*, amely arról szól, hogy a tanítványok, a kis bűvészinasok, amikor a mester nincs jelen, mágikus erejükkel a seprűnyeleket saját céljaikra használják, vízhordásra kényszerítik azokat. A seprűnyelek meg is kezdik, és hatalmas iramban, szinte az „Özönvízig” végzik a rájuk testált feladatot. Mert a bűvészinasoknak – önző tudással – sikerült rávenniük a seprűnyeleket erre a tevékenységre, csak éppen leállítani nem tudták őket. Persze csak addig, míg a mester meg nem jelent a színen, és a történeteket el nem rendezte. Ennél tisztább képletet nem ismerek arra vonatkozóan, ahová a világ ma tart, és főleg abban a civilizációban, ahol mi élünk, és amit a fehér emberek kultúrája hozott egykoron létre. Hogyha bármelyik távol-keleti világ, bármilyen más bölcselet, akár az indiánok hiedelemvilága gondolatkörébe is lépnénk, nem találnánk ilyen malört. Hiszen ők nem azzal kezdik és kezdték, mint az európai ember. A mi civilizálttá vált emberünk folyton azon spekulál, hogy hogyan tudná a világot a maga javára felhasználni, hogy ez az ő nagyszerűségét és magasabbrendűségét hogyan

tudná egyre „tökéletesebben” szolgálni. Az önfeledt szokássá vált hiúság és hatalomvágy van ennek a mélyén. Ezt nemcsak én mondom, ezt már régóta mondják a nagy gondolkodók is, akik valóban a szívükön mérték meg ezeket a gondokat. (Lásd az imént megidézett Goethe-verset is.) Hiába
24 mondták ki azonban egyértelműen a világ helyzetéről, mint ahogy később a Római Klub jelentései is megerősítették azt, hogy a mérleg tartósan deficités. A világ kormányainál süket fülekre talált a vizekkel, a levegővel, a növényzettel, a földdel kapcsolatos sürgős teendőkre való figyelmeztetés: másként kellene irányítani a gazdasági folyamatokat ahhoz, hogy ne legyen katasztrófaveszély stb., nem hallgatnak a vészjelzőkre azok, akiknek pedig meglenne a cselekvő erejük a változtatásra.

Ugyanígy, olvasgatjuk a régi filozófusokat, aztán az újakat, és csalódunk bennük, aztán még újabbakat keresünk, és megint csalódunk. Miközben olyan hagyományos tanítások és gondolatok, gondolatrendszerek, régi szóhasználat: olyan bölcseletek vannak, amelyek örökkön-örökké igazak. Ki foglalkozik ma komolyan ezekkel? Vissza kell térni a bölcselet hagyományaihoz, a kikezdhethetlen tudáshoz. De ez nem kirándulás kérdése. Nem testi fáradtság kérdése, hanem szemléletbeli kérdés. Bölcseletek és bölcsék, amelyek-akik képesek voltak átlátni az Egésznek a működését, és elmesélni, átadni nekünk a tanítást, már évezredekkel korábban. Ebből maholnap az is kiderül talán, hogy akkor bizonyosan abszolút értelemben okosabb emberek éltek, mint a mostaniak. Akik figyelmeztettek arra is, hogy hol vannak határok, amelyeket nem szabad átlépni. Mi átléptünk ezeken, a civilizáció már réges-régen átlépett ezeken a határokon. A butaságunk a fokmérője, hogy mennyire. S fokmérője az is, hogy nem vettük észre, hogy egyáltalán volt, létezett valahol határ, és ennek következtében lépten-nyomon, már szinte mindenütt, a butaság nyomaival találkozunk.

– Igen, de mégis azt remélni, hogy ezek a „határtalanságok” olyan sokkolóan égbe kiáltó, „maradandóan” riasztó jelek, amelyek a közgondolkodásban áruklodóak maradnak, s amelyek arra figyelmeztetik a ránk következő nemzedékeket, hogy így, ahogy eddig volt, nem mehet tovább. S akkor talán, ők már jó lelkiismeretük szerint sem lesznek képesek ugyanazokat a hajmeresztő, életveszélyes hibákat elkövetni a saját környezetük, természetük ellen, amelyeket a mi nemzedékünk, talán tudatlanul, ám még „dalolva” elkövetett.

De „határtalanságaink és útvesztéseink” összefüggéseinek mélyebb elemzésére analógiát keresve, ismét A zene kettős természetű fénye című esszémből kell idéznem, mégpedig a következő gondolatot: „Az ezer évet jelentő és a középkor végén elveszett fonalat a zeneművészetben Liszt, Muszorgszkij és a századforduló francia zeneművészete, elsősorban Debussy lelta meg ismét Európában.” Eddigi beszélgetésünkön is valamiképpen az sejlik át, hogy a folyamatosság megszakad, lépten-nyomon utat tévesztünk, de nem tudni, hogy

miért. Mondhatnánk úgy is, hogy az igaz útról, az aranykor porával lepett útról a rossz szellem letért bennünket. De mégis, mi lehet ennek a magyarázata, találhatunk valami mély történelmi, ok és okozati összefüggést a mai és a múltbéli tévelygéseink között?

– Azt tanították nekünk negyven évig, hogy a lét határozza meg a tudatot. Át kell gondolni, hogy valóban a lét határozza-e meg a tudatot? Vagy a tudat határozza meg a léteket? Vagy ez a kérdésfeltevés maga a csapda? 25

– *Az egyik kérdés, ha költői kérdésként kezelem, akkor a materialista, a másik pedig az idealisztikus világkép filozófiai állítása.*

– Én nem mondanám, hogy idealisztikus, mert az egy nagyon megfoghatatlan dolog.

– *Legyen utópisztikus?*

– Még az sem. Az végképp nem, mert ha azt mondom, hogy a kenyér nem háromhatvan, mint ahogy kecsgették, hanem most nyolcvan forint valamennyi, akkor valóban könnyen azt gondolhatom, hogy a lét határozza meg a tudatot. De hogyha például azt állítom, hogy a kereszténység történetében, a protestantizmus megszületésével, annak az ellenkezésnek a megjelenésével és térhódításával, amely a protestantizmust létrehozta, egy olyan mentalitás, egy olyan gondolkodási mód vette át a főszerepet Európában, amely a mai napig tart, és amely olyan civilizációt hozott létre, amelynek szellemi végterméke pillanatnyilag az úgynevezett információs sztráda, akkor ezt nem lehet ilyen egyszerűen elintézni. Akkor épp a fordítottját is értelmezhetem. Az információs sztráda az a számítógépes bonyolult rendszer, amely egy új világot kezd itt teremteni körülöttünk, s amelyhez az embernek alkalmazkodnia kell, abszolút praktikus alapokon. Teljesen materiális szempontokon alapuló szellemi folyamatról van itt szó, amelynek a végeredménye az, hogy ez a számítógépes világ most kezdi átvenni egész belátható környezetünkben az életünk fölötti hatalmat. Ez a szellemi építmény nélkülözi a számrendszerből az irracionális számokat, mert a kettes számhoz köti az egész működését, illetve ahhoz, hogy van igen és van nem. Csak ez a két variáció létezik, erre az igen-nemre épül az egész rendszer. Ami kellő példa talán arra, hogy végül is a lét és a tudat egyben, együtt, egyszerre hat és működik, így nehéz eldönteni (ha csak nem Istentől indulunk), hogy mi mit határoz meg? A tudat egy apró, de mélyen az egzisztencia köréből fakadó ébredése, változása, évszázadokon keresztül hat, s így egy relatíve más világot, egy más környezetet teremhet és hozhat létre, a lét adottságai és feltételei szerint. Úgy vélem, kis léptékben az igaz, hogy bizonyos létfeltétel-változásoknál a lét meghatározza a tudatot, de ha a világ történetét, a természet történetét nézzük,

vagy a saját sorsunkat, akkor – ismétlem – ezt nem lehet ilyen egyszerűen elintézni. Ugyanakkor ott van az a folyamat is, hogy a tudat miként határozza meg a létet, a lét folytonos visszajelzésében? Ez egyfajta libikóka, szinuszgörbe, lüktetés, pulzáció, teremtődés, teremtés-ritmika. A mi életünknek is ez a sansza. Azaz, ha felismerünk egy helyzetet, egy jó gondolatot vagy egy igazságot, és abban hiszünk és ahhoz ragaszkodunk, akkor van esélyünk arra, hogy ezen keresztül egy üdvtörténetet éljünk meg. Egy belső és külső változás kell ahhoz, hogy megnyíljunk a világ felé, és a saját nyomorúságunk fölé tudjunk emelkedni. Ezt nem a lét fogja meghatározni, hanem a létünk és a tudatunk együttesen; a mi akaratunk, a mi felismerésünk, ha elég bölcsék és elég erősek vagyunk ahhoz. Visszatérve azonban a kérdés lényegéhez: úgy vélem, hogy az útvesztés mindig is a tudat tévedése.

Így a lét és a tudat kapcsolatában azt is feltételezhetjük, hogy ez a sokat hangoztatott 20. századbéli, vagy ki tudja, mikori „úttévesztés” nem más, mint az ún. hegeli „ész csele”. E szerint az egyes ember saját érdekei értelmében teszi a dolgát, cselekszik, ám a Világszellem, az Ész „cselet vet neki”, s egyúttal a Világ célját, saját célját is megvalósíttatja vele. De úgy is elképzelhető, hogy hiába érzem, hogy rosszat cselekszem, mégis időről időre elfogadom, hogy becsapódom, vagyis saját magamat vezetem félre, tudatosan, mert egyszerűen nem merek igazán bízni az érzékeimben, az érzéseimben, az emócióimban, és mindenáron racionálisan, észérvekkel kívánok szinte mindent eldönteni és meghatározni.

– Ez a nagy tévedés. Ez a mi kultúránk nagy tévedése, főleg az utolsó kétszáz év, a francia forradalom utáni időké. Elsősorban Descartes-tól számítjuk ezt, mert...

– ...mert ő az, aki a ráció mindenhatóságát a filozófiai gondolkodásban megalapozza.

– Nem szabad az érdekésszt az Egész fölé helyezni, holott a racionalitás nagyon fontos és nélkülözhetetlen szempont és gyakorlat. Én úgy gondolom, hogy az emberi szürkeállomány, az úgynevezett okos ember a földi létben, voltaképpen az egzisztenciája fenntartásáért funkcionál. Az emberi agy többi területei, tehát a nem szürkeállományú részek, ugyanakkor sokkal mélyebb információk birtokosai, s ezeket nem lehet nélkülözni, s persze nem is nélkülözzük. Nem lehet csak a racionalításra építenünk mindent. Korlátoltságot jelent csak a racionális, az egzakt, ok-okozati felfogáshoz ragaszkodnunk, kizárólag ehhez kötnünk gondolkodásunkat és a döntéseinket. S ha azt keresem, hogy mi az ellenpontja ennek a mi, szinte végletesen racionalisztikussá vált világunknak az európai kultúrában, akkor mindjárt a keresztény gondolatot kell kiemelnem. A szeretet eszményét, annak felfogását, lényegének megértését és szolid gyakorlatát. Túllépni önmagunkon. Túl a saját egzisztenciánkon.

– Szabaddá lenni, úgy, ahogy a már korábban említett tanulmányodban irtad az egocentrizmussal szembeállított szerves szabadságról gondolkozva.

– A szerves szabadság úgy értelmezendő, hogy amit mi ma szabadságnak gondolunk, az nem a szabadság, hanem szabadosság. (Szabadosság a fogalom pejoratív értelmében.) A szabadság nem a mindent lehet korlátlan elve. A szabadság annak a felismerése, hogy mit, miért és hogyan lehet. A szabadság a jó, a méltó választás szabadsága. Nem más tehát, mint a világ nagy rendje, e rendnek valamilyen módon való felismerése, leképezése, azonosítása magunkban. Annak csodálata, az abban való ámuldozás, és az ahhoz való illeszkedés. Az ember, ha nem képes ámuldozni, megrendülni a világ csodáitól, annak nagyszerűségétől, akkor az az ember már nem szabad lélek. Ez vezet a katasztrófához.

– *Ha már képtelen átengedni magán a világot.*

– Ma is ámuldozunk, csak nem helyezünk rá hangsúlyt, hanem panaszkodunk és szomorkodunk és vádaskodunk és lázadunk, holott ámuldozhatnánk is. Igaz persze, az eddigiekből is kiderült, hogy egyre kevesebb magasztos dolgon lehet ámuldozni. Az ámuldozás – az, hogy a világot átengedjük magunkon, hogy részeseivé váljunk az egyetemes nagyszerűségnek – ez hihetetlenül derűs pozíció. Ez lelki derűvel jár. Mégis egyre kevesebbszer gyakoroljuk, ezért mára megszűnt életünk alapélménye lenni, így amolyan szomorú komolytalanok lettünk. Szinte divattá vált ez a magatartás.

– *Ez sajnós nemcsak divat, hanem maga a realitás, a sajnálatos valóság.*

– Ironikusan mondtam divatnak, nagyon sok tünete és oka van ennek a mélyen beállt depresszióknak. Szomorúan azt kell mondanom, oka az is, hogy a Földön több ember él már, mint amennyit ez a Föld képes eltartani.

– *Ez lehet tehát az egyik felismerhető ok.*

– Az életünket meghatározó, terhessé vált közérzet mély aggodalommal, elfojtott rettegéssel tölt el bennünket. Nem is fogjuk fel még igazán, milyen súlyos következményei lesznek ennek a tendenciának.

– *Ne tévesszünk utat. A zene és az irodalom kapcsolatáról kezdtünk el polemizálni az elején. A Szarvas-zenéd hallatán is úgy érzekelem, hogy az itt felvázolt világképnek a szívében a Hamvas Béla-i Scientia Sacra, „Szent Tudás” áll. Az a filozófiai gondolkodás, amely az őskori emberiség egységes szellemi hagyományára épít, s amely a kultúrát egy expanzív nagy egészként kezeli, ahol tulajdonképpen mindennek van helye, a maga fajsúlyának megfelelően: a zenének, a képzőművészetnek, az irodalomnak és minden másnak. Ezt Hamvas Béla valahol úgy fogalmazta meg egyik szemléletes példájában, hogy a kultúra fogalmát a lehető legszélesebb körre terjesztette ki. Azt fejtegeti, hogy a*

*kultúra valahol ott kezdődik, ahol és amikor a termelő, a parasztember a krump-
lit már réges-régen nem azért kapálja, hogy még több legyen belőle, hanem,
hogy a krumpli jól érezze magát. A kultúra ilyen értelmezése a teremtésnek és
a termelésnek is lényege.*

28 – Az, hogy eszünk, élünk, pénzt keresünk és így tovább; gyer-
meket hozunk a világra – ezek világi életünknek az alapjai. Az egész-
nek a mélyén viszont egy nagyon is általános, értelmes alanyi szemlélet,
felfogás és eszmélkedés húzódik meg, mely eszmélet ugyan minden ember-
ben önálló, saját, de valójában alanyi. Ez az emberben mélyen jelen van.

– Ma is érezhetően, azt hiszem.

– Alanyi. Ez kulcsszó. Az elmúlt évek és a jelen kulcsszava. Egy olyan vilá-
gé, ahol mindenki mindig a különbségekre helyezi a főhangsúlyt, ahol arra
büszke és azzal foglalkozik, amiben más. Hogy más vagyok, mint a többiek!
Holott a titok ott húzódik a mélyben, az alanyiságban, mert a mélyben mindnyájan
egyek vagyunk. A különbségek, azok csak árnyalatok. A mélyben mindenki
ugyanonnan való, és minél mélyebbre tudunk magunkba figyelni, létünk mélyén
ugyanazt találjuk meg, mindnyájan. És ezt tiszteljük egymásban. Az, hogy ma
nem ebben gondolkodunk, nem így élünk, ennek megint csak hosszú története
van, és igazából ezt a szemléletet, ezt az elrontott szemléletet kellene visszave-
zetni ahhoz, amit ez a szó, hogy alanyiság, az emberben jelent. Arra a felisme-
résre visszavezetni, hogy végül is minden lényeges dologban hasonlóak vagyunk.
Ez a belátás a legfontosabb. Az összes többi csak érdekesség, amire persze vég-
telenül kíváncsiak vagyunk. Hamvas Béla egész élete munkáját, a szinte felfog-
hatatlan mennyiségben felkutatott ismereteket igyekezett átadni, amit azért
tett, mert valójában a végső titok érdekelte, az, ami az egészet egyben tartja.
Az alanyiság gyökere. És lám, élt egy ember, aki a régi nagyokhoz hasonlóan,
egész életét ennek a kutatására tette fel. A végső titkot, okot, célt és megoldást
a sűrű látszatokon át – végül is megint csak – Istenben találta meg.

*– Igen, Hamvas Béla ezt úgy fogalmazta meg, hogy hagyomány egy van,
mint ahogy egy emberiség, egy szellem és egy Isten, és hogy a föld minden né-
pe között láthatatlan egyöntetűség van. Az általa képviselt mentalitás, napjaink
útvesztői ellenére is egyre inkább éledezni látszik. Ennek a filozófiai alapállás-
nak számomra az az üzenete, hogy igenis szükségünk van arra, hogy újra és
újra a mélyre szálljunk, tévelygéseinkben is visszanezzünk a már megtett út
egészére. Hiszen csak így van esélyünk arra, hogy a megtett benső és külső utak
tapasztalataiból, amelyeket az őseink hagytak ránk, s amit lehet, hogy egész
egyszerűen már csak génjeink programjai rögzítenek, ebből az ősemlekű időből
újjaszületésünkhöz még mindig képesek legyünk erőt meríteni.*

– Van egy szent madár, amely sok kultúrában jelen van, a Főnixmadár.
Az egyiptomi kultúrában és a görögben Főnixnek hívják, a kínaiában Feng
madárnak, nálunk és a perzsáknál Pávának. Ez a mi pávamarunk.

Erre a mitologikus madárra az a jellemző, hogy képes saját magát elpusztítani, elégetni, és utána saját hamvából újjászületni, feltámadni, új erőre kapni. A Főnix, a Páva képzeletünk szent madara, a lét egyik alaptörvényét testesíti meg. Mindig, minden kultúrában elkerülhetetlen, hogy a főnix-cselekedet egyszer bekövetkezzék. Ezen át kell esni. 29 Ma is elindult ez a folyamat a világban. A mi világunk kezdi elégetni magát, hogy valamiképpen egyszer csak újjászülethessen. Minden ilyen változás mélyén már ott van az újjászületés főnixigérete. Olyan ez, mint az erdei tarvágás. A tarvágás a legkegyetlenebbül pusztítja le az erdőt. Ám a csonkok között a mélyben már ott mozdul, éled az új mag. Nem abból a csonkolt szárból szökken, abból a tarvágott kis csonkból az új élet, hanem a közötté levő elszórt magvakból, amit észre sem veszünk. Azokból lesz a feltámadás. Ez a jövőnk titka. Hogy igazából nem tudjuk, hogy a jövő miből fog megszületni, s hogy milyen lesz. A természet magasabb rendű. A világ nem feltétlenül a mi fantáziánk mentén folytonos. Ne higgyük azt, hogy mi tudjuk, milyen lesz a jövő. Alapjában ugyanaz lesz, és mégis merőben más. Mi képzelődünk, tervezünk, hogy majd ilyen lesz vagy olyan. Merthogy szuper számítógépek segítenek ebben a tervezésben. Olyan robotok, olyan mesterséges szerkezetek, amelyekkel például már bármely állat szeme szerint tudunk látni és láttatni: egy légy tekintetével, vagy azt utánozzák, hogyan látja a világot egy marha, satöbbi-satöbbi. A jövő mégsem úgy fog alakulni, ahogyan az általunk készített mesterséges szerkezetek mesterséges világa mentén eltervezzük. Lehet, hogy egy ideig így alakul a létezés bonyodalma. De ez egy mesterséges, erőltetett folyamat, ami szinte leváltja, de legalábbis súlyosan megzavarja a természet organikus folyamatait. Ám ez csak a Főnix gyötrelmes agóniájának a meghosszabbítása, tetszhalálának és a megváltásnak, az újjászületésnek az elodázása. A világnak azonban végig kell élnie mindezt, és attól nem lesz rosszabb. Jobb lesz. Csak jobb lehet, mert a teremtésnek ez a lényege. Engedtesse meg, hogy egy művész így vizionáljon. Én hiszek, és reménykedem a Főnixmadár legendájában.

(Elhangzott a váci Madách rádió Vigyázat humanisták! című irodalmi, művészeti és bölcseleti hangos folyóiratában 1988-ban.)

30 Szabados György

A TÖKÉLETLENSÉG
DICSÉRETE

Hozsánna a vakoknak
akik a lélek tüzén át
közelítnek

s hozsánna néked látó
aki fölfedezed a
világosságot

(1970. VII. 10.)

FÉNY – FOHÁSZ

Ülni és nézni a fényben
ülni a Fény küszöbében
hamvadni pontos imában
a Fényben mi füstös
diafilmekén át van.

S látni: a Földet, a messzít
sötét köréje növekszik
démona szárnya befonja
reped repesz-darabokra
nincs mi összeszögezze
jézusa áll mosolyogva.

Ülni és lenni zokogva
horzsoló csöndbe meredve
ülni a körben s fényben
csendesség üregében
hullámok gordiuszában:

Fény – fohász
kegyelem hamujában.

(1977. február 24.)

NÉMA REQUIEM

Csontjaim fáznak
ereim görcsben
révült vagyok és
köves szívű

izmaim törnek

Már nem engednek fel
csak símogatásnak.

Lopakodva égő
ölelő hullámban
fellángol a lelkem
mégis mint a tarló

és futó jajoknak
halálos pompáján
elsercegi gyötrő
véged évezredem.

(1977. XII. 12.)

„Erősödnek a műfajjal kapcsolatos egzisztenciális és üzleti szempontok. Az együttesek tömegbázist akarnak szerezni: lassan azok a zenekarok kerülnek az élre, amelyek a legszélesebb rétegeket igényeiket szolgálják ki. Tehát kifizetődő

nagyon egyszerű, divatos és populáris jazzt játszani... Ilyen körülmények között él és dolgozik egy sajátos tehetségű és alkatú, középkorú magyar jazzmuzsikus és komponista, Szabados György. *Invenziózus*, alkotó erejű muzsikus, olyan fajta, akit az amerikai jazzben 'innovator'-nak hívnak: nem a meglevő nyelvet átvevő,

32 A PARLANDO RUBATÓBÓL INDULTAM KI

Horváth Tamás beszélgetése

Szabados György zeneszerző

és előadóművésszel

folytató, továbbfejlesztő, hanem új világot teremtő művésztípus. Jó másfél évtizede vesz részt a magyar jazzéletben, zongorázik, együttest vezet, komponál; sorsa talán a többi muzsikusénál is nehezebb, hálátlanabb. A meg nem értés, a közöny és az előítéletek fala veszi körül... (Gonda János: *Free jazz – magyar folklórból*; Mozgó Világ, 1976 február)

– Mikor és hol születettél?

– 1939-ben, Budapesten.

– Foglalkozásod?

– Orvos.

– Feleséged, gyerekeid?

– Feleségem könyvrestaurátor. Három gyerekünk van. De mondd csak, vattatás ez, vagy interjú?

– Néha a kettő nem is esik olyan messze egymástól... De térjünk a lényegre: mikor kezdted érdeklődni a zene iránt?

– Talán már mint karon ülő gyermek... Nálunk odahaza a családban természetes és mindennapos dolog volt a zenélés. Anyám énekesnőnek készült, később zenét tanított, és a negyvenes évek elején a Kodály-szisztéma szerint foglalkozott tanítványaival, így nem csoda, ha már óvodás koromban fűjtam a népdalokat. Emlékszem egy nyárra a Balatonnál, amikor a délutáni fürdőzés után kifelé ballagtunk anyámmal és húgommal a vízből, s a hátunk mögött vörösen izzott a nap. Egyszer csak énekelni kezdtünk. Mire kilábtunk a tóból, vagy két tucatnyi ember ült a parton, minket vártak, mert kíváncsiak voltak, kik azok, akik ilyen szépen énekelnek. Elemista koromtól kezdve

magánúton tanultam zongorázni. A muzsikálás mindig oldó hatással volt rám, még akkor is, ha a szerző valami nagyon kontrasztos, disszonáns gondolatot akart a művével kifejezni – feltéve, hogy a különböző hanghullámok e szándék következtében úgy követték egymást, hogy az befogadható, mi több, indokolt volt a fülnek. Ugyanis ennek hiányában csak zör- 33

– *Álljunk itt meg egy pillanatra. Tudom, hogy kötetnyi vers lapul az íróasztalfiókodon. Néhányat közölt is belőlük a Confessio. Hogyan kapcsolódik a versírás iránti hajlandóságod a muzsikáláshoz?*

– Hatodikos lehettem, amikor arra az iskolai feladatra, hogy milyen is otthon egy estém, humoros versben válaszoltam. Később, középiskolai tanárom születésnapjára hexameteres köszöntőt írtam, aztán egyetemista koromtól kezdve tucatszám jöttek a versek, de ezek később mind a szemétkosárba kerültek. Kezdetben én is másokat utánóztam: Petőfit, Ronsard-t, Verlaine-t, Adyt. Ady-szeretetem apámról ragadt rám, aki minden áldott este Ady-verseket olvasott. Volt egy gyönyörű, fekete bőrkötésű, aranybetűkkel díszített Ady-kötete, melyet úgy forgatott, akár mások a Bibliát. Apám később a hadifogságban színdarabokat írt, azzal próbálta jobb kedvre deríteni, összefogni hadifogolytársait. Van úgy, hogy zeneileg pangó állapotba kerülök, egyszer csak kezembe kerül a toll és írok, írok. Igen ám, de az sem törvényszerű, hogy a zene bedugulása nyitna csatornát a költészetnek. Számtalanszor megfigyeltem, hogy komponálás, gyakorlás közben egyszer csak mondatok, gondolatok, verssorok jutnak eszembe, még hozzá oly kényszerítő erővel, hogy azonnal papírra kell vetni őket. De ez fordítva is így van. Miért? Rejtély számomra is.

– *Rengeteg könyvet látok itt nálad a lakásban. Voltak-e, vannak-e olyan „bibliáid”, mint az apádnak?*

– Vannak bizony! Sőt, nem tagadom: magához a Bibliához is visszatérek rendszeresen. Mint irodalmi remekmű, mint szellemi foglalat és iránytű a Biblia máig is kimeríthetetlen kútfő számomra. Adyt természetesen én is nagyon szeretem. De talán minden más könyvnél többet adott nekem Cervantes *Don Quijoté*-ja, mert mindenkori foglalatja a nemesebbet akaró férfiember evilági pokoljárásainak, tragikus nevetségességének. Don Quijote alakja viszont Faulknerrel juttatja eszembe, aki valahol azt írta, hogy a lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcai alapján rangsorolja a művészeket. Bárki, aki valaha valami újat akart alkotni, Don Quijoté-hez hasonlóan utazik, bukdácsol végig az életén, ám ennek a bukdácsolásnak az intenzitása mindenikénél más és más.

Erősen kötődöm továbbá a régi görögökhöz. Elsősorban Platónhoz, akinél nagyobb gondolkodót nem ismerek. Heisenberg *A rész és az egész*

című munkájában többek közt azt állítja, hogy a 20. századi kísérleti és elméleti fizika Demokritosszal szemben Platónt igazolta. Vagyis 2400 évvel ez előtt leült egy ember a szoba sarkába és tisztán gondolati úton eljutott odáig,

34 hogy kimondja, ami a világ egészét illetően fontos és alapvető, és amit közel két és fél ezer év múlva kísérletek és tudományos eredmények ezrei igazoltak. Mi ez, ha nem az emberi értelem csodája?

– *Ismét a muzsika: mi vonzott téged a jazz felé?*

– Már gyerekkoromban szívesen improvizáltam a zongorán műzenei témákra, anélkül, hogy halvány fogalmam lett volna, mi is az a jazz. Ösztönösen ráéreztem az improvizáció ízére és ez volt a döntő motívum! Tizenöt éves koromban alakítottam meg első zenekaromat, attól kezdve számos együttesem volt. Jelenleg trióban, illetve szólóban játszom, partnereim: Vajda Sándor bőgős és Faragó Antal dobos.

– *Sokan állítják, hogy amit játszol, már nem is jazz. Igaz, hiányoznak belőle a mostanában divatos, kommersz elemek: a rockos és a discós slágerjegyek. De ha nem jazz, akkor mi? Kortárs zene? Népzene? Vagy mégis csak jazz? Esetleg a három műfaj sajátos ötvözete?*

– Mindig azt játszom, ami éltem, ami bennem motoszkál. Jazz vagy nem jazz? Zene! Beszélgetésünk elején már említettem, hogyan tanított az anyám, és hogyan tettem szert a magyar népdalok segítségével zenei anyanyelvre. Ez kikerülhetetlenül benne van a muzsikámban! Ami pedig a jazzt illeti: lényege az állandó változás. Ez a huszadik századi – azaz kortárs zene – néhány évtized alatt rengeteg idegen hatást olvasztott magába, sőt feldolgozta és újjáértékelte a különféle motívumokat. Hogy miért kötődöm a jazzhez? Mert nyitott, mert az ősi zenei indítékok lehetőségével él, mert improvizatív és igyekszik a ritmust érzelmi-indulati szerepébe visszahelyezni. A jazzben a ritmus ugyanolyan fontos, mint a madár repülésében a szárnycsapás. A ritmus a mai műzenében elvékonyodott, holott ugyanúgy hozzátartozik a teljességhez, mint a harmonizálás, vagy a hangeffektusok variálása.

– *A jazz az afro-amerikai folklórból nőtt ki. Egyáltalán hogyan kapcsolható ide a magyar népzene?*

– Semmiképpen sem úgy, hogy eljátszok egy „Szánt a babám, csiregcsörög”-típusú nótát, és valamiféle jazz-ritmust, mondjuk négynegyedet ütök hozzá. Ha valaki ezt teszi, az a dilettantizmus tetőfoka.

Már a kezdet kezdetén sejtettem, hogy felszínes megközelítéssel a kétféle világ nem hozható össze. Megfigyeltem, mi van egy-egy sajátos ritmus mélyén, milyen gesztusokból táplálkozik, hogyan osztja az időt, és egyre inkább kialakult bennem az a meggyőződés, hogy a különböző stílusú, fogantatású zenék mégiscsak egy töről fakadnak, mert valahol az idők mélyén egy hatalmas zenei őstenger húzódik meg. Annak idején, valamikor a különféle

korú, stílusú zenék úgy úsztak szét, távolodtak el egymástól, mint a kontinensek. Megértettem, miért hallgatta Bartók olyan csökönyös érdeklődéssel, olthatatlan kedvvel az autodidakta néger muzsikuskok lemezfelvételeit, akik a magyar, szlovák, román, bolgár vagy török parasztokhoz hasonló esetlenséggel, de a kávéházi, illetve a lokálzenei cikornyáktól mentesen, és a zenei eredetre valló romlatlansággal énekeltek, gitároztak, trombitáltak.

35

Bartók és Kodály népi indíttatású zenéje annak idején azzal döbbsentette meg a zenei közvéleményt, hogy egy eddig ismeretlen és nagyon ősi formanyelvet hozott vissza a műzenébe. Igen ám, csakhogy ezen túl mind a ketten abszolút új megoldásokat, zenei újításokat is alkalmaztak műveikben! Zenéjük csak a megszokotthoz, a népzeneitől idegen nyugati kortárs zenéhez képest volt „barbár”, ha egyáltalán lehet ezt a szót megtisztító és felemelő értelemben használni. Vagyis a mai muzsikuskok számára is példamutató a bartóki életmű. Bartók bizonyult ritmikával dolgozott: ismerte a kelet- és dél-kelet európai népzeneiket, sőt jó néhány ázsiai (anatoliai) és afrikai (arab, berber) törzs muzsikáját is tanulmányozta, hogy aztán teljes tudatossággal építse műveibe a népzenei források végtelen dimenzionális lehetőségeit, mind a ritmus, mind pedig a hangsúly szempontjából.

A magyar népzene első hallásra ritmustalannak tűnik, jóllehet nem erről van szó. A mi népzeneink rubató-jellegű: elsősorban az éneklésre alapozza zeneiségét, a táncos ritmus ritkábban fordul elő benne. Ezért minden olyan próbálkozás, mely a táncos ritmus oldaláról próbálja a magyar népdalt a jazzhez közelíteni, eleve bukásra van ítélve. Egy széki vagy egy nyírségi tánc, erősen karakteres jellege miatt, aligha tördelhető bele egy négynegyedes blues-ritmusba. A rubató-játékon át már sokkal járhatóbb az út, ide már sokféle ritmus befészkelheti magát, természetesen nem mindenféle. Ha valaki egy magyar népi énekest hallgat, aki siratót, bölcsődalt vagy szerelmes nótát énekel, észreveheti, hogyan hajlítja, lejtí az illető a dalt: úgy, ahogyan pillanatnyi érzelmei azt szükségessé teszik! A hangok egymásutániségának van egy fajta nagyon intim, nagyon szemérmesen őrzött ritmikája, mely bensőségessége miatt emocionálisan gazdag és mélyen emberi.

A problémát tehát a páratlanul színes afro-amerikai ritmusvilág és a keleties mentalitású magyar népzene közti távolság áthidalása jelentette. Ám a poliritmikus afrikai népzeneben is találkozunk olyan lebegéssel, mint ami megjelenik a parlando rubato lejtésében és aminek az a célja, hogy megjelenítse az előadó érzelmi hullámzását. Van azonban itt egy szerencsés konstelláció is. Éppen az afrikai népzene ötfokúsága révén kerültek előtérbe a modern jazzben az elmúlt tizenöt-húsz év során a pentaton törekvések.

Én a rubato hullámmozgásos jellegéből, a gyorsulás és lassulás váltakozásaiból indultam ki, pontosabban: a rubato természetben is előforduló analógiájából, az esés ritmikájából. Hogy érzékeltessem, miről van szó:

36 amikor egy kavicsot leejtek egy kifeszített bőrre, az előbb egyre gyorsuló, majd egyre lassuló mozgást végez, pattog, közben ritmikus hangot ad. Ugyanígy szakad fel egy szomorú népdal az énekesből: hol hevesen gyorsulva, hol szinte fojtott lassúsággal. Ezeket a természetes ritmusokat keresem, és építem be én is a zenébe, de talán erről elég most ennyi.

– Az 1964-es magyar jazzantológia-lemez legfeltűnőbb, legszokatlanabb darabját az akkori Szabados-trió játszotta. 1972-ben San Sebastianban a freejazz kategória nagydíjat nyerted el kvintetteddel. 1975-ben jelent meg – akkor kvartett felállásban – első és mindmáig egyetlen önálló nagylemezed: az Esküvő. A lemez idehaza meglehetősen nagy sikert aratott, felfigyeltek rá külföldön is. Gonda János írt róla kritikát és négy pontban foglalta össze az album erényeit. Hadd idézzem megállapításai közül az első kettőt: „1. Sikerült korszerű, eredeti és egyéni hangzásvilágot megteremteni, mely gyökereiben magyar, ugyanakkor nemzetközi viszonylatban is korszerű. 2. A lemezen hallható négy darab közül háromnak koncentrált szellemi tartalomra épülő dramaturgiája van. Ez egyfelől igen távol esik a romantika programzenei törekvéseitől – másfelől a jazzben is új, szokatlan jelenség.” A közbeeső, illetve az azóta eltelt időkben idehaza gyakran felléptél, külföldön viszont alig-alig. San Sebastian után sokan arra gondoltak, hogy ha tömegeket mozgató prófétája nem is, de legalább elismert és némi támogatást élvező szószólója leszel az általad képviselt zenei irányzatnak. Az Esküvőt követően, újra megpezsdült körülötted az érdeklődés, pontosabban pezseg is, mert ma már országszerte vannak hívei ennek a muzsikának. De mintha a zenei élet illetékesei továbbra sem kényeztetnének... Mit gondolsz, mi ennek az oka? Miért nem jött ki például az új lemezed?

– Valószínűleg a szempontok áttekinthetetlen szövevénye játszik itt közre. De ne bolygassuk, mert bármit is mondanék, valaki biztosan a fejemre ütne. Fél évtized telt el az *Esküvő* megjelenése óta, több mint három éve megállapodtunk már egy új műsor felvételében, lassan másfél éve lesz, hogy a szerződés a zsebemben lapul, sőt már a felvétel napja is ki volt tűzve, de röviddel a felvétel előtt, általam ismeretlen okok miatt a Hanglemezgyár visszalépett. Olykor csak egy sóhaj választja el a káromkodást az imádkozástól.

– Még mindig nem árultad el, hogy a műfaj szempontjából hova sorolod magad. Melyik a fiókok és mi a címkéje?

– Az elmúlt három-négy évben azt tapasztaltam a koncertjeim során, hogy a publikum nagyon is jól tudja, miféle zenét hallgat, és nem akad fenn holmi fiókokon, sem a címkéken. Fennakadás csak ott van, ahol megjelenik az íróasztal, mert abban a pillanatban nélkülözhetetlenné válik a fiók, és a rólam szóló dossziét is be kell suszterolni valahová.

– Ezek szerint a te művészi pályádat is kísérti a donquijoteizmus. Nem gondoltál még arra, hogy véglegesen abbahagyod?

– Egyszer-kétszer kiléptem már a tülekedésből. Ilyenkor arra gondoltam, hogy az a bizonyos dosszié kicsúszott a legalsó fiókból és valahol a szemétkosárban kötött ki. Aztán eltelt néhány hét, és egy este megjelent nálam öt-hat fiatalember. Különböző könyvekből olvastak fel, hasonló eseteket mondtak el, mint az enyém. Bevallom, szégyelltem magam. A zenét nem irthatom ki magamból, mert ez egyenlő lenne a lelki öngyilkossággal! Felejthetetlen volt az az este, felejthetetlen volt barátaim buzdítása és az az érzés, hogy van valami önfeladásnál súlyosabb kötelem, ami nem engedi az embert lelépni.

Új Forrás 2013/9 – A parlando rubatóból indultam ki – Horváth Tamás beszélgetése Szabados György zeneszerző és előadóművésszel

Túlérett szilvák a fűben. Nemrég eshetett, mert vízcseppek ragyognak hamvas héjukon, és a fű is nedves. Vagy kora reggel volt, és a bőséges harmatot még nem szárította fel egészen a nap. Nem tudom. Nem emlékszem pontosan. Eddig

38 Győrffy Ákos

AZ ESEMÉNYEK TITKOS TÖRTÉNETE

Szabados György emlékének

azt sem tudtam, hogy egyáltalán emlékszem rá. Pedig sejthettem volna, hogy minden megvan, minden egyes pillanat. Nem tűnik el semmi többé, ami egyszer volt. Most is van. De hol. Honnan tört elő, hol volt eddig, és mi-

ért éppen ezt a képet hívta elő az első néhány hang. Leült a zongorához, ujjait a billentyűkre helyezte, leütött néhány hangot, egy dallamtöredéket, és azonnal ez a kép.

A szilvafa árnyéka egy kunyhó cseréptetején. A kerítésnek támasztva a biciklim. Ősz van, október eleje. Alacsony dombtetőn vagyok, alattam széles völgy. Nem látni messzire, könnyű pára takarja el a távolabbi domborokat. A dombhajlatok ívéből, és a közelebbi, magasabb hegyvonulat sziluettjéből azért sejthető, hol vagyok. Lassan ismerek rá a helyre, ahol többször jártam már azóta, de ez az alkalom az első egyike lehetett. Egy régi ősz, tíz-tizenkét évvel ezelőtről. Olyan, mintha fotó lenne, mégis mozog, lüktet az egész. Azt látom, amit az emlékezet megszűrte, kítisztított, átrostált a maga titokzatos rendszere szerint. Az előttem kibomló táj tovább már nem egyszerűsíthető, szellemi arculatát látom. Ez a régi kép az elmúlt tízegynéhány év alatt ért meg bennem ilyenné. Ami azóta történt, mind hozzátett vagy elvett belőle valamit. Végül maradt ez a letisztult, tisztán éteri tájkép, amely mégis anyagszerű. Mintha ez az ismeretlen rendszer helyettem dolgozna valamin, ami értem történik. Az sem biztos, hogy én látom, miközben nem mondhatom, hogy valaki más tekintete lenne. A tökéletessé vált képet egy olyan rendszer vetíti elém, amely a nappali tudatom nélkül végezte el rejtélyes munkáját. Csak a hívó szóra várt, hogy végre elém tárhassa művét. Ezekre az ujjakra várt, hogy leüssék végre az első hangokat a zongorán. Lenyűgözve néztem a vetítést, amihez alig van közöm.

Ez csak az első kép volt, a megrendítő erejű felütés a későbbi képara-
dat előtt. Egy idő után már nem voltam képes tisztán követni ezt a hömpöly-
gést. Beláttam, hiába erőlködöm. Gyorsabb volt, hatalmasabb és erősebb
nálam. Hagytam, hadd jöjjön, csapjon át fölöttem, veszejtsen el. Míg a zene
szólt, tudtam, áradni fog. Figyeltem ezt a történetet, ámulva néztem, holott
az én történetem, úgy tudtam eddig.

Azt, hogy az ember nem tudja, mi történik vele, készséggel el tudom
fogadni. Leélhető egy élet anélkül, hogy akár egy másodpercre is felszállna

a mindent elborító köd. Ha felszáll, annál rosszabb. Mert onnan kezdve elég nehéz úgy tenni, mintha legalábbis nem sejténém, mit takart el eddig. Lelkiismeret kérdése. Rossz annak, aki úgy tesz ezután, mintha nem látta volna. Rosszabb, mint annak, aki tényleg nem látta soha. Ez a képáradat, ez az elementáris áradás onnan, a vastag ködön túlról érkezett. 39 Az én történetem volt, de egyesülve valamivel, átjárva eddig ismeretlen színekkel és fényekkel. A zene, amit a zongoránál ülő médium engedett át magán, összekapcsolódott ezzel a homályban időző, rejtett történettel. Egymásba fonódva csaptak le rám.

Vannak zenék, amelyeket nem tudok bármikor hallgatni. Ha készületlenül ér, úgy érzem, túlságosan ki vagyok szolgáltatva neki, azt csinál velem, amit akar. Felkavaró, mondhatnám. De mit kavar fel, mibe nyúl bele olyan erővel, miért ijedek meg tőle.

Emberek milliói élnek le úgy az életüket, hogy sosem hallanak igazi zenét. Amit zene címén ömlesztettek rájuk a nap huszonnégy órájában, nem zene, hanem előre programozott gépeken generált kábítószert. Kétségtelenül hasonlít olykor arra, amit zenének lehetne nevezni, úgy hasonlít, ahogyan egy bevásárlóközpont hasonlít egy kétszáz éves parasztházra. Mindkettő épület, azzal a különbséggel, hogy az egyikben, mondjuk így, élet van, a másikban pedig rideg, számító funkció.

Alig több mint egy órát játszott a zongorán. A képvonulás perze nem ért véget azzal, hogy felállt, meghajolt, és eltűnt a színpad sötétbe vesző oldalán. Odakint az utcán folytatódott tovább. Az események titkos története nem ért véget, mert el sem kezdődött. Öröktől fogva van.

Új Forrás 2013/9 – Györfly Ákos: Az események titkos története Szabados György emlékének

– Gyakran hallani, hogy a zene az igazi, a legmélyebb, a legközvetlenebb művészet. Ugyanakkor az igazi zene egyre kevesebb embert érdekel. Hogyan éli ezt meg egy zenész?

40 A NYUGAT AZ ÖNZÉSBE FOG BELEBUKNI

Végh Attila beszélgetése

Szabados Györggyel

csak élet van, és hogy az élet akkor jó, ha Alwaysst használunk. A Bolyaiaknak van egy alig ismert zeneelméletük, amelyben azt írják, hogy a hang eredeti magyar neve: zen. Itt kellene egy ösvényt megnyitni.

– *Efféle ösvényeken már sok amatőr nyelvész elcsúszott...*

– Ez más. Ha valaki publikálná azoknak az őstörténeti kutatásoknak az eredményét, amelyek a szocializmus ötven éve alatt titokban folytak – hiszen ez tiltott dolog volt –, megdöbbenénk. A magyar ősi nyelv. A Sorbonne-on végzett ilyen irányú kutatómunka azt az eredményt hozta, hogy a magyar nyelv a feltételezett ősnyelv legtöbb etimonját, szótövét tartalmazza. Japán kutatók pedig a markergének vizsgálata során arra jutottak, hogy egészen különleges rokoni kapcsolataink vannak. Mindezeket összevetve nekem olyan asszociációim támadnak, hogy itt egy olyan széles, sokirányú kapcsolatról van szó, amely reális lehet. Minden mindennel összefügg. A világ nagyon egyszerű, csak bonyolultan él, s ha óvatlan, zavarba téved. Ebben a zavarosban remekül lehet világi életet élni. Csakhogy ez a világi élet elporlik egyszer, és ami nem porlik el, az a mögötte lévő kép, amely létrehozta s élteti mind ezeket. Csak ez az örök. Nem ártana ma már csak ezzel foglalkozni, a zenének is van evilági és nem evilági része. A nem e világi része az érzelmi tudás, amit a zene nyújt. Ha ezt nem nyújtja, akkor nem zene, csak zaj. Soha ennyi zaj nem volt, mint ma. A zene a világoosság, a bepillantás, a beavatás, a megölelés, az intimitás, az istenközelség. A zaj pedig maga az örület.

– *Az igaz, hogy minden mindennel összefügg, de nem jó, ha ezt túl hamar hangoztatni kezdjük, mert akkor a megismerés akadálya lesz. Előbb meg kell ismernünk a különbözőségeket.*

– Hermann Hesse a *Sziddhártha* című kisregényében épp ezt a két utat írja le. Két barát van, az egyik rögtön Buddha hódolója lesz, a másik meg nem. Neki nem megy. Ő végigjárja előbb a maga útját, és csak azután talál rá Buddhára.

– Ősrégi gondolat, hogy az életnek csak akkor van üdve, ha az ember valamibe belehal. Ha az ember szellemi lény, akkor nem halhat meg úgy, hogy ne áldozza fel magát valamiért. Ma ez érthetetlen gondolat, mert ma arról szól minden, hogy nincs halál,

A könyv azt sugallja, hogy mindkét út igaz. Az ember bizonyos teljességélménnyel születik, E hit birtokában látunk napvilágot, és amikor kikerülünk erre a négydimenziós téridőplaccra, megrémülünk, mert megszűnt az Egy nyugalma és biztonsága. És elkezdődik egy olyan küzdelem, amelynek során állandó konfrontációban áll a bennem lévő beavatottság a külvilág ridegségével. A külvilág szét akarja szedni a benső egységét. A feladatunk az, hogy ezt a beavatottságot mindennek ellenére fenntartsuk. Ezért próbatétel az élet. E. T. Suzuki azt mondja, a nyugati és a keleti istenfogalom teljesen eltérő. A nyugati Isten messze van, és nagyon hatalmas, A keleti ember viszont úgy fogja fel: az Isten bennem van, és úgy gondolkodik, mint én. A keleti ember nem úgy tekint Istenre, mint vetélytársra, nem akar álvilágot csinálni, mint a nyugati – magyarul: nem játszik luciferi játszmat, hanem méltó akar lenni az Istenhez.

A nyugati civilizáció a maga önzésébe és önjelöltségébe fog belebukni. A keleti zene szinte teljes mértékben a hagyományban él, s ennek jellemző jegye az egyszólamúság. A nyugati zene a második világháború után a kétségek hitetlen szomorúságában fogant, a „minden egész eltörött” valóságában, nem nélkülözve attitűdjében a fizikai és matematikai hiperracionális elemeket, amilyen például a halmazelmélet. Ez végtelen számú szólamot eredményezett, eltűnt belőle az intimitás. Ez egy szétesett világ, amit olyan paraméterek mentén kell összetartani, amelyek már nem a belső szakralitást tükrözik.

– *De nem ettől szép az egész? Nem pontosan az ma a művész feladata, hogy a modernitás, az újítás teljes eszköztárát birtokba véve ábrázolja az örök dolgokat?*

– Nekem ez szép akkor lenne, ha a gonoszt ezzel féken tartanák. Ehelyett elszabadítják. A mai zenében a szabadság leginkább a bomlás élvezetének szabadossága. Az atom mint parányi alkotórész benne van a leggyönyörűbb nő szemében. Miért kell ezt kivenni és bombát csinálni belőle? Ha az építmény már nem tartja uralma alatt a téglát, ha a téglá elveszi az épületből a magáét, és viszi – mint például a mostani kormányzat, az nagyon vicces dolog, de mikor lesz a gonosz itt féken tartva? *A legyek urában* a gyerekek halálra verik egymást a szigeten, míg végül megjelenik a felnőtt, aki rendet teremt. Annak a jegyében teremt rendet, amit egyébként a gyerekek is tudnak: hogy nem lehet lopni, nem lehet hazudni, csalni, és a többi. Ennek a jegyében kellene rendet rakni. Mert nem önma-gunkért élünk, hanem föláldozzuk az életünket valamiért. Ez az élet értelme. Ha nem így megy, akkor baj van.

Imádom a tárgyakat. Van egy velem egyidős, 1964-es Omega órám, egy 1870-es Bayard puskám, és egy meghatározhatatlan korú smaragdzöld kavicsom. A tárgyi univerzum úgy ölel körbe, mint a valóságos. Mindkettő ugyanabból

42 Kurdy Fehér János

A SÁMLI

Én-meghatározó

történetgenerátor

Mustó Péternek

az anyagi készletből, atomokból épül fel, így összetartoznak, a különbség csak az, hogy amíg az egyiknek ismerem a történetét, addig a másiknak nem. Így a két csoport egybetartozása, egybe látása sejtéssé olvad. Van azonban egy olyan tárgy is, amelyben e két világ összeér, sőt tapasztalhatóvá lesz a közös

eredetük. Ráadásul, mikor rájöttem, hogy ez a tárgy miként működik, azt is kezdtem megérteni, hogy én hogyan működöm. Ez a sámlí. A növény- és az állat-határozók mintájára, én-meghatározónak neveztem el. Úgy is mondhatnám, hogy ülj le a sámlidra és tud meg: miként, miért és ki vagy. Ehhez azonban kell egy „egyszer volt, hol nem volt”, ami leginkább azért szükséges, mert a sámlit körbeveszi az örök éhség fekete felhője, és mindaz, amit ez a nullpont elnyel és létrehoz. A tárgyak hasonlóak a történetekhez: funkcionális alkatrészek összessége, amelyek valami szétválaszthatatlan egészet alkotnak és jól használhatók valami eddig nem gondolt másra is. A történetekben a szavak belesimulnak a sztori egészébe és sokszor egész más jelentést vesznek fel, mint korábban. Az én történetemben a sámlí felveszi a kozmikus távolságokat bejáró úrhajó jellemzőit is.

Minden másként volt, de valahogy mégis így. Abban az időben keményen dolgoztam. Reggel hatkor keltem, lakásra jött az angoltanár, gyűrtük keményen a british-t, mert amerikai nem akartam, választani pedig lehetett. Nyolcra már a minisztériumban ügyködtem és délelőtt végigdarálódtam az állam lassú emésztő rendszerén. Legalább tíz kiló ügynevezett kormányanyagot cipeltem magammal egyik irodából a másikba. Az autópálya-fejlesztésekről szóló előterjesztések nagyobb súlyt nyomtak, mint a mobiltelefon liberalizációs anyagai, amit annak tudtam be, hogy az egyik lényegében aszfalt és beton, míg a másik kis szilícium plusz levegő. Kettőkor már a Hill&Knolwton irodájában brainstorming-oltam, szemben a Parlament épületével. Kábé öt percnként volt egy telefonom, például ilyenek, hogy „az M5-öst építő dél-afrikai konzorcium Atlasz típusú óriás markolója magasba emelt egy nyolcvan éves nénit a körtefájával együtt a kecskeméti városi televízió kamerái előtt, lesz ebből baj?”

Szorgosan töltöttem a timesheet-eimet, mert minden munkával töltött órából ötvenöt percet elszámoltunk valamelyik ügyfelünknek. Éjszakánként az ügynevezett rendvédelmi erőik válságkommunikációs rendszerét írtam. Majd pitegett a Nokiám, jött az angol és folytatódott mindez napról napra, hétről hétre és hónapról hónapra, mindig más előterjesztésekkel, új, de ismerősen hasonló ügyfelekkel. Lényegében ugyanazt csináltam, pénzzé tettem a koncentrációs képességemet és az időmet. Aztán egy nap, amikor már én voltam a főnök, legalább is az egyik, egy egész más irodában, egy egész más életet akartam. Lényegében megnyomtam a Delete-gombot a kommunikációs karrierem klaviatúráján, felvettem az osztalékomat és elköltöztem nagy Budapestről egy dunakanyari kis faluba. Ott ismerkedtem meg a sámlival és értékeltem át gyökeresen a koncentrációs képességem és az idő egymásra hatását. A praktikus és biztonságos életnek olyan erős, delejes hatása van, hogy vis major kell hozzá, hogy képesek legyünk kimozdulni belőle. Nekem egy úrhajóra volt szükségem, hogy megkapjam a döntő lökést.

Mennyibe kerül egy úrhajóval? Számításaim szerint mintegy négyszáz forintba. Kell hozzá négy darab, minimum három centi hosszú facsavar és egy méteres, legalább húsz centi széles fenyődeszka, valamint korlátlanul sok idő. Ezt magam sem hittem el, míg bele nem ültem az én privát világhajómba. Aztán felemelkedtem: térben az égis, időben pedig visszapörögtem a nagy Bummiig. Az én odüsszeiám lényegében abból áll, hogy leülök a sámlira, becsukom a szememet és egy férfiú nevét ismétlem, aki többek között arról ismert, hogy születése pillanatától van az időszámítás. Mindez persze bonyolultabb, de jóval kevésbé, mint az első pillanatra tűnik. Az ember, ha kellően kitartó és nagy szerencse, vagy épp szerencsétlenség éri, elkezdheti a maga történetét. Nem az állam, nem az ügyfelek, nem a család, ráosztott mintázatait, hanem a saját egyéni sztoriját. Ha mindez megvan, kísérletet tehet, hogy elmesélje. Lényegében ez a sáml.

Az első sámlizásom Tahiban történt Péter atya segítségével, aki már több évtizede gyakorolta a meditáció ezen változatát. Húszan ültünk ovális körben a kis kápolnában, már harmadik napja, a lélegzetvételnél szüneteket leszámítva reggeltől estig, nyolc tíz órát. Fájt a térdem, hasogatott a derekam, és a lapockám alatt egy idegcsomó különleges jeleket küldött az agyamba. Arról tudósított, hogy kinőtt a szárnyam.

Nem gondolni semmire minden más koncentrációnál nehezebb. A gondolatok és a képek úgy áradnak, mint egy soha szünni nem akaró roham. Csak a légzés visszhangzik ebben a néma moztérben, ahol túl kevés az oxigén. Miután többször lefutott bennem életem filmje, egyszer csak átütöttem egy burkot, és levegőhöz jutottam. Abban a másik világban egy konkrét

paprikás krumpli illatát éreztem, és hallottam, amint egy csuka uszonya négy méterrel a felszín alatt erőteljesen beletolódik a Duna víztömegébe.

Ami egyszerű, az magától kimagaslik az időbe ágyazott történetünkből. Történetet említék és nem életet, mert az nagy és bonyolult. Péter 44 atya asszisztense arról beszélt a napot lezáró misén, hogy milyen felesleges súlyokat cipelünk magunkkal, például vannak, akik vég nélkül sorolják győzelmeik, vagy épp bukásaik sorát.

Tahiba, a kontemplációs imagyakorlatra lényegében azért kerültem, mert nem akartam engedni a „történetemből”, abból, hogy van ilyenem, tudok ilyet csinálni, megélni, irányítani, birtokolni, sőt ez az, amit úgy élek meg, hogy valóság, és ez az, amiről úgy érzem, hogy „török és szakad”, miközben az életem „recseg és ropog”. Az első sikeres meditációs expedíciómát követően rájöttem, nincs ilyen történet a birtokomban. A múlt és a jövő függvényéből visszapattantam az egyesítő jelenbe, ahol másként állnak a dolgok, nem ok okozatként, hanem egymás mellett. Minek létrehozni valamit, ha minden adott?

Ha a sámlin ülök, akkor nem az ok, hanem a hely érdekel, ez a bizonyos „bennem”, amit úgy képelek, hogy attól lesz, hogy valami egyáltalán helynek tekint engem. Belém, vagy rám száll, mert lokalitásom van, figyelembe lehet venni engem, mint konkrét célpontot. Ez az értelmet adó figyelem utáni vágyakozás az éhség.

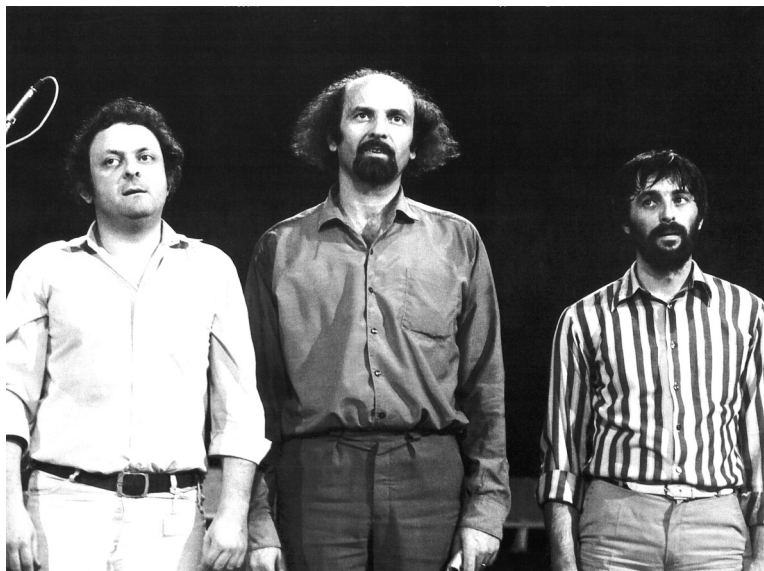
A lokalitás azonban időnként zavarba ejtően kitágul. Például egy természetfilmet néztem, konkrétan a víz földi életben játszott szerepéről, és valamely kitágult nézőpont felszívott a film képein pergő Antarktisz, Afrika és Ázsia tájak fölé, miközben elkeveredtem az örök fagyban, a Szahara homokjában, a Himalája kövei között. Mindez olyan éles észlelet volt, mint a közvetlen valóságomé: előttem egy Panasonic Led-képernyője, fekszem a nappali kanapéján, és kicsit nevetségesnek tartom, hogy milyen nehéz elmondani azt, ami van. Ezek a világpulzálások beszédes helyek. Olyan felületek, amelyeken fantáziám örök éhség-jelenébe hívhatom mindazt, ami eddig megtörtént velem. Így keverednek össze a pingvinek a miniszteri értekezlettel, végső soron így töltődnek fel a mondataim olyan konkrét szavakkal, amelyeket mindenki ért, használ, de nekem sikerül új jelentéslegelőkre vezetni a nyáját, mert éhesek vagyunk a valóságra.

Mivel azoknak is van története, aki nem kívánják elmondani, néma és fecsegő helyekre osztom a világot. Jómagam imádom a beszédes helyeket, de nemrégiben arra figyelmeztettek, hogy álljak le a sztorikkal. Ne légy úgy oda attól, ami megesett veled, mert éppenséggel az számít, amit nem tudsz elmesélni, szólt a nekem szánt jó tanács. Az én történetem így arra hasonlít, amikor nagy sprinttel rohanni kezdünk, majd hirtelen megállunk, mert elfelejtettük miért, vagy épp oka fogyottá vált a rohanás.

A sámlizás arra figyelmeztet, pusztán azért ne álljak meg, mert valamit nem értettem meg az életemből. Maradjak hű az alig-alig csillapítható vágyamhoz, hogy feloldódjak a pillanatban, a látványban, a mondatokban, hogy itt legyek és eltűnjek innen, hogy egyszerre legyek halható és halhatatlan. Miközben a valóság átélésekor beismerem, hogy egyedül 45 vagyok, remélem, hogy jut egy falat Másik, a jelentés, akivel megélhetővé lesz a történetem. Megyek tovább, haladok, egyre tágabb mezőket keressek.

Az én önmeghatározó történetem kézzel fogható tárgy a sámli. A sámli az a felület, ahol láthatóvá és érzékelhetővé válik számomra a valóság. A sámli az *én-úrhajóm*, ami az *én-univerzumomat* járja be, az *én-csillagportól* és csúszós *én-iszaptól* terhelt. Ezek az amúgy érzékelhetetlen anyagok csapódnak ki bennem, ezen a bizonyos helyen, a sámlin, amelyet én-történetem generátorának nevezek. Magamat sem tekintem véglegesnek, lévén valaki más teremtménye, és túl kevés a sejtés, hogy mi szállhat le még erre a helyre, ami vagyok. Történetemnek természetesen nincs tanúsága, de a sámli végső soron egy optimista történet, az univerzum pedig érzékelésem szerint praktikus nyitott.

Új Forrás 2013/9 – Kurdy Fehér János: A sámli
Én-meghatározó történetgenerátor – Mustó Péternek

I. Kintlét – magány

– Művészi tevékenységét nehéz egyetlen kifejezéssel meghatározni, zeneszerző és előadóművész, zenekarvezető és karmester egy személyben. Ezek egymásra

rétegzettsége adja – úgy hiszem – az Ön pályafutásának különösségét.

46 AZ EMBER FA

Bankó András beszélgetése

Szabados Györggyel

– Ezek nem egymásra rétegzettségek, hanem szükségszerűségek és terepek. De több okból nem helytálló itt az

„előadóművészet” kifejezés sem. Egyrészt az a zenei tevékenység, amit mindig is csináltam, az azért ilyen, amilyen, mert vélekedéseken és futamokon kívül egy eredendően és mélyen megtapasztalt szellemi „kintlétben” dolgoztam, a műzene általános vonulatához képest egy más attitűdöt hordozva és képviselve. Én más utat jártam, amely nem volt különösebben könnyű, ugyanakkor nyitottá tett olyan dolgokra, amelyekre egyébként talán nem lettem volna ennyire nyitott. Például, ha klasszikus zeneszerzéssel foglalkoztam volna, bizonyosan nem, mert ott egy egészen kizáró gondolkodásmód alakult ki: az európai zene hagyomány intoleráns gondolkodásmódja, amely szinte „beleverődik” az emberbe. A „kintlét” persze a saját elhatározásom körül támadt, és a körülmények kényszere miatt. És annak a meggyőződésnek volt köszönhető, hogy ami itt folyik körülöttünk, az csupán valami provizórikus, átmeneti dolog, tünékeny epizód. Ellenben egy másik irányba való teljesen világos, jóhiszemű elkötelezettség töltött el, amely afféle paradicsomi aranykori emlékként élt bennem, s ez a valami nagyobb dolog, erősebb törvény. Az előadóművészet szó – másfelől – az improvizativitásra való hajlamom miatt sem helytálló, hiszen a klasszikus értelemben vett zeneszerző végül is struktúraként fog föl mindent, míg számomra épp annak a nyitottságnak az *állapota* a fontos, ami ebből kivezet, ami egyetemességhez nagyobb lehetőségeket kínál. Tehát ez egyáltalán nem előadói művészet – ha annak is tűnik -, s nem is csak kézműves értelemben vett zeneszerzői munka – bár annak közeli rokona – afféle *zenekreatórság*. Ezt csak így tudom megfogalmazni, a dolog szellemi-lelki-testi összetevői miatt. Más muzsikuskok, akik ilyesmivel foglalkoztak, talán azért nem beszélnek erről, mert nem készültek fel rá szavakban. Nehéz is szót ejteni róla. Valószínűleg én azért figyeltem meg ezt jobban és azért tudok talán egy kicsivel többet mondani erről, mert a pszichológia gyakorlatilag sem idegen mindentől. Ha most a zenére vonatkoztatjuk a dolgot – de nem a nyomtatott kotta képébe absztrahált zeneiséggel, hanem egyetemes attitűdből közelítve meg -, akkor az ember mint jelenség egy összetett, hihetetlenül magasrendű, titkos-kozmikus hangszer,

amely minden kis elvonatkoztatást *megél* a zene teljességében, átél a maga szigorúan és árnyaltan, évtizedekről évtizedekre való konzekvens belső munkával tudatosan kiművelt képességei révén. Ilyen értelemben mondom, hogy ez zenekreatórság. Ennek gyakorlatára nem úgy kell nap mint nap föl-készülni, hogy például jól tudok-e blattolni, vagy sem. Meg, hogy a klasszikus összhangzat, meg a romantikus kromatika, meg az impresszionisták, meg a dodekafónia – bár ezeket is mind tudni kell-, hanem egész egyszerűen a teljes akusztikus hangrendszernek ott kell élnie az ember idegzetében, szinte szűzen és egyszerre ezernyi változatot is átélten, milliő gesztust érzékelve. Állandóan készen kell állnia arra, hogy zenéjével egy élő organikus egységet jelenítsen meg az ember, egy jelentkező, vonuló és lenyűgöző kis szellemi lényt...

– *A kívülállás viszont magányra kárhuztatja az embert. Néhány hónapja megjelent egy könyv (Szabados György és Váczi Tamás: A zene kettős természetű fénye, Magvető-JAK füzetek 49.), amelyben Ön így fogalmazott: „Ez a kívülállás viszont – épp e következetessége és érzékenysége miatt – magányba könnyen belepusztulhat.” Eszerint ez lenne a zenekreatórság kockázata?*

– Ez a megfogalmazás így amolyan barlangrajz, legyőzött bölényel. Győzni a sors felett – ebben akkor nem vagyunk-e szenvedően magányosak, hogyha úgy érezzük: a jobb fülünk az Androméda, a bal a Syrius, az orrunk valahol az Orion és így tovább, a köztes terek a szívterek... Tehát ha az egész mindenség benne van. Márpedig bennünk van. Természetesen az étellel élőén, nem ilyen sematikus tárgyszerű megfeleltetéssel, de eredendően, hozottan és teljesen. Így kell birtokba venni újra, és nem mint struktúrát. Ehhez képest a minket körülvevő világ tényleg epizódnyi, minden koszoságával, törmelékességével, salakjával és összes sebzettségével együtt. S mert ebben a zavarosban nem lehet otthonos a lelkiületünk, a kintlevés egyben önvédelem. Amikor az egésszel vagyok együtt, amikor a teljesség érintése lenyűgöz és fölemel. S ha a kintlét *ilyen* magánnyal társul, az jó magány, az alkotói magány: részvétel a teremtésben és közellét – jobb annál, ami van.

Az már persze adottság, tehetség, művészi képesség dolga, hogy ez áttűnik-e, átsurran-e a befogadói ingerküszöb alatt és fölött, hogy rezonál-e, hat-e az a titkos kozmikus-hangszer... Nagy László úgy fogalmazta ezt meg, hogy „ki viszi át a szerelmet a túlsó partra?” De nem arról van itt szó, hogy ez a túlsó part időben vagy térben létezzen; nem! Ez túl materialisztikus és triviális lenne. Mindig arról van szó, hogy a látszólagos különbözőségek, distanciák hogyan tudnak újra harmóniába, azonosságba, vagyis újra az öröklét tengelyébe kerülni – így kell a túlsó partra átvinni mindent. S ez már nem romantika és nem pusztán szórakozás.

A legjobban az foglalkoztat, hogy mi történik az emberben. Voltaképp az egyes korok gondolkodását-művészetét is csak így lehet megérteni. Van-
nak ugyanis elemi dolgok – az éhség, a házasság, az ösztönök, a halál – s én
mindig azt igyekeztem megérezni magamban az egyes korok művé-
48 szetén keresztül, hogyan módosultak az időben, mire kerültek át a
hangsúlyok? Ha most ilyen értelemben szeretnénk azonosítani, mi
zajlik a Ma Emberében, akkor az derül ki, hogy a belső végtelen tudata ma a
leghanyagoltabb – s a hozzávezető út. Ez a lelepusztultabb lelki dimenzió.
Mindenütt a világon, de itt Magyarországon is. Ebben a vonatkozásban állítom,
hogy pl. Bartókot nem értik teljesen ma sem, a magyar szellemi élet
java sem érti igazán. Szörnyű, hogy erről még mindig beszélni kell. És ez nem
azért van, mert valaki zeneszakmailag teljesen műveletlen, mert nem tanult
a Zeneakadémia valamelyik szakán. Hanem már azért elsősorban, mert nem
tanította meg az anyja énekelni, hogy beavatatlan, és így például nem tud-
hatja, hogy az éneklés és a lépés, hogy az éneklő mozgás szerves egységet
alkot; vagy hogy mit hordoz a mély és mit a magas, hogy az éneklés micsoda
vibráció stb. Nem tudja min mérni s ezért nem is tudja élvezni és értékelni a
hangzó világot, a kis különbözőségeket, vonzatokat, összefüggéseket, ár-
nyalatokat, hiszen nem élte meg ezt az utat, így önmagában az egyetemest,
a végtelent. Vagy teljesen racionálisan, vagy csak indulatosan közeledik a
zenéhez – felületesen, méltatlanul. A zene az organikus, az organikus
egység és mélység és háttér művészete, mint ahogy az emberi értelem sem
csak a racionalitás közege, nem kizárólag logika. Az értelmünk sokkal mé-
lyebben fészkel, minden rajztudás ezt állította, és kísérletileg is igazolható.
A zene különös birodalom, éppen mert nem konkrét, még annyira sem, mint
a költői nyelv. Benne ez az értelem szólal meg, *a mindenség egésze*, vala-
mennyi kis részletét átsugározva. Sajnálatos, amikor e fenséges érzés helyett
csupán személyes nosztalgiákat és emocionális közhelyeket képesek „érté-
kelni” az emberek – ilyenkor válik nyilvánvalóvá a zenei világ és a zenei fel-
készültség mai, rendkívüli szegényessége.

II. Teremtés – szertartás

*– Meglehet, már az is egyfajta okozat, hogy a Ma Emberét nem tanítja meg énekelni az anyja. Az ember belső végtelenjének fülaprítása, megsemmisítése elég módszeresen zajlik a fogyasztói társadalmakban: egyénileg nehéz szembe-
szállni ezekkel.*

– A különbségek és azonosságok felismerése szükséges, vagyis az, hogy tudatosan fogjunk meg bizonyos történéseket. Hogy hol tart az emberi szellem, hogy tudva-tudatlanul min spekulál. Amikor valakinek zenéjét hallgatom, akkor ezt keresem, hogy ő mit miért és hogyan csinál s az hogy sikerül neki. Mi a háttere és mi a mélye? Ez gondolati és egyúttal persze mélyen szakmai kérdés.

Korábban, ifjúi álmodozásaimban, no meg az egyetemi lét magányában kezdtem igazában tudatosan végiggondolni ezeket. Addig csak jobbra révetegen, bár ez – hál Istennek! – máig megmaradt. Akkor még azt sem tudtam, hogy ez maga: meditáció, hiszen mi olyan kisszerű neveltetést kaptunk (ami azért még mindig jobbnak bizonyult, mint a mai!), hogy 49 ezek a dolgok sem voltak a nevéen nevezve, nem tudta az ember, hogy amit hajlmainál fogva így átél, hogy ez a mód, ez egy természetes, örök és időtlen emberi tulajdonság és önművelő, önnevelő foglalatosság. Annak neve van és ezt például évezredek óta így, meditációnak hívják, csakhogy ma és régóta, éppen arra megy ki a játék, hogy az embernek ez a fele ne nagyon éljen, hogy csökevényes maradjon, hogy az ember bizonytalan és vak legyen. Hogy ne legyen látó és szuverén lény. Ez pusztítás olyan jól sikerült, hogy nemcsak egyénileg vált veszélyeztetetté az ember, hanem már maga a lét is. A lét működőképessége, a lét csodája került nagy bajba az elgyengült szellemi teljesítőképeséggel.

Pedig mindenben benne van, egy falevélben benne van a világ – ahogy a szólás mondja: csöppben a tenger –, mert ha nem volna benne, akkor nem is *lehetne*. Nem túrné meg magában a világ: a nagy azonosság. Csupán az él és az marad, amelyben a lényegi dolgok benne vannak. Ez emberre is és a kultúrára is igaz. Így aztán az istenember viszonyát tekintve bennünk kell, hogy legyen az Isten, az istenség is, ami az eredethez, a teljességhez, az azonossághoz vezet. S bennünk is van, elsőlegesen, csak meg kell találnunk őt magunkban, hogy legyen esélyünk megtalálni és megérteni magunkat is. A különbözőségeket és a mögöttes azonosságokat. A legtágabban felfogni a világot. Ez belső munka, ez meditáció, e nélkül nem megy a teremtés, e nélkül nem él az élet, e nélkül silány, s e nélkül mi sem élünk, mi sem vagyunk igazán. Az pedig nyilvánvaló, hogy ez a mentalitás esztétikát is teremt, egy ponton túl pedig az esztétika, hogy úgy mondjam már vallássá válik, a szépség és az ízlés vallássá lesz, és kultúrává a cselekedeteken át. Így válhat *méltóvá* az ember a teremtés nagyszerűségéhez. S így járja át valóban a ható erő.

A meditáció eme képessége vele születik az emberrel, ezért aztán a szemlélődésre való készítetésünket – mint a gyermeki tisztaságot – őrizni kell magunkban, mert csak abban ápolhatjuk kellően a bennünk készen meglévő, legjobb tulajdonságainkat; és emelhetjük eszméletté, tudássá. A végső kérdés az, hogy megtaláljuk-e az azonosságokat, s a világ egységes, együttlültető azonosságát, a harmóniát, s hogy ezt milyen mélyen, milyen tágasságban tartjuk fön magunkban.

– *Végtére a kultúra, annak bizonyos rétegei-szelektéi legalább nagyban segíthetnék az embert, hogy lelke otthonosságát megőrizze a világban, hogy*

kételyeire irányfények sugarai vetülhessenek, hogy elbizonytalanodásainak szakadéka fölé hit, vagy egyfajta belső béke, nyugalom boltozódjon. Ennek a kihívásnak korunkban mintha csak a zene tudna megfelelni... Itt már történtek

50 kísérletek, új csapás taposódik, elindult egy új vonulat, meggyökeresedett egy sajátos gondolkodásmód, amire különösen találónak érzem az Ön jellemzését: „...a zenét a régi nagy kultúrákban sem csak a zeneszerzők szerezték. Mai értelemben vett zeneszerzők nem is voltak. A zenék születtek, a zenék éltek, a zenét a muzikusok névtelenül csinálták és közösen éltették, ám soha nem csak magukban. [...] Az emberek együtt éltek a zenével [...] együtt lélegeztek vele, értettek és érteni akartak mindent, nem mondtak le a szépségbe való beavatásukról, hogy mindenben részesüljenek, ami lényeges, s hogy minden éljen és finomodjon általuk is. A teremtést szolgálták, nem a bomlást. Az életed a megújulást.” Azt állítja, a szabadzene (az a fajta improvizatív alkotómunka, amit Ön megtalált magának-magában), az éppen ebből az elemi, ősi emberi gesztusból jött létre, ennek jegyében született. Ebből adódnék szertartás-jellege is?

– Romlatlan lelki otthonosságban, a belső békét fenntartva az tud élni, aki nap-nap után, s pillanatról-pillanatra levakarni a léthez tapadó szokokat, törmelékességet, salakot, aki gyógyítani igyekszik a sebzettséget, fenntartani az eredeti teljességet. A születéstől a halálig minden szertartásban ez valósul meg, ahol egészséges a szellem – ez így volt az archaikus kultúrában is – : az örök életegészt a rossz szellemek, démonkák ártásaitól minden időben újra és újra meg kell szabadítani.

A zene e tekintetben – s a szabadzene különösen – olyan jelenség, olyan erő, mint egy gömbvillám. Talán azért éppen ez a hasonlat jutott eszembe, mert azt mégsem akarom rámondani, hogy csoda, pedig a gömbvillámban is van valami csoda-szerű. Maga az a tény, hogy megfoghatatlan, hogy irdatlan energiák lakoznak benne, hogy szétszóródhat s egész mivolta, vonulása és kiszámíthatatlansága maga a rejtély. A zene is a minket átölelő nagy energiákban oszlik szét újra, amint abból is való, onnan is vétetett. A zenében általában erős az a hatalom, hogy valami titkos, belső ponton tartson össze az emberben dolgokat – akár a kreátorban, akár a résztvevőben – s erre nem igen lehet találni jobb kereteket. Innen a szertartásosság, hogy a zene mindig valaminek a választása: a jó választása és teljes érdekű felmagasztalása jegyében történő, azt érzékletesen hordozó „cselekmény”, aktus és rítus. Itt persze már régóta nem produkcióról van szó... Az ember úgy érzi, hogy a világgal kapcsolatos ámulásaiból, csodálkozásából, elragadtatásaiból föltámadó élmény-sűrítmenyei kimondhatóak, akár zeneként, akár mondatként, akár képben, szóval valamilyen módon közölhető, megjeleníthető, és mégsem függetlenek. Nem függetlenek, hanem a bennük élő erkölcsi működésből fakadnak, a már említett szépség-vallásból, annak költészetéből.

Ez a kinyilvánítás lehet szertartás-elem, röpke beigazolódása az isten-ember kapcsolatnak, tehát egy folyamat része.

Olyan tehát a zene, a szabadzene világában ez különösen fontos, mint a víz, olyan lassú, mint a tenger. Egyben női princípium. De hát a zene szertartásosságának ez a lelki alapú és szellem-közegű folyamata 51 évezredek óta permanens, s az a cirka két évtized, amióta itthon a szabadzene kezdi szárnyait bontogatni, mióta az őszerejű és kultúra-teremtő improvizativitás ismét kezd szárnyakra kapni a világzene európai közegében, az is csupán egy szempillantás. A szabadzene is egyfajta szertartás, mai szertartás, s mint ilyen élmény, mint mély katarzis, átváltozás és beavatódás erősíti az ember belső, lelki-szellemi otthonosságát, hovatartozását. Ahogy évszázadokon, sőt évezredekken keresztül is ugyanez történt. Az otthonosság az *intimitás* fönntartása, a valahova-tartozás, az istenes élmény a kallódással szemben. Végül is az ember fa – abban a lelki vonatkozásban, hogy van benne kötöttség, sőt helyhez kötöttség. Föld és ég között benne él, vagy hal a saját kultúrája, s ezt mint a nedvek táplálják az őt érő külső hatások.

Már a helyzet miatt is fontos, hogy ez az újító rendeltetésű zeneáram, a szabadzene szétszivároghatott, hogy ez a gömbvillám-energiájú gondolkodásmód benne tán újra létjogosultságot nyer! A világkultúrában kész, meglehetősen merev, kikristályosodott-megjegesedett emlékműszerű dolgok hatnak ma a múlt hierarchikus elemeiként, amit egy nagyon is öncélú hegemonia tart fenn, teljesen eredménytelenül, oly nagy a fáradás, a széthullás, a bomlás. Szándékosan nem hatalmat említettem, hiszen minden világi hatalom mögött valójában egy érdek, egy akarat húzódik meg, ami hihetetlen gondok közepette folyton omladozik-bomladozik, gyürkőzik és sohasem hosszú életű, míg a hegemoniák sajátos tehetetlenségi nyomatékkal rendelkeznek és tartósak. Mindenesetre olyan helyzet állt most elő, hogy akár bekövetkezhetnek azok az abszolút omlások is, amelyek maguk alá temetik mindazokat a struktúrákat és hegemoniákat is, amelyek ma még mint nagy molochook tartják fenn és osztják föl maguk között a világot. De ugyanakkor ezek a molochook azokból a kultúrákból, azokból a népekből élnek, amelyek lent, a maguk kis közösségeiben és belső könnyezéseikben végzik a maguk szertartásait.

Ám amikor egy ilyen, a maga belső végtelensége tudatában élő ember összetalálkozik egy „hasonszőrűvel”, akkor tüneményeknek lehetünk tanúi: szinte elszabadulnak, mert felszabadulnak a teremtő-energiák.

III. Válság – szaporulat

– Nincs-e ellentmondásban az ember létezése, sajátos helyhez kötöttsége az improvizativitással, az örök változó belső kivetülésekkel?

– Végeredményben a kultúra életéről van szó. Ez esetben arról, 52 hogy *élő-e* egy kultúra, egy műveltség, egy jelenség, vagy sem. S ez megint összefügg mindennel, tehát ezt ugyanolyan szerves összefüggésben kell látni, mint valamely élő organizmust, hisz egyébként is azt mondjuk arra, ami élő, hogy szerves. Ha a kiindulásunk viszont csupán a – stiláris értelemben – mindig tiszta ornamentika és a merev struktúra, ha a meddő parancsaként folyton a már meglévő kivetülések, megtestesülések rituális hasonmásait követeljük, akkor gyakorlatilag négyszögesítjük a kört, lemevítjük a dolgot, mozgásában, fejlődésében, tehát létében korlátozzuk a kultúrát, ez pedig természetellenes beavatkozás. Az ornamentika csak egy elég felszínes, végső eredmény, egy jelzésrendszer. A lényeg: a látásmód, a gesztus, a kedv azonban mindig bennünk van – vagy nincs. Ebből következik, hogy általában akkor kezdjük dogmává tenni az ornamentikát, amikor nem hiszünk magunkban, amikor már nem egy folyton újjászülető, élő folyamat eredményeképp jön létre a „kivetülés”, hanem egyfajta előtételezésként, a folyamatmenet helyettesítésére iktatódik be. Ha hiszünk magunkban, s abban a látásmódban, amely mindenkor a *mindenségre* és tán azon túl is tekint, akkor nyugodtan lehet bármit csinálni, akkor az fog történni, ami – mondjuk – leginkább az egyetemességében is tökéletesen „magyarul” gondolkodó Bartók munkásságában érzékelhető. Gyűjthetett zenét innen, onnan, amonnan, ezekből magyar zene lett, mert ő a szellem embere volt. Persze Bartókot azért sem értik még mindig – hogy újra és újra felemlegessem –, mert azt hiszik, hogy ez az attitűd csupán egy sarokba szorított specialitás... A dolgokat azonban elfogulatlanul és sokkal magasabb aspektusból kell megítélni. Ez teljesen szellemi természetű feladat, és nem korszakok mentalitásának a függvénye, teremtő szellemiség, egy szinte időtlen éberség, egy nagyon ősi kultúra várható föltámadása volt, a yin és yang emberéé. Egy látásmód, egy kedély, egy egyetemes jó kedély föltámadása, ahol bizonyos dolgok színét és fonákját egyszerre értjük és érezzük át bizonyos módokon, amelyben pl. együtt van a sírás és az idill. Mert az utóbbira is szükség van, noha ez az aranykori emlék – bár bennünk él – sajnos ma kissé távol került tőlünk. A sors lépett a helyébe, a szorongatott lélek. Igen, a sors, a sorsunk jobbára kiszámíthatatlan valami, ám az, hogy az ember ezen belül hogyan viselkedik, az tisztán rajta múlik, s ez a művészetekben ma sokszorosán igaz. És ha van valami, amin megmérheti magát, s a műveiben valóban megújulhat – az ember. Amiben terhes lélekkel valamennyire mégis meg tud nyugodni, az nem más, mint a bátor önvizsgálat és önítélet arról, hogy hogyan vett részt ebben az egészben. Ez nagy dolog, ez is egy folyamatos szertartás.

Ilyen módon arra is van esély, hogy nem iszonyatos lelki kínok között búcsúzik majd, amikor végső nyugovóra tér. Ebből viszont elég szorosan az is következik, s ez is az élő kultúra része, hogy nem pusztán helyesen kell cselekedni (mert ez mindig túlon túl bonyolult és ellentmondásos valami), hanem megnyugtatóan. Túl tehát a helyes „ornamentikán”. 53 A megnyugtató cselekvés pedig – ma különösen – a pillanat mély egyszerűsége és direktsége, amikor az ember egyetlen abszolút pszicho-fizikai törvény világos tudatában cselekszik és ez így szól: „parány vagyok”. Akárhogy is – parány. Ez olyan elemi szintű alapélmény, s olyan tiszta erkölcsi entitás, amely objektívnek mondható és már kozmikus erő. Olyan nagy ugyanakkor, hogy ennek tudatában nem zuhan, fennmarad az ember e világméretű összedőlési folyamatban. Ha nem meghunyászkodó tehát, hanem alázatos tud lenni, mert csak így válhat a teremtés igazi részessé. Végül is nem mi határozzuk meg a létezés bonyodalmaikat, főleg ezt színlelni; az egyszeri életnek önostya-mutogatássá torzított értelmezése csak arra jó, hogy magunkra sarkítsunk ki mindent és boldogtalanságot teremtsünk magunk körül.

– *Holott szenvedés, kín, bűn amúgy is van épp elég a világban...*

– Most már ott tartunk, hogy szinte minden rossz, a természet romba döntése mellett szisztematikus emberfa-kivágás is folyik, és aminek természetesen és egyszerűen jónak kellene lennie, az lehetetlen, az ma már, hogy úgy mondjam: unikum, külön bejáratú kiváltság, vagy szerencse. Gyanús. Teljesen kifordult a világ önmagából, s ezt nehéz is belátni, ez magyarázza megátalkodottságát. A gondolkodásnak ez a fajta leépülése, hogy az ember saját maga istenségére sarkítja ki az egész létezést, ez már „demokratikusan” felosztódó hatalmi kényszerektől vezérelve pusztítja az életet. Kezdve az egyéni hatalomtól, egészen a szintúgy kisajátítani akaró és látszat-demokratikus úgynevezett kollektívig. De inkább ez utóbbira értve elsősorban. Hisz természeténél fogva a kollektív hatalomban nincs olyan ember, aki a maga karizmatikusságával jól és a mindenséghez méltóan, isteni színvonalon tudna uralkodni. Azért „kell” sok embernek összeállni, hogy közös legyen a hatalom, a hatalmunk, amely azért az „övé” legyen, az ő zsákmánya. Azzal a példátlan előnnyel persze, hogy minden, amit alkalmatlansága következtében elkövet, büntetlen, megtorlatlan marad. Száraz, kegyetlen, materialista gondolkodás.

Úgy vélem ugyanakkor, hogy a technikai civilizáció a maga józanságában, ép öntudatú és tiszta gondolkodású emberek kezében(!) nem okozna föltétlenül diszharmoniót. Ha a technika vívmányait csak arányosan, mértékkel – és göggye ellenében! – nem öncélú és isteni allűrök jegyében használná az ember, akkor a technika amolyan kozmikus játékszer volna a

kezében, ami a visszafogott alkalmazás révén beépíthető, beilleszthető a világ rendjébe. Most nem így kezeli. A szellem gyenge, az életmenet elveszti egyensúlyát s megint csak a koszoság, a törmelékesség, a salakanyag szaporodik új sebzettséget okozva.

54 Ma fárasztó, riasztó, kongóan üres lelkiállapot él bennünk és vesz körül minket, hazánk pedig belsőleg is szétszórt, lélekben is erőtlén. Ez is korunk zavaros átmenetiségéről tanúskodik. Amikor ötmilliárd ember él a Földön, akkor már nem lehet (demokratikusan) úgy gondolkodni, hogy én csak kereskedőként gondolkodom, én meg csak papként gondolkodom, én meg csak zongoristaként, és közben hatalmat gyakorolok. Mert ma már mindenki ezt játssza el. Az emberiség sorsát ma már úgy kell a látómezőnkbe fogni, mintha magunk számkivetettségben lennénk valahol. És mindent át kell látnunk ahhoz, hogy életben maradjunk. Mert az igazi nagy gond valójában az emberszaporulat és ezzel párhuzamosan a geológiai, ökológiai változások elemi hatása, miközben méltatlan a gondolkodásunk. Mindennek a mélyén ez húzódik meg. A világgond – vagy ahogy Hamvas nevezi, a világválság – is ezzel a lanyhuló szellemmel és erkölccsel függ össze. *Ez a valódi provincializmus – ma!*

Miközben a mélyben, az emberben egy más látásmód és működés körvonalai bontakoznak, amely felfogás már nem „haladni” akar a múltból egy ismeretlenbe, szebbnek ígért jövő felé, hanem egész egyszerűen csak lenni: VAN-ni. VAN-ni, miként az öntisztító Világ, amely mindig eredendően kész önmagában. Hiszen mi is készen születünk. Ez a készen lét egyfajta időtlen élmény és adomány, melynek adódnak ilyen-olyan epizódjai, amelyek egymásutániséga lineárisan történelemként érzékelhető, ám egységes és intim képlet az egész. Egy átmeneti állapotban – ami most általánosan a nyakunkban szakadt s eltart még egy jó ideig – ez a VAN-ság, ez az egyszerű, elemi tudat az, amihez kötődni érdemes. S a szabadzene jelenségének mélyén is a kötődés munkál. Ez az egyszerű, isteni függés. Ez a kozmikus visszahúzódás és erő adhat magabiztosságot, belső békét, ennek hiányában viszont a kiszolgáltatottság apokalipszise fenyeget. A világban levő irdatlan eltömegesedés ellenpólusaként olyan transzcendensnek mutatkozó, arctalan, sőt fejetlen hatalmak feltűnése árnyékolja be napjainkat, amelyek sanda fanatizmusokat keltenek életre, alantas szándékokat képesek mozgósítani. Ezek mélyén gyilkos erő és démoni sugallat munkál. Kísérő tünetei: a tömegbelevetés, a vallási és etnikai hisztériák kialakulása, s egyfajta történelmi nagyképűség. De valahol rokona például az is, hogy egy nevetségesen káprázatos életszínvonal érdekében kiirtják az amazonasi őserdőket. S látni kell, Magyarország is néma és kegyetlen harci terep.

Amikor arról beszélgetünk, hogy elfojtott könnyekről is szól a zene, akkor itt, ennek a mélyen átélt, végzetes sorsnak az árvasága merül fel újra

meg újra. S ez az árvaság: hűség önmagunkhoz, az élet egészéhez egyfajta időtlen tartás és erő? Valami maradék idill és jóhiszeműség. S ez jó szó rá, ez az árvaság, holott szinte a rokonalanságot idézi föl az emberben. Pedig nincs itt rokonalanság. Mert zárul a kör: a szükségszerű kintlétek értékfeltű magányától az isteniesülés ígézetével viaskodó ember (jót vagy rosszat) teremtőképességén át – és a szertartások felelősségével együtt – a gondok gócpontjához hurkolódik az íve. Nem kitesztottságban és nem divatok befolyása alatt élem az életet; úgy nem is tudnám. Nem úgy gondolkodom, s nem is úgy érzékelem a menetét a világnak. A megőrzés mély kényszerével azonban az elveszés ellenében, s hogy mások életére (de akár a sajátoméra is) úgy tekintsek, mint amelyben ott dereng a nyugalom és az esély. Persze ebben az az élmény is jócskán benne van, hogy miért kellett nekem most találkoznom Önnel s ezen keresztül szembesülnöm magunkkal – és fordítva is. Ha valakivel találkozom, akkor: neki miért kellett épp velem összejönnie? S miért vannak ezek a kisülések, és miért pont ezek vannak itt? És mit jelez az a csend, az a csönd, ahogyan ez most zárul?

Új Forrás 2013/9 – Az emberfa
Bankó András beszélgetése Szabados Györggyel

ÁTRENDZŐDÉS

Poliganyéziában reform van.

Átrendeződnek rossz szagok.
Pármenüt esznek új gazdagok.
Vigasztalanodnak vigaszok.

Poliganyéziában reform van.

(2007. március)

MAGYAROK

Földbe lapuló népem
már nem hall semmit
nem lát senkit
az Égben

(2007. május 19.)

IMPROMTU

Ó, szép szegény anyáink
kiknek lassú gólyaszárnyak
már tiszta csillagmezőkön lengik el
reményeiknek édes zshiváját

akiknek álmokon szótt szavak
lobogózták egykoron
nagyanyák mosolyától a
haláltáborok sátánjaiig a reggelt

s kik hallgattok kertek
ingatag csendjén már
esélytelenül a néma hajnalokon

Ó, ti áldó tekintetűek
akiknek tükre még nem volt temető

akik szemébe néztetek annak is aki kinyomta
a szemet szemetelő szemébe is naponta
(hogy felesküdtöt gyűlöletén
besarazni szent látomásainkban is a Napot)

57

Ó, szegény hallgatógok
ti holtig ölelők

akiknek meddő jövőként
gondosan kimagozta ötletekben
égi gyümölcsseiteket a bűn

s ti kürtőskalács-illatú asszonyok
akik magatokra maradtatok az ész
e vérvörös rengetegén
oly habosan akár a hű
nyárvégi harangszó mit
a tudós ősz vén udvarlásán temet

Ó, szép szegény anyáink
ti öröklét-szeretők
mennyei szírmú szívek

Hol vagytok
hova röppentetek el oly könnyeden itt
az éhek alatt
nincs aki fogja kezünk

már nem táruul otthonotok
éneketek örökre elillant
s mi már szeretni sem szeretünk

Mit vittetek el ó, istenanyák
mit óvott jó honotok
mit rejtegetett az égi szemérem szavatokban
a gólyacsapat mitől búcsúztatott

Miért nem aggódtok immár

és mit hagytatok örökök
hogy a kívámolt Föld
mosdatlan bosszúja vár ránk?
(1983–2009)

KODÁLY

A fennsík szentélye vár még
ahol szunnyadozol mester
ki örök ajándék vagy a
felkelő Nap hű vándorainak

Oda készülök bandukoló
magam is tele zsákkal
félálalmú bölcs kibontani
hozadékaimat alkuvatlan elébed

Hogy szabad-e még
föltámadni a fényben

Vagy át kell aludni
e földi ígéret setéten omló
hosszú alkonyát?

(2009. május 10.)

Hazafelé tartottam. A vonaton senki nem ült mellettem, sőt, szinte az egész kocsiban alig akadt utas, s arra gondoltam, hogy ez a magányos utazás legalább illeni fog majd a bennem kavargó tompa ürességhez. Aztán indulás előtt nagyjából egy perccel két lánynak mégiscsak sikerült megjelennie mellettem. Mindketten fiatalok voltak. Az egyik lány haja vörösesszőke volt, a másiké barna. A vörösesszőke

Szűcs Balázs Péter 59

TÚLSÁGOSAN IS

szőke lány az ablak mellé ült le velem szemben, a barna pedig mellé telepedt. Jóllehet a fizikai közelség önmagában talán nem gyakorolt volna rám különösebb hatást, de azért egy fejbiccentés, egy félmosoly és egy halk, köszönésnek szánt morgás után az ablak meredt bámulásába fogtam. Talán az zavart, hogy a vörösesszőke lány különösen szép volt, túlságosan is, a Kirsten Dunst-féle szépség, aki miatt mély és őszinte szomorúságot lehet érezni, s mindig az jut róla eszembe, hogy miért, s mi végre ez a szépség, általában és konkrétan, s hogy nem volna-e jobb vagy legalábbis könnyebb, ha ilyen szépség mondjuk nem is létezne egyáltalán. A szépség csak bajt okoz.

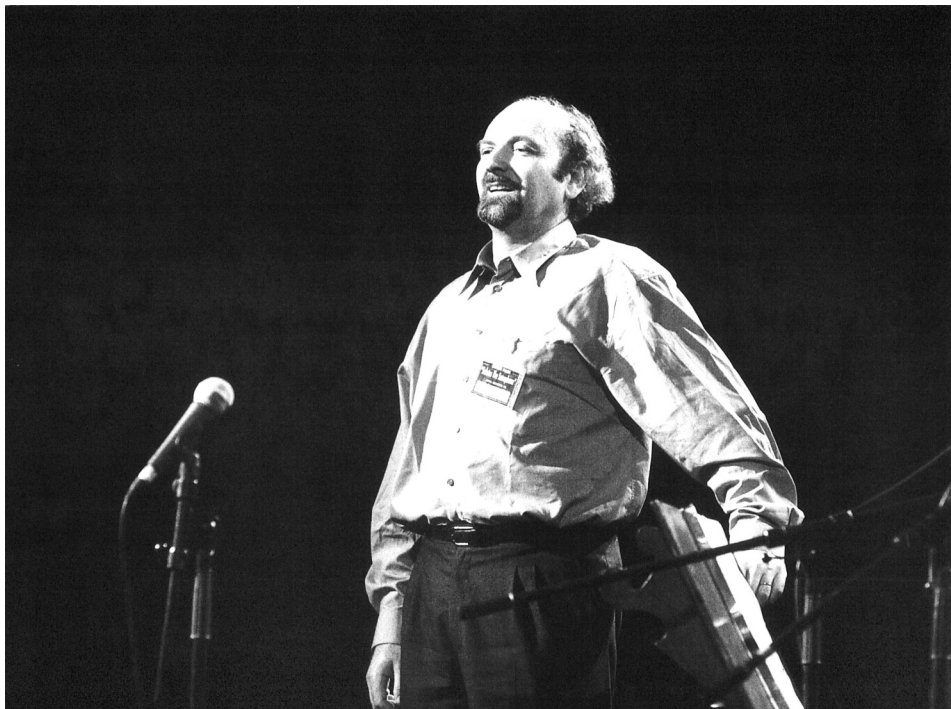
Bámultam kifelé az ablakon, s ha akartam, ha nem, végig kellett hallgatnom egy olyan beszélgetést – már ha nevezhetjük így azt a fojtott, szinte sutto-gásszerű, ám az ordításnál tisztábban kivehető szóözünt és vádaskodást, ami elhangzott kettejük között –, melyet önszántamból sosem hallgattam volna meg. De nem volt választásom. Máskor talán még élvezetet is találtam volna a helyzetben, mert néha nagyon is tudtak érdekelni az úgynevezett emberi dolgok. Nem szerettem ugyan az embereket, de érdekeltek, ez az igazság. Azon a napon azonban szívesebben utaztam volna társaság nélkül.

Ezenfelül az egész vonaton nem lehetett dohányozni. Arra gondoltam, hogy nem fogom kibírni cigaretta nélkül, s megnéztem az órát. Szemben a két lány egyre vadabbul veszekedett. Mégsem volt kellemetlen, csak ültem ott, mint egy tárgy, teljesen közönyösen. Jött a kalauz, s megnézte a jegyeket. Fáradt voltam, végtelenül fáradt, képtelen voltam olvasni vagy zenét hallgatni, így csak vártam, hogy megérkezzünk.

Az elhangzottakból, a sok „elegemvan”-ból, „nembíromtovább”-ból és „gyűlöllek”-ből elég hamar világossá vált számomra, hogy ez a két lány feltehetőleg egy pár, s nem egyszerűen veszekszenek egymással – többről van itt szó. Az máris egészen nyilvánvalónak tűnt, pedig semmit sem tudhattam a történetükről, hogy ezzel itt közöttük valami egészen biztosan befejeződött

és végérvényesen elmúlt, s hogy akkor értelemszerűen mindaz, amiről eddig azt gondolták, hogy mindenképpen meg fogják valósítani, szóval a közös tervezetés és készülődés egyszer és mindenkorra lezáratott.

60 Miközben a kölcsönösen elhangzó szemrehányásokat és szitkokat hallgattam, úgy tűnt, mintha ezen a nőies, túlságosan is nőies szóáradaton kívül az egész világ semmivé vált volna. Aztán egyszer csak azt vettem észre, hogy a vonat meglepően gyorsan megérkezett a végállomásra. A lányok elvonultak. A nők, a nők, a nők. Azzal én is fogtam a kabátomat és a táskámat, s leszálltam a vonatról. Megnéztem az órámat. Úgy döntöttem, hogy a pályaudvartól gyalog megyek tovább. A kabátom belső zsebéből előkaptam az öngyújtót meg a cigarettát, kivettem egy szálat a dobozból, a lángot a bal kezemmel takartam el a gyenge, de azért érezhető szél elől, s rágyújtottam. Végre, gondoltam, s viszonylag nyugodtan, vagy legalábbis a szokottnál kevesebb szorongással, lassan elindultam hazafelé.

– Nekem úgy tűnik, hogy több szempontból is nehéz idők járnak a kultúrára. Egyrészt az eladhatóság parancsa miatt kialakuló kommercializálódás, másrészt művészeti alkotások dömpingje, a „kevesebb több lenne” helyzete miatt.

– Pedig, ami a világban történik, csak a kultúra mentén értelmezhető. A kultúra az emberi közösségek lenyomata. Számomra például az „ógörögség” nem genetikai kérdés, nem DNS-probléma, hanem szellemi állapot. Ma viszont, bárhová nézünk, csak a

politikai helyzetről, meg a GDP-ről folyik a szó. És mi az, hogy GDP?! Homokvár. A legfontosabbról, a tágabb értelemben vett nyelvi helyzetről kellene inkább gondolkodnunk. Arról, hogy milyen nyelvet alkotott magának egy kultúra, s abba mit foglalt bele. Hogy mit állít a világról. Bármely (a román, a francia, avagy a szláv) szellem csak így közelíthető, és így érthető meg. Minden más aspektus csak az egzisztenciához tartozó érdekvédelmi elhatárolódások története. Ilyen módon kellene önmagunkat is szemlélni.

Hogy vajon mit állítunk a világról, önmagunkról. Ha nem térünk vissza a nyelvünk szelleméhez, szét fogunk esni. Lehet alkukat kötni, meg lobbizni és egyebek, hiszen az élet fenntartásának ezernyi trükkje, ügyes útja van, s kell is hogy legyen. De az emberi világ, mint olyan, mégiscsak szellemi kérdés. A kultúra a dolgokra való rácsodálkozás és a dolgok éber azonosítása – és épp ez az, ami ma nem történik meg kellő komolysággal és mélységgel. Ehelyett gőgösködő, álorcás szellemi-művészeti divatok mentén folyik az élet. Ráadásul a politikai térben gyorsan ráragasztják az igazságot kereső emberre, hogy radikális, holott ez csak a valóság radikalitása. A tibeti buddhizmusnak van egy nagyon szép mondata: A bölcsesség a dolgok végső természetének kikezdetetlen tudása. Kardínális mondat. Ma is élnek bölcs emberek közöttünk, de ma róluk is csak azt mondják: ugyan már, nekik is luk van a fenekükön. Ma ez a mérce, így züllik el a szellem és egy kultúra. Ez gyalázat és öngyilkosság.

– *A zene mégis mintha más lenne. Saját nyelve, kódrendszere, belső törvényszerűségei falat képezhetnek köré, és talán megvédhetik valamelyest ettől a kulturális állapotól.*

– Ez csak részben igaz. A szellemi utak és tévutak, attitűdök, útkeresések ugyan a zenében elemibb erővel jelennek meg, sokkal mélyebben, mint a társadalom egyéb területein, vagy akár bármilyen beszélt nyelvben, hiszen

AZ IMPROVIZÁCIÓ 61

IDŐTLEN ÜZENETE

Régheny Tamás beszélgetése

Szabados György zeneszerző-

zongoraművésszel

a zene ősbibb, általánosabb és egyetemesebb, mint bármely nyelv. Ugyanakkor sajnos az a helyzet, hogy a mai világban a zene is a politikai-hatalmi küzdelmek mentén alakul. Nincs érlelődési, üledési ideje, és ezért is egyre silányabb. A mai zenében hihetetlen erővel válik szét két tendencia.

62 Az egyik a tömegekhez szól, a tömegek „akarátát” próbálja érvényesíteni, illetve ez jelenik meg benne és általa. Félreértés ne essék, a látszat ellenére ma – indirekte – tömeguralom van. Nem nép-, hanem tömeguralom. E sokmilliárd embernek ugyanakkor nincs szinte semmilyen lehetősége *valóban* – direktre – beleszólni saját életébe, ezért az marad számára, hogy ordítani kezd a hatalom felé: ez fáj, ez örület és tarthatatlan. A nyugati világhatalom ezt úgy kezeli, hogy hagyja (sőt finanszírozza) a tömeget a maga szintjén „énekbeszélni”. Ez a mai tömegzene. Ez a kodályi „legyen a zene mindenkié” gondolat éles és nemtelen ellentéte. Miután tömegről van szó, ennek eredménye egy teljesen sematikus zene, amelyben – akár a homok pergésében – semmiféle árnyaltság nincs, csak gőz, ami elszáll. Mert a tömeg, ahogy azt Riesman a *Magányos tömegben* már korábban felfejtette, a történeti sorsban cserben hagyott mennyiség (miközben persze a hatalom belőle él). Sematikus, leegyszerűsített életű és gondolkodású szociál-automaták tömege – és a zenéjük is ezt fejezi ki, elemi erővel. A zene másik útja az elhomályosodottság, a magára hagyatottság individuális formáit hordozza. Nem vonultat fel semmiféle erőt, még a ritmikát sem, teljesen elengedi a zenei megszólalást. Egyfajta – rossz értelemben vett – folyondárszerű folyamat, megüresedés.

Az elhagyatottságot sugározza, annak az élményét, hogy minden a semmibe van lökve (és az esetek többségében sajnos meg sem közelíti Pilinszky hasonló alapállású, de szakrális költészetének szellemi színvonalát).

– *Hogyan vezethetett az út idáig? Eltűnt volna a gyerekek énekének, a népzeneének, elmúlt korok zeneszerző szellemóriásainak öröksége?*

– Máshonnan induljunk. Van más út is. Hamvas ír egy helyütt az óceán zenéjéről. A víz csobogásáról, a viharban dühöngő hullámverésről, az óceán mérhetetlen csöndjéről. S hogy ennek a hangji világnak megvan a „kottája” is. Azt mondja, hogy a kotta itt az a hullámvonal, amit a fövenyen hagy a víz, amikor kifut a partra. Gondoljunk csak bele – ez egy hihetetlenül mély analogikus kép. Én mindig is minden hangra, zajra részvétellel figyelek, de ezt olvasván *tudatosult* is bennem, hogy a Mindenséget átfogó hangok a teljes teremtést megjelenítik. Addig is minden zörej információ volt számomra, de ezután ezt már sokkal mélyebbnek érzem. Így közelítve akár a legsemmitmondóbb kis tárgy hangja is egy képlet már, egy szellemi, esztétikai, minőségi kategória. Amely hangja, hangzása, „zenéje” által valamilyen módon létező „lényé” válik bennem. És ezeknek a létezési szinteknek is van „tudatuk”. Muzsikusként a legkisebb létezőt is sorsként fogom fel. A zenében élek,

s így hallgatván a hangokat, részévé válok az univerzalitásnak. Közelebről tudok a teremtett világ akusztikus rendjében felfogóként tájékozódni és átélni azt.

– *Szőke Péter is mintha ilyen irányba indult volna el* A zene három világa című könyvében.

63

– Igen, ő nagyon érdekes irányba nyitott, az emberi zenétől elindulva a madárhangokon át jutott el a fizikai zenéig. De miután ő materialista tudományos szemléletű ember volt, ennek okán sajnos korlátozott volt a dolog értelmezésében. Ő nem úgy fogta fel például a fizikai zenét, mint ahogy Hamvas alapján jómagam. Szőke Péter a zenét kizárólag funkcionalitása mentén értelmezte, és annak *fejlődéséről* beszélt. Kizárólag filogenetikus alapon. (Bartók azt mondja: a zenében nincsen fejlődés, csak változás). Ezzel szemben a hang tulajdonképpen a létezés szubjektív megszólalása, a teremtett világ mélyéből táplált egyedi jelzés. Ezáltal mélyebb, mint a látvány – hiszen egzisztenciális alaprengés. Hamvas úgy mondja, hogy a hang a létezés tüze. És nyilvánvalóan csak az tudja dekódolni, akinek erre megvan az érzékenysége, a rezonanciája. A zene, ahogy a védikus tanítás mondja, vibráció. S a hangi világnak ugyanolyan minőségi hierarchiája van, mint a mindenségnek és az emberi életnek. Értenuünk kell, hogy minden hang sorsok foglalata, minden hang a létezés egy vetülete, ha tetszik, információja. Ahogy az Istentől származó hatalmas szeretet-energia a teremtettség különböző hierarchia-szintjein az adott minőségnek megfelelő formában jelenik meg, és tart össze mindent, ugyanúgy az adott hangképviselőt, a rezgés-hang-zene is minden szinten minősítetten – sorshoz, állapothoz kapcsolódva – van jelen. És ha sikerül ezt olyan nyitottan felfogni, ahogy az egész teremtett világ működik, akkor kitarul, és a hangi világ e hierarchikus rezonanciája beemeli az embert a mindenség legtitkosabb szövetébe. Ez a zenei megértés.

– *De hogyan emeli ezt be az ember magába? Hogyan lesz az atomok Brown-mozgásából Chopin-noktürn?*

– Úgy, hogy Chopin is ekként érzett. Ez a szemlélet az egyetemes emberi zene alapfeltétele. És minden művészet, személyiség – titok. Így van ez még a teológia árnyékában is. Hiszen fel lehet fogni az egyházi zenét is pusztán funkcionális zenének, amely az egyház létét, hatalmát ecseteli – manapság sok ilyen van. Az a kérdés, hogy a művész a liturgikus zenét, a misét, az oratóriumot pusztán funkciójában, ideologikusan használja, vagy képes transzcendálni, nyitni egy univerzális, egyetemes és szakrális világra, ön-maga fölé, amelyben minden tüneményesen benne van. Itt érkeztünk el ahhoz a nagyon fontos ponthoz, hogy a zeneszerző távol gondolja-e, érzi-e

magától Istent, valahol a Mennyekben, vagy úgy érzi, hogy őbenne is ott munkál. Ez a nyugati gondolkodás nagy tévedése: gyakran esünk abba a hibába, hogy úgy gondoljuk, Isten csak rajtunk kívül, messze létezik. Akkor lesz ez a világ újra megváltott, ha minden ember rádöbben arra, hogy Isten benne is ott van. Nagyon mélyen mindannyian azonosak vagyunk, hiszen ugyanonnan származunk. És ennek a tudatosodásnak kell, hogy a művész az élén álljon. Ezt a mélyen meglelhető benső azonosságparancsot meg lehet érezni az alkotás során.

– *Minden kor máshogy figyelt erre a parancsra – más és más zenei stílusban, szerkezetben jelenítette meg. Mi jellemző manapság?*

– Csak a magam történetéről tudok beszélni. Amit én szabad zenének nevezek, azt magamban először még mint kamasz éltem meg, és engedni e kísértésnek nagy és titkos boldogság volt. Később, úgy a 60-as évek végén tudtam meg, hogy ez időközben egy új zenei irányzat lett, amit *free-jazznek* neveznek, amely ma már egyetemes zenei jelenség, s ami az improvizatívításhoz kötött. Lényegileg ez azt jelenti, hogy mindent tökéletesen szabad magunkból merítve játszani, csak bizonyosan érzem azt, és méltóan adjam át. A szónak nem a hedonisztikus értelmében, hanem abban a tekintetben, hogy a zenei megszólalás élően, helyesen fejezze ki azt, ami akkor és ott bennem megnyilatkozik. Egyszerűbben fogalmazva: amit az örökkévalóságban mint pillanatban érzek. És ez nem önérvényesítő érzés, nem individualisztikus, hanem sokkal inkább *viselés* – a mindenség mint benső állapotom viselésének élményéből fakad. Ez a zene tele van hittel és reménnyel. Ezt sokáig nem dolgoztam fel tudatosan, csak később. Sok éves ilyen gyakorlat után Hamvást olvasva értettem meg, hogy jól éreztem: a világ hangi értelemben tökéletesen végtelen, tökéletesen nyitott és átélhető. Nem kell, hogy engem érdekeljen a klasszikus, a barokk vagy a romantikus zene – semmi olyan, ami „stílus”, ami már stílussá vált. Amiben éppen ezért már ott van például a történelem nyoma. Minden stílus válasza, reflexiója valaminek, és csak ezen át, ezt leküzdve keresi az utat Isten felé. Az improvizáció ezért éli ösztönösen az egész világban reneszánszát, mert az egykori formák önképvisellete, stílárís apologetikája *helyett* szól. Ezek felett jórészt, hogy úgy mondjam, elment az idő. Gyönyörű, magasrendű zenék születtek, amelyek mindegyike valamilyen titkos törvényszerűség felismeréséből fakadt. A legnagyobbat említve: a gregorián például egyértelműen az Egyhez való kötődés, a hozzá való méltóvá válás hangzása. A gregorián, azt hiszem, időtlen. Bár az ember, ha eszmélkedik, ma másban eszmél, mégis, ma is az időtlenség, az örökkévalóság mámorának vákuuma hívja. Egyszerre okkult és racionális, egyszerre valós és képtelen világot élünk. S ha ennek időtlen egyidejűségében megfogam valami, azt kell megpróbálnunk valahogy megszülni, világra hozni. Pillanatnyilag a zenében én nem látok ehhez más metodikát, mint az

improvizatív nyitást. Az improvizáció az a csoda, amelyben ma is megélhető az örökkévalóság.

– Szerintem az improvizatív zene is lehet néha kifejezetten unalmas, szematikus és semmitmondó – egyfajta öncélú játék.

– Igen. Épp a „stílus” teljesen szubjektív volta miatt ez kétélű dolog. Ha az időtlen megnyílásában méltatlan (nem mindentudó) „szűrőn” keresztül szól, elkerülhetetlenül ízléstelen, tartalmatlan, ócska kátofóniaként, entrópiikus vagy destruktív szövevényként jelenik meg. Ám ha a szűrő – az ember – lélekben, szellemben megvilágosodásra, kifejezésben pedig megvilágításra törekszik, s akiben megvan a beavatottság – sok ilyen ember zenél a világon –, úgy megszólalhat Isten hangja. És itt félre kell tenni minden nagyképűséget. Nem a megszólaltató miatt szólal meg az isteni hang, legfeljebb általa. Mert ő nem volt gátja az átszűrődő, ható isteni hangzásnak, megszólalásnak. Médium volt. Mert nem megváltoztatni kell a világot valamilyen „osztályharcos alapon”, hanem a megalkotott világ nagyszerűségét kell tudni átélni, felfogni, felmutatni és *fenntartani*. Ez az ember hihetetlen feladata, amit megvalósítani csak szellemi alapon lehet. De félre ne értsük – egy kézműves is lehet jó médium. Ha nem hagyja abba addig a dolgát, amíg azon, annak tökélyén meg nem csillan az a titokzatos fény. Ma egyre ritkább az ilyen. Ma minden félbe van hagyva. Művészetben, tudományban, gyakorlatban egyaránt. Érdektelenek, fárasztóak a lényeges dolgok. Szökdösés van.

– Jó lenne konkrét zenei példát hallani erre, úgy kézzelfoghatóbbá válna.

– Vegyük szemléltetésül két olyan zenei jelenség párhuzamát, amelyek mindegyike a modernitáshoz kapcsolódik. Az egyik a rockzene, a másik a jazz. Ez egy nagyon érdekes, tanulságos párhuzam, valahogy mégsem foglalkozik vele kellően a zeneesztétika. Én a Rákosi-éra alatt fiatalemberként ismerkedtem meg a dzsesszel, és megérintett a benne égő lélek és a tetten érhető, felemelő szabadság. Egy barátom nemrégiben azt írta a feketék zenéjéről, hogy miközben csak korbácsütést kaptak, addig ők mindig szeretettel válaszoltak. Ez az érzés lüktet a jazzben. A feketék mindig a Jóistenhez szóló és teljes lényüket elragadó zenével válaszoltak a mindennapi élet nehézségeire.

Mi jellemző az ebből a talajból induló jazz zenére? Figyeljük meg a ritmikát, melyre egyfajta olyan rugalmasság jellemző, amit lassan kezd elfelejteni a civilizációs tömegzene. Ennek a ritmikának az a titka, hogy igazából nem lehet analitikusan, pontosan meghatározni a súlypontjait. Jelenségként működik – csak tetten élni, átélni, érezni lehet. Mint ahogy a világ ritmusát is. Ez a ritmus, ez a ritmika egyfajta beavatásként is felfogható. Szakrális és

szattvikus jelenség. A dzsesszel szemben a rockzene viszont valójában nem az. A rock valóban kőhöz kötött. Lényege nem az élet rugalmassága, hanem egy megváltozhatatlan keménység. Agresszió. Az akarat minden áron való merev érvényesítése. Ezért szakrális rockzene nincsen. Nincs köze a világ titkához, mert a világ titka a rugalmas, élő pulzáció. A fény – akár részecske-, akár hullámtermészetét nézzük – pulzál, lüktet. Yin és Yang együtt. És miről szól a kvantumelmélet? Hogy az energia lüktetésekben *áramlik*. A rock pedig, mint zene, ritmikájában tesz erre az egészre, nem vesz tudomást arról, hogy a világ alapja az élő ritmika, a pulzáció, a szívdobbanás. A rockzene belerúg ebbe a lüktetésbe, szétveri, megsemmisíti. Ez a két zene attitűdje közötti alapvető különbség.

– *És a jazz milyen szellemi állapállással jellemezhető?*

– A jazz világa kultúrvilág, abban mindig jelentkezik a szellem valamiféle párlata és a lét bódulata. Nem véletlen az, hogy rengeteg szellemi ember szereti a jazzt. Miles Davis, az egyik legnagyobb hatású jazz-muzsikussal, jó ideig kábítószerral élt. Ám amikor rádöbrent arra, hogy neki ezzel a zenével mi a dolga, hazament a szüleihez, bezárkózott, és iszonyatos szenvedés árán saját magát leszoktatta a kábítószerről. Ez is jazz. Mert mi van a jazz mélyén? Lélek és szellem. Olyan szellem, ami képes az embert megváltani, ahogy ez a történet is jelzi. A magas szintű jazz a szellemet képviseli.

– *Az improvizatív jazz a pillanat – az egyén. A médium. A pillanat szellemisége. A zenei világ másik csúcса, az autentikus népzene viszont teljesen máshonnan közelít – és gyakran mégis van közös határfelület. Az Ön zenéjében vagy Dresch Mihály játékában.*

– Bármilyen meglepően is hangzik, bizonyos szempontból az autentikus népzene nagyon is hasonlít a jazzhez és fordítva. Erről korábban egy tanulmányt is írtam. A népdalokban ugyanúgy kitüntetett kódrendszer működik, ami a jazznek is meghatározó alapja. Ugyanakkor igaz, hogy a népzene közösségi alkotás. Egy közösség szellemi identitás-fenntartó rendszerének része, amely évszázadok, adott esetben még sokkal hosszabb idő alatt leszűrt, lepárolt, letisztult alapformákban, hagyományozottan él. Ez a szellemi szempontból legmagasabb rendű közösségi létforma, a kultusz része. Ezért nagyon fontos a folyamatos tisztántartása, ápolása, éltetése. Ebből a szempontból nagy fenyegetés az ún. világzene, ami épp a letisztult alapformákat és a kifejezés transzparenciáját zagválja össze, megint csak valamiféle tömegsematizmus kedvéért – eközben pontosan a népzene és egyes zene-kultúrák kultikus erejét szüntette meg.

A jazzben ilyen értelemben mind a mai napig a fekete „népzene” feszül. A 20. századi önző, az egész szétbontására és elragadására építő nyugati civilizáció örökségével szemben a feketék nem konstrukciókban és individuális alkotáskényszerben élő zenét, hanem improvizatív, elragadtatott, szakrális

zenét játszanak. Ebben teremtették meg és tartották fenn azt a közeget, amelyben szabadon kiálthatnak a titokhoz, imádkoznak a titok szakralitását. Ennek a zenének alapja a blues, melynek lényege, hogy mindig a kivetettség fájdalmáról szól – mint a tangó az argentinoknál. Amelyben végül is az Atyához kiáltanak, oda húzódnak, hozzá „dörgölődnek”. Akiben az abszolút reményük és feloldozásuk van. 67

– *És a rap?*

– Szerintem a fekete ember mély kapcsolatban él Istennel. Őnála, még ha harlemi botrányokba keveredik is, a napi egzisztencia része az isteni kapcsolat. A modern világban legtöbbször szellemi vezetők nélkül élő fekete közösség hogyan is bírná ki az életet, ha nem úgy, hogy annak kibíráhatatlanságát időnként parttalan módon közölné. Ettől még nem gonosz vagy sátánista.

– *Zeneileg miben áll a fekete zene? Mi teszi képessé a bluest, hogy a „titokhoz lehessen kiáltani” általa?*

– A pulzációhoz kötődő, nem sarkosított ritmikát használó ritmus, amire egy többszólamú ritmikát épít. Az európai zene a melodikát tette többszólamúvá, a fekete zene a ritmikát. Azaz ugyanúgy bontotta, fejtette, bővölte, ölelgette lüktetésével az „Egyet”, mint ahogy a világ teremtődött a téridőben. Erre a ritmikára épít rá a fekete zene olyan melódiát, hangyi megszólalást, amely nem az európai többszólamúsággal, hanem az ősi egyszólamúsággal rokon. Mert a blues hangvétel nem akaratos. A blues mindig „lány”.

– *A zenetörténet épp a többszólamúságot tartja előrelépésnek.*

– Én az egyszólamúságot magasabb rendűnek tartom, és ezzel nem vagyok egyedül. Szerintem például Beethoven titáni erőfeszítése nem csupán a történelmi élményanyagból származik – jelesül abból, hogy már küszöbön állt egy materialista-ateista kor. Hiszen túl voltak a francia forradalmon, s jött Napóleon. Sokan úgy magyarázzák, hogy az *Eroica* Beethovennek a francia forradalom rombolásához kapcsolódó fájdalmából és Napóleon fellépéséhez fűződő reményéből táplálkozik. Erre maga a zeneszerző is utal. Szerintem a dolog mélyebb és szellemibb. A 19. században Beethoven zenéjében már azért folyik küzdelem a horizontális és a vertikális attitűd között, hogy zenéjével a lélektelenné vált világot (sokaságot) visszavezethesse az Egybe: az abszolút egység teljességébe. Ez egy végtelesen magasztos attitűd. Ezért alkotta meg azt a sziklaszilárd harmóniaszerkezetet, amely hihetetlen abroncsként próbálja meg egyben, élő, izzó minőségben tartani a zenét. Érzi, hogy a teljességet azon a zenetörténeti úton, amely korábban Európában járatos volt, nem lehet már megidézni. De kell. Újra vissza kell terelni a zenét az Egy felé. Aztán kiderült, hogy ezzel az „abroncszással” ez nem hajtható végre. Ez nem nyit, hanem zár. A benne

született romantika lett aztán az, amely ezt az egész építményt fokozatosan feltépte, túllépte, más dimenzióba oldotta. A romantikával kezdődött el a rendszer teljes felnyitása, amely elvezetett a 20. század elején kialakuló tizenkétfokúsáig. Az oktávon belüli rend a hétfokúságból – ami persze

68 eredetileg ötfokú volt, és lehetne még tovább menni – olyannyira önmagába olvadt, hogy a végén – mondjuk Xenakis – már ún. zenei halmazokkal foglalkozott. A híres darmstadti zenei műhely egész működése már erről, egy új zenei önszerveződésről szól. Ez utóbbi jellemző módon a sátáni második világháború után indult el. És persze megjelenik a preparált zongora, ami ráadásul még az intonáció cezúráit is eltörli, és a „hamis-nem hamis” kérdéskört értelmetlenné teszi. Eközben e folyamat résztvevői nem veszik észre, hogy semmi mást nem tesznek, mint amit Beethoven is tett: azt keresik, hogy a sokból hogyan lehet visszatérni az Egyhez.

– *Mindezt tudatosan – Xenakis például matematikai, geometriai formulák zenei megjelenítésével – próbálták közelíteni, ahogy pedig valószínűleg nem érhető el, hiszen nem az „Egyet felfogó emberrészükkel” próbálkoztak az alkotás során.*

– Még ennél is rosszabb a helyzet, hiszen Beethovennek sem sikerült, pedig rá ez a megállapítás nem áll. Hatalmas zenei világot hozott létre, és mégis teljesen világossá vált, hogy arra nem vezet út. Ezt ő is felismerte, és elkezdett visszafordulni, illetve továbblépni. Már a *Missa Solemnis* erről szól, utána pedig a *IX. szimfónia* szépségesen mutatja, hogyan hozza vissza a földöntúli erőket. Az *Eroica* (no és a *Pastorale*) még csak ennek a nagyon erős vágyában fogant.

– *Miből jön az az erő, amely a hanggal emelkedni vágyó embert folyamatosan az egyszólamúsághoz való visszatérésre ösztökéli?*

– Az egyszólamúság az Egy zenei formája. Amelyben minden benne van, s amit úgy kezelhetek, úgy szerethetek, ahogyan az mutatkozni kíván. Az egyetlen szólamot szinte végtelenül árnyalhatom, egysége mindig mindent ural és mindent egyben tart. Különböző árnyalatokkal minden kifejtethető, kifejezhető, mert élő, virágzó indaként minden teret befuthat, bármerre elindulhat, s ismét visszatérhet, mert mindig teljes és színes önmaga marad. Nem a sokból tákolok össze egyet, hanem az egyet nyitom szerves „sokká”, amelyben mindig minden mégis egy. A Sokban nincs benne az Egy információja – mi több, a Sokban éppen az Egy hiányának információja van jelen. Ez azért nem egyértelmű ma, mert a világ mai állapotában teljesen elhomályosult az Egy és a Sok problémája. Ennek egyik megoldott zenei csúcsa a gregorián. Elsősorban persze az az időszaka, amíg a gregorián zenére jellemző zenei hullámzást meg nem törte az osztottság okán a sokhoz kötődő metrikus tagolás (az ütemvonal) alkalmazása. Még valamikor a reformáció előtt. Az egyszólamúságban rejlő erő: az örök egység eredendő ereje.

– *Ma már csak a diverzitásnak és a „multi”-nak van értéke. Pedig a Soknak csak annyiban van önértéke, amennyiben a tér és az idő különböző pontjairól az Egyre mutat. A mai ember még csak nem is érzi az ebben a dualitásban rejlő feszültséget.*

– Az Egy és a Sok kapcsolata nem formállogikai, hanem minőségi kérdés – ezért nem is tud mit kezdeni vele a mai kor. Az Egy nem absztrakció, hanem a kezdő és végső intimitás, amelyben minden benne foglaltatik. A Sok pedig ennek a megnyilvánulása. Ez a kettősség teremt a hierarchiát, aminek a terében nyilvánul meg az élet. Bármelyik kiesik, az élet értelmetlenné, a Világ lehetlenné válik. Az Egy az omnipotencia, a Sok pedig unipotens. Az unipotens az omnipotens-től nyeri a létét és megváltását, míg az unipotens az omnipotensnek a teremtés szabadságát szolgálja. A szabadság Isten cselekvéséhez kötött kategória, amelynek intim (belső törvényein való) kivetülése a világ. Az egész világ közérzete tehát a kivetülő isteni intimitás. Ha az ebben részt vevő ebből kihullik – elveszti ezt az összetartó intimitást –, akkor lázadóként, a destrukció, a Rossz szolgálójaként létezik.

– *Sokan az atonalitás, illetve a tizenkét hangú skála megjelenését kötik negatív erők meghívásához. E vélemény szerint a 20. század első felében – a pozitívizmus és durva politikai eszmék térhódításával párhuzamosan – bizonyos formaelvek alkalmazásával a zene is meghívott olyan erőket, amelyek később sötétre festették a századot.*

– Nézzük a dolgot Schönbergnél, aki szerintem a legmesszebbre ment. Webernt is ide szokás sorolni, de ő tovább lépett, és bizonyos értelemben már ellenpélda is. Ha Schönberg dodekafon sorait szárazon végigjártsszuk, akkor azt vesszük észre, hogy ez a szó legszorosabb értelmében semmi, üres. Ha ugyanezt a konszonancia lelkületével tesszük, akkor már megcsillan valami a mélyben. Valami, ami bővöl. Az üres dodekafon idézetben csak azt lehet érezni, hogy semminek semmi köze nincsen egymáshoz. Nincs jelen a vonzás, nincs jelen Isten, szeretet, semmi. Semmilyen szinten nincsen semmi, amely mint immanencia rendezné a világot. Ha azonban a zeneszerző ezzel elkezd játszani, és ritmikával, ellenpontozással, különböző további varázslatokkal, s – mondjuk ki: a hang mindenség mágiikus eszközeivel – beleviszi lelkének titkos, vagy „ösztönös” élményeit, akkor megjelenik egy vonzó pont. Mert minden emberi lény mélyén – hacsak nem skizofrén – ott van az Egy. Mindnyájan az Egyben élünk és gondolkodunk, s néha még élvezük is az életet. És ez átszövi a zenét. Meg kell hallgatni Schönberg kamarazenei darbjait: jó előadásban mindig munkál benne érzelem, és történik benne valami mélyről támadt gondolat. Akármilyen atonális is a darab. Nagyon érdekes dolog ez, mert azt mutatja, hogy az emberben van egy olyan dimenzió, amely az alkalmazott eszközrendszereknél

magasabb. És ez a dimenzió még ilyenkor is, s ezekben a benső távlatokban különösen, uralkodik. Persze annak feltételezésével, hogy a szerző nem szándékosan rombol (mert olyan is van). Az alkotás eredendően nem ördögi cselekedet. Már maga az akarat, hogy valamiből valamit csináljak, isteni aktus. Itt mutatkozik meg, hogy a sátáni erő csak provizórikus működés, valójában afféle indirekt szolgálai cselekvés csupán.

70 – A 20. század művészetére folyamatosan jellemző egyfajta kettősség. Az egyik a dekonstrukció eszközével szeretné megérteni a Sokból az Egyhez vezető utat, míg a másik az Egytől el sem távolodva hirdeti annak szépségét. Kétféle alapállás, kétféle embertípus. A magyar zene ikercsillagai: Bartók és Kodály.

– Két ember, akik egymás vetélytársai lehetnek volna, ám egy életen át mélységesen mély barátságban voltak. E két nagy szellem reflektórozásból élünk ma is. Pontosan azon a kétágú létrán állunk, amire utalt – amit ők ketten alkottak meg, egymást támasztva, és amelyen föl-le lehet járni Ég és Föld között. Mind a kettő ezt az előbb említett isteni utat járta.

Kodály felhőtlenül az Urat szolgálta. Aki nem ismeri fel, hogy az *Esti dal* című Kodály-mű, mely egy magyar népdal kórusműként való feldolgozása, már gregorián színvonalú zene, annak fogalma sincs a gregorián lényegéről. Ha az ember meghallgatja ezt az éneket, hajlamos – főleg a városban élő ember – azt hinni, hogy igen, ez az estről szól. Az emberek együtt vannak, lemegy a nap, minden elcsöndesül stb. Már az alföldi ember biztos sokkal többet érez meg benne. Mert ha felnéz az égre, még mindig az egész boltozatot látja. Néki már megnyílik a csönd is, az *Esti dal* pedig az egyetemesről, az öröklét kapuzatáról szól. El tudom képzelni, hogy ezt ma még az sem veszi észre, aki egyházi zenével foglalkozik. A Kodály által a közösségre hangszerelt dal ugyanolyan magasztos zene, mint bármelyik gregorián ének. A gregorián mindig közösségi, és a magyar népdalnak is egyik legmélyebb jellemzője, hogy mindig megidézi a bennünk élő Istent. Szinte Hozzá szól. Ahogy az *Esti dal*ban a lebukó Nap, ez az isteni energiaközlő eltűnik – az egyetemes minőségű szimbolika. Újra kell mindent szakralizálni, ez az út. A fénynek persze van egy ördögi oldala is (gondoljunk csak Luciferre; az a fémes színű különös fény, ami hozzá kapcsolódik és művészi alkotásokban is megjelenik), de a kodályi mű szellemisége, a mű hangszerelési és melodikus attitűdje ezt kizárja.

Kodály pamíri magasságú fennsíkon állt, ahonnan széttekintve előtte terült el a világ. Képes volt az egészet egyben tartva érzékeltetni, magasztos szépséggel hangoztatni a dolgok egyszerűségét. Ez a kodályi út zenéje. Nem véletlenül erősen pentatonikus kötöttségű, mert a pentatónia az a hangsor, amelyben nincs domináns, szubdomináns – tehát nincs funkciórend -, bár ő, mint európai, a zenéjében alkalmazta ezt. Karácsony Sándor mondja, hogy a magyar észjárás egyszerre keleti és nyugati, és ennek a népnek a szellemi feladata e két létmód összekötése. A hídként való létezés.

A bartóki életmű is ezen a hídon áll, azzal a különbséggel, hogy ő erősen analitikus alkat volt: a dolgok mély érzéki megértésére törekedett. Bartók mindent úgy fogott fel, még a természetben is, mint alapanyagot, amit meg kell értenie, hogy közeledhessen a teljesség, Isten felé. Kodály sohasem ment bele semmilyen ateizmus felé sodródó „kísérletbe”, vallás- 71 leváltásba és hasonló kétes szellemi kalandokba, materialisztikus próbálkozásokba. Belátó volt és fenntartó. Nem kételkedő, és főleg nem lázadó. Bartók viszont – főleg fiatal korában – ebben a mindent felfejtésben égett. (A Geier Stefivel való levelezéséből meg lehet érteni, hogy a mélyen vallásos Geier Stefi miért is volt oly tartózkodó vele szemben.) A két ember, Bartók és Kodály homlokegyenest ellenkező utat szimbolizál a világ egészéhez. Bartók szétszed, analizál, megért, összerak – és újat teremt! És pontosan itt lelhető fel Bartók magyarságának a gyökere is. Felismerte, hogy a Kárpát-medence legkülönbözőbb helyeiről gyűjtött népzenei anyag legmélyén ott van – épp, ahogy a magyar nyelvben – az az ősi, gyökeres alapanyag, amelyre sallangtalanul föl lehet építeni egy egész világot. Mert különös, hogy a zenéjében végül is minden magyarul vált egyetemessé.

A szó legmélyebb értelmében állandó égésben volt, és ez az általában nehezen elviselhető intenzitás hatja át a műveit is. Ezért is oly nehezen megközelíthetőek a közönség számára. Sajnos a legautentikusabbnak tartott befogadó közeg – a magyar kultúra – szellemi állapotát jelzi, hogy mind a mai napig nem látja át teljes mivoltában a bartóki örökséget. Még zeneileg sem. Nem érzi Bartók hangközi viszonylatainak érzelmi és szellemi tartalmát.

– *Az analízis, az egy felbontásával igazságot kereső ember útja mindig veszélyes vállalkozás. Hiszen mi biztosíthatja azt, hogy a megismerés analitikus momentumai után sikerül ismét meglelni a teljeshez vezető utat.*

– Ez valójában az élet és a halál egységének a kérdése. A halál a lét része. Az átalakulás és a mérce. Bele van kalkulálva ebbe az egészbe. Egyszerre élünk és halunk. Okulunk és feltámadunk. Az élet voltaképpen ezért is szenvedéstörténet. Aki ezt nem látja, az minimum érzéketlen. És a feltámadás a legvégső hívás. Az alkotó élet. A teremtés, az állítás māmora és útja. A teljességhez vezető út.

De mi vezérli ennek működését bennünk? Legmélyebb értelemben attitűd kérdése minden. Keresésünkben és döntéseinkben van ugyan választás, van tehát tudatosság is, azt hiszem, az igazi válasz mégis valamiféle determinisztikus vonásban rejlik. A választás mikéntjére csak egészen mélyen magunkban, az ott rejtett tudásban, „ösztoneinkben” találhatunk válaszokat, magyarázatot. Mindig kiderül, hogy a legnagyobb dolgok ott, egészen mélyen

bennünk gyökereznek, az adottságtól a szellemiségünkig, a filozófiától a zenéig. S e rejtett terület legelemibb megnyilvánulása: az ízlés. Legvégül onnan jön, hogy mit igen, és mit nem. A gondolkodásban is. Az ízlés a legmélyebb titkos mélységekbe vezető és abban gyökerező dolog. Kissé

72 erőszakolt pszichologizálásnak tűnik ezt mondanom, de átfogó gondolkodása mellett a kutakodó Bartókot is magasrendű ízlése, szellemének ez a titkos minősége vezette, és tartotta meg művészetét a teljesség egységében. Kérdésére tán ez a legérzékletesebb válaszom. A destrukció, a széthullás, az entrópia, a pusztulás kedélye mindig lehúzó, s végül is ízléstelen. Akiben az egység csodájának az ízlésén alapuló alkotó képessége nincs meg, az nem képes követni jó utat, a világ beleviheti olyan akaratokba és felelőtlenségekbe, ami romboláshoz vezet. Valamilyen módon az ember örökül kapja ezt a képzetet, ezt a nyitottságot, transzcendens vonzást. Kulturálisan, a családból, a neveltetése révén stb. És nem a forma számít döntően ezen az úton – az már csak szép ráadás -, hanem a világhoz mint a teljesség interpretációjához való hozzáállás, viszony.

Minden létező saját gyökéretén keresztül fogja fel a létet. így vagyunk mi is otthon az olykor omladozó magyarságunkban. Aki a magyar kultúrába született bele, az egyfajta ízlésbe, öntudatba, mentalitásba született. Onnan lát magába és föl az Egyre. Minden élet hordozza azokat a tulajdonságokat, amelyek nélkül nem lehet létezni. És e tulajdonságok közül a legmagasabb rendű a hűség. Mert aki nem hű – az semmihez sem hű. És elsősorban önmagához nem, mert nem vállalja fel önmagát, önnön létét itt és most – azaz végül is a benne is élő Istent. A hűség az összetartó erő. Ezen áll a világ. Ebben ér össze időnk és a bennünk lakozó öröklét. Eme teremtettségünket kell fenntartanunk, és ebben kell méltóvá lennünk s méltónak maradnunk vállalt és kapott életünkben.

szabad zene. Myth&Co (Sz. Gy. impro)
Rozsdásodásig kéne lemeztelenedni,
egészen az embertelen csupaszságig,
egészen a legsötétebb szegyenpontig,

ahol a tanítványok elhallgatnak
és üvölni kezdenek a kövek,
Jézus megfeszül, születik a zene,

ahogy a tenger hullámai szétfolynak,
elsimulnak és visszahúzódnak
a miattunk folyton zokogó éjszakába.

AKSZIN

Ennél csöndesebben már
nem tudok járni
a talajjal nem is érintkezem...

*

JANUÁR

Jöjjetek szentek jöjjetek
öngyilkosok ne legyetek.

*

ÍTÉLET

Hogy' mersz ítéletet mondani
Péhm-ről
'ki még a fogadat mosni is
elfelejtet?

*

CSÍKSOMLYÓ

Nincsen olyan gonoszság a
Földön amit a Mindenható
ne tudna eltörölni
(2010. VI.)

ÚGY ÁLL AZ ÁBRA

Úgy áll kisfiam
immár az ábra
hogy a „szabadság” lett
Isten szétlopása

(2010. aug. 27.)

HAIKÜ

Vigyázz Jézusom
meg ne sértsd jogaiban
a hazudozót.

(2011. III. 20.)

ÁRNYÉK

Ki maga?

Senki.
De tisztességgel.

Tisztesség?

Magyar szó.
Irgalmatlan.

AZ EMBEREK BOLDOGOK

Csak az őrültek boldogtalanok.
Vagy azok, akiknek égi fényük
van és földi igényük.

HAIKU

Hús zápor után
égi szivárvány néz a
száritkozóra.

Ha az emberi táj zakatolásából, zajaiból, zörejeiből kibomló ritmusok vagy hangok hírt adnak magukról, a körülöttünk lévő jelenségvilág atmoszféráiból, illetve az általunk működtetett világjelenségek tónusaiból egyszerre zene

76 Papp Máté

AZ ÓCEÁN

VÁLASZOL

Szabados György és

a „szabados” jazz

áll össze. Olyan rögtönzésszerűen születik meg bennünk, mint bármelyik érzéki észleletünk vagy pillanatnyi hangulatunk. Mondhatni kész kompozícióként. „Akinek füle van, hallja meg.” – idézhetnénk az újszövetségi szavakat Szabados Györggyel együtt, akinek zeneszer-

zőként és ‘free jazz’ zongoristaként éppen ez az immanens (ugyanakkor a transzcendenciát is megközelítő) improvizitás lett a legfőbb alkotói eszköze. Úgy élt ezzel a természet adta, mentalitássá formált muzikalitással, hogy közben nem feledkezett meg magáról az eszközalkotóról sem. Mert zenélni számára nem volt kevesebb, mint részt venni a Teremtésben, megismételni annak első mozzanatait. Munkásságának csöndmagja ezért kimondatlanul is az a bensővé tett isteni szféra, ami az égi-földi hangóceán legmélyén rejtekezik.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a *hiány hullámverései* közepette jött létre Szabados már-már szakrális zenéje, amely egyszerre táplálkozott az európai műzenéből, a magyar népdalagyományból, valamint a huszadik század második felének amerikai jazz-irányzataiból. Szeánsz-szerű előadóestjei olyan vákuumot töltöttek be a korabeli koncertéletben, melynek jelentősége csak jóval később igazolódott: bár a Berceányi vagy a Kassák Klubban tartott alkalmak eseményszámba mentek, és a Szabados által vezetett különböző formációk (többek közt a M.A.K.U.Z.: Magyar Királyi Udvari Zenekar elnevezésű, változó összetételű együttes) is komoly műhelymunkába kezdtek, az érvényesülés útja, illetve az érvényes út még sokáig nem fedte egymást. A kortárs zenei kánon nem fogadta be a szerzőt, művészetének szabálytalan „szabadossága” sok vajtífűlű szakmabelit megbotránkoztatott, miközben fiatalok százai hallgatták több órás rögtönzéseit, alkalmi darabjait. A köré csoportosuló zenészek – Horváth Lajos, Dresch Mihály, Grensó István stb. – amolyan mester-tanítvány viszonyba kerültek vele, ezzel együtt szinte egyenrangú alkotótársaivá is váltak. A közösségi kamarazenélés különleges formája alakult így ki, ami folyamatos koncentrációt, azonnali reakciókat követelt a tagoktól, vagyis valódi jelen-létre sarkallta őket, valamint a közönséget. Az életmű hitel(esség)e elsősorban ebben az egyszerre visszafogott és felfokozott

állapotban, a parttalan, ugyanakkor közös mederbe terelődő zene megismételhetetlen kommúniójában van.

Régi imák, kantáták, meditatív melódiák, regölések, históriás énekek, balladák hangjai kavarnak Szabados temperált zenei világában, melyben „a megértett disszonanciák” mentén egy rendkívül szintetikus, zárt rendszerű, ennek ellenére nyitott szemléletű harmóniarendszerhez juthatunk el. Ez az állandó mozgásban tartott, mégis rendületlen rendszer pedig mindenféle felszínes „mélymagyarkodás” nélkül öleli fel a hazának nevezett, *senkiföldjévé kopott* vidék archaikus rétegeit. Mindemellett olyan modern hangzást hoz létre, amely képes visszasztítani, majd autentikusan jelenvalóvá tenni az így megőrzött értékeket. Szabados szerint a magyar folklór és az afrikai alapú jazz kapcsolatában csak nagyon kevés egymástól elidegeníthetetlen elem van: mindenekelőtt ilyen a ritmika, amely mind a Kárpát-medencei népzeneben, mind pedig az europánizált néger muzsikában hasonló habitusú hangsúly(eltolódás)okkal nyilvánul meg. „A ritmus mindig bizonyos túlhangsúlyozottságokat jelent, a tér bizonyos lüktetését, ami felosztást sugall: időt. A magyar népzene magán viseli a magyar beszédnek azt a jellegzetességét, hogy minden szónak a szó elején van a hangsúlya, tehát mindig feszes állapotból indít, és a beszéd ezért descendáló, lejtető. Nem lüktet, hanem elhullámszik. Az, hogy a szó elején van a hangsúly, egy kis túlzással olyan, mint egy mély dobütés; ez már ritmust határoz meg. S a nyelv mögött ott a mentalitás. Ha én a magyar népzene, a népénekekre jellemző rubatóval énekelek, akkor ennek bővítelesen szomorú, de feszes, szinte meghatározhatatlan és mégis egyedülálló ritmikája, vonulása van. Például: *Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz...* – ez olyan, mintha bluest énekelnék.” Bartók tehát nem hiába érdeklődött az autentikus dzsessz iránt és végzett afrikai gyűjtőmunkát... A Szabados játékában tetten érhető parlando-rubato ritmikában ugyanaz a földrajzi helyzettől független, ősi hangzás kap eredendő és eredeti formát, amit az amerikai rabszolgák ösztönösen alakítottak ki. Ez a pusztán strukturálisnak ható együttállás talán nem véletlen, ráadásul teljes összhangban van a Szabados-féle „strukturán felüli állítással”, amely immáron nem csak zenei kijelentéseire vonatkozik, hanem egyfajta kozmikus konzonanciára is.

Ha lehet a tágasság intimitásáról (vagy az intimitás tágasságáról) beszélni, akkor jelen esetben valami ilyesmiről van szó. Mert aki képes – öntörvényűségét aláztatta avatva, komolyságát derűvé oldva – a szabadságra, az saját távlatainak nyomába léphet, melyet egyszerre öveznek individuumon inneni és túli élmények. Ezek lenyomatai a Szabados-művek. „Az élő zene az, ami összeköti az Eget és a Földet; embert Istennel, az embert az emberrel.

Mert rokon a teremtéssel, Isten ráérő idejével.” (Sz. Gy.) Ebben a *ráérő idő*ben merülhet el, aki a szerző – kezdetben ritkán, kis példányszámban kiadott, majd egyre sűrűbben megjelenő – lemezeit, koncertfelvételeit (*Az esküvő, A Boldogasszony völgye, Elfelejtett énekek, A szépség szíve* stb.) hallgatja. Bizonyára az *Adyton* albumcím a legárulkodóbb, amely nem csupán az új idők új dalait zengő *Ady hangját* foglalja magában, hanem az ókori templomok belső szentélyére (*adüton*) is utal. „A jóshelyeken azt a természetes, vagy épített sötét barlangot illetve zugot nevezték adütonnak, ahonnan a szózat kihangzott.” Szabados egyik – a zene „barlang-létéről” szóló – előadásában ezt az elhallgat(tat)ott szózatot visszhangozza, amikor Hamvas Bélát idézi: „Barlangom körül ma a cserjén a tövisek is mások, mint tegnap voltak. Mi ez az új testet öltés? Túlságosan megszoktam, ha magamban szólok, csak barlangom fala kong. Most az óceán válaszol.”

A magyar kultúra és művelődés mint tőkesúlyát veszített hajó a harmadik évezred küszöbén a teljes hanyavetettségi állapotába került. Céljavesztettsége és szinte átláthatatlan kallódása kialakulásának okát ki-ki másban látja – és erre már számtalan magyarázat született –, ám a lényeg, a végeredmény, a jelen mégiscsak az: fel-színes, bár létfontosságú alkalmazkodásain kívül e forgószelektől átszabdalt térben és időben, ahol él, a magyar gondolkodás már nem autonóm és autentikus szellemiségként viselkedik és működik, s így nem is hat benne tényleges centripetális és centrifugális erő.

Szabados György 79
ÖSSZESZEDŐDÉS
ELŐTT

Vázlat

Szuverén ereje és hatása meggyöngülésének oka nemcsak abban a következetes európai politikai kiszorításban és elsorvasztásban rejlik, amely hosszú évszázadok gyötrelmes és ismert összhatásaként, mintegy vasmarok, fokozatosan szinte összeroppantotta, bár abban is. S ezen változtatni ma sem elegendő csupán a remény. Ám legalább annyira abból a meddő tudatvesztésből és elébertelenedésből következik, ahogyan a magyar szellemi erő, nem a politikában, hanem a politika mögötti és fölötti világlátásában, a szellemi és kultikus öfenntartásban erre méltatlanul, csupán önsajnálattal vagy dacos hetykeséggel válaszolt. Legalább annyira abban a hanyagságban és önfeledt lassú beszűkülésben, amellyel lemondott korábban vígan átlátott – sőt, valósággal élvezett – panteisztikus dimenzióiról, a tradícióról.

Pedig ezek a dimenziók, s e dimenziók makacs és szerves fenntartása bennünk – a testen és lelken és az egyetemes törvények néma tudásán való diszkrét és mozdíthatatlan szellemi uralom és bölcs beavatottság – az a nagy, passzív, már-már égi erő, az az inercia, amely egyedül képes a létet kellő erőben és minőségben fenntartani. Ez az egyedüli, ami a romlásnak eséllyel ellenáll. Az egyetlen biztonság, ami ha meggyöngül, elsorvad vagy gondozatlanul kipereg, akkor minden, ami eladdig benne szokás, látás, jelkép, ornamens egyaránt oly ékes, feszes és betöltött volt, könnyörtelenül kiüresedik. A lélek meghal, a szellem megvakul, és a következmények – mint Kurosawa *Árnyéklovasában* – mindent maguk alá temetnek.

Ma már a magyarság legjobb erőinek cselekvőképessége is önkorlátozott, szellemi akarata bizonytalan, az esztétika és erkölcs, amely kultúrájában megtestesült, alig azonosítható. Lassan az egész egy gyökérzetét és lombját

vesztett, kilobbant, kopár fához válik riasztóan hasonlatossá, egy meddő és kétségbeesetten önző fához, amelyről, mert minden lefosztatott, önmagából maga is kivonul. A magyarság, sorsával s az egyre prózaibb időkkal való bir-
kózása során elkövette azt a „luxust” – mint profán vétséget és koz-
80 mikus hibát –, hogy nem böjtölte meg magában a belső épülést, egy titkos emelkedettség és tudás, a maga emelkedettsége és tudása ama fenntartását, amit szellemének, szentségtartójának mozdíthatatlanul rejtenie kell. Ennek fenntartását elmulasztotta, holott az élet emberi folyamatosságához ez szükségszerűen és kultikusan hozzátartozik. Így testben még túlélő, szellemben azonban már nem magas, nem titkos és kívánatos, a létet nem szervezi. S minden, ami ezután következik, most már ebből következik. Minden további lépés és cselekvés a léleknek e méltatlan elárulása és zét-hordattatása fölismeréséből fakadhat csak, mint bölcs és ősi ellenhatás. A kiszikkadt öntudat, az elsajnálт idill, s a destruktív örömök nihiles garmadája közben, most már valóban egészen mást kell csinálnia. Újra a szellem lassú és néma honfoglalását magában, olyan nyitottan és pontosan és természetesen, ahogyan eszmélkednek a gyerekek.

Mert amit a világ ránk parancsol, ahhoz alkalmazkodni ugyan valóban szükségszerű, de lelkünknek és szellemünknek ezenközben mindig is és mégis úgy kell élnie, mint ami az örökkévalóságból való és örök időkre szól.

*

A lélek és a szellem gondjai sokkal szorongatóbbak, mint a politikáé. S a csodák eltűntének egy új, megkövesedő, rögeszmés gondolkodás lett a következő, olyan feketén és fehéren logikus, hogy végképp eltűnik minden csoda, ami a mennyiség halálos és prózai uralmától megmenekítené az Életet. A szellem dolga mindig megelőzi az egzisztenciát. A lélek pedig hűen követi azt. A túlélésnek szellemi és lelki elsődlegességei vannak. Először ezeket kell rendbehozni. Az anyagi javak csak ingatag csónakok, amelyek mit sem érnek, ha nincs csónakos, vagy ha az elbutult.

Ahhoz, hogy egy kultúra ismét megvethesse lábát az időben, paradox módon: az *állandóságban* kell megkapaszkodnia. Ez az általános nyereszkesedés idültté vált elmébájában a szellemi erőnek és tájékozódásnak az időtlen rend köreiben való új honfoglalását s a kultúra illetén újraalapozását jelenti. A tényleges megújulásra csak ennek belátásával és a szukcesszív épüléssel nyílik valóban történelmi esély. Minden más csak a dolog öncélú elodázása.

Korábban a magyar gondolkodásban (mint ezt a nyelve, a hiedelemvilága, a művészete, a legendái és főleg a meséi egyaránt jelzik) megvolt a teljesség

szemléletéhez kötődés eredendő hajlama és metafizikája. Ennek mindenek előtt való fontosságát és aszketikus fenntartását azonban – végtelen felelőtlenséggel – éppen a magyarság legfelsőbb rétege hanyagolta el, amely aztán az évszázadok során e vékony rétegnek szükségszerű felhígulásával, megfogyatkozásával és fokozatos eltűnésével járt. Juliánusz 81 baráttól kezdve Kőrösi Csomán, a pálosokon, poklot és mennyeket járt költőkön, az újkori rokonítókon; Csontváryn, Bartókon, Babbitson, vagy egy magyar vallás alapításának oly elszántan visszatérő kényszerein át, egészen a mai magányos óceáni hajósokig, ez a megnyilvánuló magasztos hajlam, jellemző módon – és továbbra is taps és pénz nélkül – bár megjelent, ám mindinkább külföldre, önnön világán kívülre sodródott, szinte menekült, jelezvén azt a belső feslettséget és ambivalens viszonyt, amellyel a magát magyar felsőbbiségnek tartó, uralkodó méltatlan intellektus ehhez és minden önmagából fakadó, hasonlóan magas szellemi minőséghez viszonyult. Ezt a *viszonyulást*, az ebben való lelepleződést, és ennek az okát nem lehet áthárítani semmire. Ez közvetlenül az értékek elbogatellizálásából, és különösen az önérték iránti lelki ápolatlanságból és tiszteletlenségből, a magasrendűség iránt való gőgből, meg egy súlyos, önpusztító féltékenységből fakadt. Amely végül az építmény következményes kuszaságához és a fenntartó erők aggasztó elbizonytalanodásához vezetett. Elsősorban ennek a következménye mindaz a kallódás, elesettség és önpusztító skizofrénia, amely a szerves és egészséges változatosság sokszínű gyönyörűsége helyett a magyar világban oly régóta, s ma is uralkodik.

A magyar kultúra eme kettős (hierarchikus és szemléleti) fejevesztettségét különösen látványosan jelezte az a jelentőségében igazán máig sem felfogott – de hovatovább végzetesnek minősülő – tény, hogy szellemének világát, csakúgy mint annak sajátos és természetes hierarchikus rendjét, mindmáig nem a tényleges szellemi elitje, nem egy *nagyszerű és passzív ható* szellemi elit emelte és tartotta, emeli és tartja fenn szemléletben, szokásban, vallásban, kultúrában, visszafogottságban és mozdíthatatlanságban, egyként tisztelt bölcseiben az évszázadok során, miként az egy autentikus és harmonikus kultúrában és közösségben mindig is természetes és törvényszerű volt. Hanem ez is az amúgy is kifosztott és vészesen fogyatkozó televényre roskadt. Korábban a földműves, paraszti termelő rétegre – ma már isten tudja, kire és mire, hiszen csak „termelő” ember bír méltó és teljes világszemléletet! –, akiknek legéberebbjei ugyanakkor folyton és bölcs ösztönösséggel azért is pöröltek, dohogtak, lázadoztak és némultak el olykor saját szellemi kasztjuk iránti végtelen és e tekintetben különösen jogos bizalmatlanságukban, mert arra vártak, hogy a dolgok ebben a vonatkozásban

is a természetük szerint folyjanak. Arra, hogy a magyar gondolkodás mint méltó szellemiség, mint egészben látó és teljességben érző tényleges és nem kisajátító attitűd, mint bölcs lelkiismeret – végre valóban kiforrja magát, *be-töltse* és kozmikus feladatának megfelelően valóban *önzetlenül szolgálja* azt a törvényszerű hivatását, hogy egy kultúrát a teremtő egyetemességben és a legmagasabb éberség szintjén, a televénnyel együtt maga is gondosan fenntart.

A kérdés, hogy ennek a szerves és autentikus rendnek a természetes viszonylatai mikor dőltek össze, és mentalitása mikor vált koncepciótlan, ügyetlen materializmussá, ez most mellékes dolog, s a taglalása félrevezető is lenne. Az viszont annál inkább halaszthatatlan és lényeges, hogy ez a teljességszemléletű, nyelvében és ízlésében élő permanens mentalitás mindennek ellenére (és egy új status quo mind kaotikusabb hajnalán!) megint a legfőbb összefüggések felismerése és tudása birtokában legyen, hogy lassú és a dolog természeténél fogva *rejtekező* autenticitással végre újra magára leljen, és magabizó lelki nyugalma és kellő belső felkészültsége révén – mint mindig – továbbra is nyitott, élő legyen.

*

Ez az újjáépítő munka azonban nem akármilyen dolog. Mindenekelőtt született ritka, tágasabb dimenzionális benső adottságú szellemi embert és a szellem született ritka emberétől szinte emberfeletti és névtelen működést, passzív és hibátlan jelenlételet és látást kíván. Aki hiteles, és azt feddhetetlenül képviseli. S itt minden követelmény és minden fogalom egyaránt és egyenrangúan, szó szerint fontos és hibátlan működést jelent. Mert tényleg egy gyökeres változás elszánásáról van szó. Ennek követelményei pedig maximálisak és időtlenek. Újra az állandóság szemléletének csöndes vetése a feladat a rohanó változásban. Olyan állandóságé, amely élő, tágas és rugalmas. Teljes, rugalmas és jellegzetes, mint maga a világ. Ebben van az ereje és stabilitása. Ezt átlátni és ennek időtlen szempontjait egy *mindent átható passzivitásban* fenntartani és képviselni: ez egy kultúrának, egy kultúra szellemének legbensőbb és legmagasabb ügye, s a szellem ritka emberének különleges feladata, amelyre kijelöltetni és ennek megfelelni nagyon is nehéz. Mert nem elég csupán a racionalitás szűkös egyoldalúsága és zárt szögleltessége.

Ahhoz azonban, hogy ez az állandóság és ez a rugalmasság együtt meglegyen, s mint kultúra az időben újra mértékként álljon, hogy ízlésén és mentalitásán át újra be tudja tölteni azt az eredendő szent emberi követelményt,

hogy időtlen időkön át magától értetődő harmóniában működik együtt benne a természet, a szellem és a szokás; hogy ebben újra erős legyen, ehhez újra fölérjen és beleszagozhasson az emelkedettség és az egyetemes rend tiszta levegőjébe – vagyis az időtlen szeretet összetartó, tápláló és otthonos energiakörébe, hogy ezután mindent újra ezen az örök Renden át lás-
son és éljen – ehhez a ritka személyes rátermettség és tudat csak az egyik, az első feltétel. Bár kétségtelenül a legfontosabb. Mint az egymásba kapaszkodó két szimbolikus „hal”: a jin és a jang egymást tükröző szemei, szükséges hozzá ezen alapeszme kettős természetének megfelelően két szolid intézmény létrehozása is. Meg kell alkotni a *hagyományos kultúra és az élő kultúra (háttér) intézményeit*, amelyek a fennálló struktúrát érintetlenül hagyva, mindenek mögött kettős alapként, a sajátos magyar kultúra tényleges oszlopaikat, létének és szellemének támaszait jelentik, s amelyek államilag *védettek és sérthetetlenek*. Ennek a két intézménynek a volta, megszokottá váló jelenléte immár nélkülözhetetlen a mai és a várható történelmi folyamatokban. Ezek a magyar kultúra világának feltámasztói és megerősítői lehetnek, ápolva otthonosságát és fenntartva szemléletét.

A két intézmény egyazon jelenség kettős természetét szimbolizálja és hordozza. Különbözőségük is az azonosság eme kettősségén alapul. Mert egy élő (és különösen egy nyíltan megújulni vágyó) kultúra állandóságban gyökerező intézmény rendszerét (annak minden ága-bogával) szerves alapokra kell helyezni. Ennek lényege pedig a hagyomány és a megújulás, az idő és az öröklét szerves egysége. Az a permanencia, amely egy egyetemes látomású ízlést és kedélyt, beláthatatlan idők óta oly sajátosan emelkedett egyszerűségben tart. Egy fenntartás, amely éber és szabad, idillikus és erős, s amely pusztá jelenlétével a néplélek teljes mezejére otthonosan kihat és abból is táplálkozik. Mert az idő és az öröklét egymástól el nem választható.

A két háttérintézmény egy erős és átfogó mentalitás jegyében élő kultúra *párosa* tehát, mely páros külön működik, mert közös szolgálatában a kettő a maga sajátos világát és dolgát így természetesebben és tisztábban teheti. A hagyományos kultúra intézete a múltat, a Törvényt, a sorsot és bölcseletet, az idők próbáját kiállt tárgyak, szokások, művészetek, rítusok és ceremóniák gyakorlatában is magát a szellemet őrzi, és méltósággal képviseli; egy szemléletet és ízlést állít s tart fenn a változó dolgok vonulata mögött. Az élő kultúra intézete pedig azt a *gyakorlatot* élteni és figyelmezi, a bölcselet azon eszméjét, amelynek során ez az ízlés és kedély mindenekkel találkozik. Ahogyan a szelleme mindent birtokba véve a változatok vonulatában működik.

Hiszen az élő kultúra a tudásnak és ízlésnek az a folytonos gyakorlata, amelynek során egy mentalitás folyamatosan megújulva mindeneken át fönntartja magát. Az az élő és éber gyakorlat, sőt sors, amelynek során eszmélete kultúrává válik, és ezáltal élő tudássá lesz. Ahogyan ez az immanencia él
84 és gazdagodik.

A hagyományok az a lassú hajó, amelyen ez a mentalitás az emlékezet időtlen terein, s a lét kultikus formáin át bölcsen evez. Miközben mindkettő látás és gyönyörűség és tapasztalat és beavatódás a teremtés értelmébe, amely maga az Élet.

S éppen ezért, *harmadikként* az intézményi háttérrendszer eme funkcionális gondolatkörét egy ehhez méltó iskola létrehozása kell, hogy teljessé tegye. Egy nem akármilyen, egy autentikus iskola, amelynek koncepciója már talán készen is áll. S amelynek legelső, halaszthatatlan, valóban alapvető feladata, tisztázni és meghatározni, hogy kivé és mivé akarja nevelni gyermekeit. Mert a halállal oly régen eljegyeztetett magyarságot is, hasonlóképpen az öncélúságában fulladozó világhoz, az életre: egy *emelkedettebb*, belátóbb, örökebb életre kell ismét megtanítani.

*

Nem a politikáról szóltam itt tehát; az az idők külső és változékony vonulata. Az epizódok uralma és a betöltetlen terek betöltésének kényszere a politikusok dolga. Csinálják ez egyszer végre jól, ebben bízunk, s abban, hogy a politikának *marad még* éltetni való dolga, élő édes gyermeke. A tradíció fontosságáról, az időtlenről az időben. A sajátosság előnyeiről az egyetemesben. Ez a rövid írás inkább erről szól, aggodalma ezt hordozza. Szárazdokkot adni egy kozmikus válság előtt.

Ám az elmúlt évszázadokban már túl sokat írtak és beszéltek a magyarság lassú fölszívódásáról, szétszóródásáról, magyarok és nem magyarok egyaránt. E sok és mindeddig minden irányban meddő vélemény, ha drámai hatású is volt a tüneteket illetően, megoldás híján végül is méltatlannak bizonyult egy nép és kultúra tényleges sorsához. Csupán a diagnózis gyönyöre – nem pótol Életet.

Márpedig ha a magyar szellem, a magyar gondolkodás még most sem képes fölfogni, hogy létehez és átörökítéséhez egy magához való erős és egyetemes elemi háttér nyugalma és átjárható kapuzata elengedhetetlenül szükséges, akkor tudni kell, hogy mindannak, amit ma még magyarnak hívunk és nevezhetünk, bizony valóban vége lesz. S alig marad miért és kiért aggódni és

politizálni. Miként a legsekélyesebb tapasztalati, bölcséleti és történelmi tévedés volna, lassú öntudatlansággal és végképp lealacsonyodva: átadni magunkat annak a lassan ellentmondást nem tűrő, nyomasztó mai köztudatnak is, hogy tényleg csak hús az Ember, hogy valóban birtoklás csupán az Élet, s hogy pusztán felhalmozott anyag a Világ. A materialisztikus gondolkodás egy kultúrában mindig minden másnál sokkal inkább a halál előszele. S az „élni hagyni és hagyatni” elv sem jelent mást ma már, csak napi stílust és némi esélyt. De nem stratégiát.

85

A magyar kultúra feléledésének és megújulásának egyetlen természetes igazi lehetősége a tudatos belső megnyitásnak és koncentrációnak ebben a föltámasztott és éltetett gondolatában van elrejtve; szelleme erejében és megemelésében, önmaga – megnyílásában paradox – megóvásában. Egy olyan, mindezeket képviselő és kiegyensúlyozott intézményi háttérben ugyanakkor, amely szolid voltában is képes számba venni, folyamatosan fenntartani és megújítani a látásmód belső minőségét és emelkedettségét, s amely a jövő évezred előtti, már ma is dúló nagy légáramlatokban és viharokban egyedül képes körülölelni eme kultúra üzenetét, megóvni létét, sajátosságát és igényességét, és megőrizni tágas szemléletét.

Ez a belső és külső *rögzítés* azonban nemcsak tökesúlyt adhat ennek a folyton a borulás veszélyérzetében hánykolódó nagyterhű hajónak, hanem reményt is. Sőt esélyt teremt, hogy vitorláit a jövő szelein majd feszesebben dagadoznak. Egy olyan ízlés és gondolkodás szemléletének ad újra észrevétlen, belső világosságot, nyugalmat és megújuló erőt, amelynek értékei éppen onnan valók, ahonnan oly kétes okból és röstelt kétségbeeséssel igyekeznek – már egy évszázada – szellemi szomját mohóan oltani az egyre nagyobb bajokat keverő és egyre romlottabb vizekbe keveredő, „dicső győzelmeibe” már-már beleszakadó, öngyilkos modern világ.

(1991. október)

K. Gy. – Szabados György gyógyító ember volt, nemcsak nagy művész és a kettő megfér és összetartozott benne. Gyuri diplomás orvos volt. Noha gyerekkora óta zongorázott, és szakszerű képzést kapott, nem végzett Zeneakadémiát. Szellemileg vagy

zeneszerzésileg nemigen találhatta volna a helyét az intézményes felsőoktatásban akkor, az 50-es évek végén. Remek orvos volt, tehát az az intuitív, empátikus tehetség volt meg benne, ami a legjobb belgyógyászokat jellem-

86 GÓGYÍTÓ EMBER

Szabados Györgyről

beszélget Antall István

Kodolányi Gyulával

zi. És a holisztikus szemlélet. Őnála mindig összetartozott az, ami a lélekben történik és ami a testben. Azt, hogy gyógyító ember volt, azt tágabban úgy értem, hogy nemigen ismerek mást, akinek a társaságában olyan jó volt lenni, mint az övében. Része a képnek az is, hogy ezt százak meg százak mondhatják el. Tehát egy nagy magyar művésztől beszélünk, aki Magyarországon alig volt ismert, de Magyarországon is százak meg százak érezték úgy, hogy a barátai, mert ővele együtt lenni az azt jelentette, hogy megfürdünk egy rendkívül nagylelkű, tágas, empátikus embernek az aurájában, aki nem volt soha olyan fáradt vagy feszült, hogy ne tudjon odafigyelni a másakra, és ne mondjon neki valami személyesen hasznosat. Ő a zenéről is azt gondolta, magáról a szellemi életéről, hogy a nagyon tágasnak és gyógyítóknak kell lennie – nagylelkűnek, befogadónak, tehát nyitottnak. Legyen benne a teremtés bősége és legyen magyar.

A. I. – *A magyar jazz-életben voltak zseniális virtuózok, de talán ő volt a legelső, aki azt mondta, hogy nem feltétlen csak az amerikai jazzhagyományokat kell életre keltenünk, hanem annak tanulságait levonva a magyar folklór, a magyar népzene hagyományait is próbáljuk fölleveníteni.*

– Ő nem tartott a magát jazz-zenésznek, noha azt gondolom, hogy képzettsége is meg a művei egy része is feljogosítana bennünket arra, hogy ezt mondjuk róla. Nem szólva arról, hogy az improvizatív jazz amerikai nagyságai jöttek el vele játszani nemegyszer, Magyarországra, Európába.

A MAKUZ-ban, az őáltala létrehozott Magyar Királyi Udvari Zenekarban csak olyan zenészek játszhattak, akik jazz vagy népzenei képzésen is átmentek. Mert úgy tartotta Szabados, hogy az igazi zene az archaikus gyökerű zene, és mindenütt, ahol archaikus, a mi értelmezésünk szerint népzeneét játszanak, a zenének alapvető tulajdonsága az improvizáció. Olyan zenészekkel akart játszani, akik tudnak improvizálni. Ő ezt a zenét szabadzeneinek hívta, s ehhez a fogalomhoz, ha jól tudom, az említett amerikaiak

ugyanebben az időben jutott ak el a dzsessztől kiindulva. Az biztos, hogy a jazz nagyon közel állt hozzá, írt esszéket a jazz és a népzene rokonságáról, és magát a jazzimprovizációs műfajt is igen sokra tartott a, de mégsem volt jazz-zenész. Azt gondolom, hogy ő a klasszikus zene, a népzene és a jazz, az archaikus zenéknek a világát tökéletesen integrálta. 87

– Szikár, magas férfi volt, nehezen merte az ember megszólítani.

De hogy ha kapcsolatba került vele, ez azonnal felnyílt ez a burok. Láthatóan artisztikus személyiség volt. Nem tudok rá mást mondani, messziről látszott róla, hogy ő művész.

– Gyuri tartásos ember volt, és nagyon szép alkatú. Hozzátartozik ehhez, hogy vízilabdázott sokáig, és élete végéig imádott úszni. Talán ez látszott az ő vállán, hátán, egész tartásán. Ugyanakkor valóban kifinomult, de nem élveteg vagy gyenge személyiségre valló fejült ezen a szép felsőtesten.

Biztos az, hogy ő tudott nagyon szigorú lenni. Inkább azt mondanám, hogy komoly volt. De nem volt savanyú ember, és ahogy már említettem, bárki, aki egy mondatot váltott vele, azonnal megkapta tőle a mosolyt, a humort és a figyelmet.

– *Az irodalom mit tudott kezdeni ezzel a személyiséggel, kérdem én, mikor pontosan tudom, hogy Kodolányi Gyula és Kobzos Kiss Tamás és Szabados György között egy közös műig jutott el az az együttgondolkodás, amely nyilván már korábbi szimpátián alapult.*

– *A kormányzó halálára gondolsz, erre a táncszínházi műre vagy táncoperára, amelyet 1989-ben írtunk. A negyedik alkotó, és bizonyos szempontból a legfontosabb is, a magyarkanizsai Nagy József, vagyis Josef Nagy volt, aki a JEL táncszínház vezetője, megalkotója Franciaországban, és az egyik leghíresebb európai táncművész. Ezt a művet közösen és párhuzamosan alkottuk a nyári hónapokban. Akkor tudtuk, éreztük és éltük a rendszerváltozást, tudtuk, hogy jön az áttörés. A történetet Gyuri és Nagy Jóska – más néven Szkipe – találták ki, egy bukó kínai császárról szólt. Természetesen, valójában Kádár Jánosról, az ő bukásáról és a kádári szellemiségről. Ezért a magyar verzió címe *A kormányzó halála* lett, míg a francia cím a császárról szól – *La Mort de l'Empereur*. Szkipe hozott videofelvételeket a táncpróbákról, több jelenetet, és ezektől, a történettől és a mozgások karakterétől felpörgött az én inspirációm is, és két hónap alatt megírtam a verseket, amelyek feszes szabad versek lettek, tömörek, archaikusan ismétlők, olykor groteszkek. Majd pedig ezeket az alkotófolyamatba szintén beavatott Kobzos Kiss Tamás kántálta az előadáson az ő nagyon sajátos, keleti stílusában. Tehát tulajdonképpen szimbolikus és a távolkeleti színház ihletében stilizált mű ez, de ugyanakkor a mozgás, a látvány részleteiben érdesen mai, kemény, olykor durva. Mégis, a szépség magját, a fényt*

és az ellágyulást is magában viselő mű született. Ennek a talán egyetlen, 1989 szellemét megjelenítő színpadi műnek nagy sikere lett Nyugat-Európában, és több mint két évig játszott a a társulat, Rotterdamtól Avignonig,

88 Párizstól Salzburgig. A darabot egyébként azon a napon mutattuk be az atlanti Brestben, kilencszáz néző előtt, amikor ledőlt a berlini fal, 1989 novemberében. Mintha mi rendeztük volna így... A történetben az a szomorú, hogy ezt a művet hazai közönség soha nem láthatta. Amikor Budapest városa meghívta a társulatot 91-ben, akkor közölték Nagy Józseffel, hogy *A kormányzó halálának* előadását nem kérik. Akkor én már Antall József mellett dolgoztam, és, eléggé nyilvánvaló, hogy elhallgatandó személyiség lettem emiatt bizonyos körökben. Ez lehetett az egyik ok bizonyosan.

– *Az ember nem akarja elhinni, hogy perifériára lehet szorítani olyan értékeket – nem akarok nagy szavakat használni –, olyan nemzeti értékeket, amelyek a modernitás körében is hihetetlenül fontosak, amelyeknek nemzetközi sikere van. Ha én most Magyarországon a Nagykörúton megkérdezném, hogy ki az a Nagy József, senki nem tudná ugyanúgy, ahogy egészen biztos vagyok, hogy szűk egyetemi rétegeken kívül senki nem ismerné Szabados György nevét sem.*

– Volt egy kimondatlan, de világosan tapasztalható direktívája a kádári kulturális élet irányításának, aminek az volt a lényege, hogy az utolsó nemzedéknek, amelyik 1956-ot, hogy úgy mondjam, már eszmélő fejjel és szívvel élte át, legeredetibb és legtehetségesebb tagjait nem szabad szóhoz engedni. Meg kellett akadályozni, hogy ismertségben felnőhessünk az idősebbek legjobbjaihoz. Mert a miénk egy meg nem alkuvo nemzedék lett. Azokra gondolok, akik akkor 14–18 évesek voltak 1956-ban. A mi nemzedékünk beérésével kezdődik az, hogy a kultúrpolitikusok elkezdnek fiatal költőnek nevezni harmincéves embereket, még negyvenéves embereket is. Műveinket csak kiállítás- és antológiarezervátumokba engedik esetleg be, és semmifajta intézmény nem juthat a kezükbe a kulturális életben. Az igazán eredeti alkotókat vagy a túrt, vagy a tiltott kategóriába sorolják be. Ezt Gyuri megkapta nagyon korán, fölfigyeltek rá már az *Esküvő*, meg a *Baltás zsoldár* idején. Utóbbi 73-as mű volt, amelynek egy gyönyörű katonaének, egy magyar népdal a fő motívuma, amit ő énekel benne, kántál sajátosan, és abban a kiforrott kompozícióban és hangszerelésben, ami őt már akkor jellemzi. És aztán, amikor bemutatja a *Szarvassá vált fiúkat* Szegeden, a Szabadtéri Játékokon 83-ban Markó Iván társulata, nyilvánvaló 1956-os utalásaival, akkor Szabados Györggyel Berecz János, az MSZMP egyik ideológiai főembere, már ott az előadás után közli, hogy ez nem megy. Magyarán szólva ez a mű be lett tiltva évekre, és Szabados György nem jutott szóhoz. Eközben pedig óriási közönsége lett Gyurinak Nyugat-Németországban, Hollandiától Spanyolországig és Belgiumtól Jugoszláviáig.

– *Ezután következett a rendszerváltás, de rendszerváltás ebből a szempontból teljesen érintetlenül hagyta ennek a generációnak a fogadtatását.*

– A magyar kultúrában a rendszerváltozás nemigen történt meg. A látszólagos ellenzékiességben befutott művészek egy köre szövetséget kötött a '90-es évek elején az antalli demokráciatörekvésekkel szemben, egy olyan pénzügyi és politikai érdekkörrel, amelynek az volt az érdeke, hogy elhitesse, hogy Magyarországon nem volt szükség 1989-re, mert a reformkommunisták úgy is elvitték volna az országot oda, ahova el kellett jutnia. Hogy 1956 értékelése kérdéses. És hogy az ügynöktörténetek igazsága, az sem egyértelmű. Mindannak az elmosása, elmaszátolása történt tehát, amiről 1989–1990 szólt. A mellébeszélés habitusa aztán átterjedt a kultúrára is. Aki a minőségigényével, szókimondásával és – mondhatnám – igazi nemzetköziségével ebből az egész dologból kilógott, azt továbbra sem engedték térhez jutni. Tehát horizontjában, ízlésében szinte ugyanolyan zárt, euro-provinciális véleményformáló hálózaté a prím ma is a kultúrában, mint 1990-ig.

– *De Szabados György esetében mégiscsak kiteljesedett életműről beszélhetünk, amelynek virágzó közege van itthon is.*

– Valóban. Az elmaradt dolgok – például a Bartók-Kodály forgatókönyvünk megfilmesítése – fájnak, és fájnak neki is. Az általa említett „periférián” azonban Gyuri műve és személyisége elismert – szinte bálványozott – és hatékony volt. Az ő személye és munkássága összefogó kapocs az elmúlt évtizedek legeredetibb alternatív műfajai között, a táncművésztől az improvizatív zenén át a mozgásszínházig – vagyis abban a tágas mezőben, ahol korunk futószalagon gyártott silányságait leginkább haladta meg az alkotó szellem. Elég felidézni az utolsó évtized három nagy Szabados-munkáját. A Szent Istvánra emlékező, Sík Sándor versére írt *Jelenést*, a Babits Mihály verseire, énekszólóra és szimfonikus zenekarra írt *Három éneket*, és a Mákó Miklóssal bemutatott zongora-hegedű duót, *A szépség szívét*. Ez utóbbi mű a címét egy ókori kínai értekezéstől kapta. Szabados György horizontja tehát hamvasi – de beletartozott az egykori Kassák Klub és a Fonó Budai Zeneház is. Ilyen égbolt alatt szól a Szabados-zene, az éterikus kobozdallamtól a síró, sodró, tomboló örömenéig.

(A Magyar Rádió Kultúrkörében 2011. június 27-én elhangzott beszélgetés szerkesztett, bővített változata.)

St. Louisban találok az első olyan indiánnal életemben, akivel már beszélgettem is. Az oszédzs törzsbeli Carter Revard, indián nevén Nom-Peh-Wah-The a középkori angol irodalom és az észak-amerikai indián irodalom

tudósa, egyetemi tanára,
korának egyik jelentős
költője.

90 JIM NORTHRUP*

Ő sem találkozott még magyar emberrel, főleg költővel nem, és emiatt érdeklődve fordult felém. Beszélgetésünk eredményeként Carter két alkalommal látogatott Budapestre, ahol mindkétszer a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott komoly érdeklődéssel kísért előadást és versfelolvasó estet. Ő volt az, aki az észak-amerikai indián költészet felé irányította érdeklődésemet. Ő volt az, aki leadta a füstjeleket, amire több indián költő felfigyelt, akikkel később kapcsolatba kerültem. Ezek közé tartozik Jim Northrup, az ozdsibve törzs tagja, akit érdekes módon Chad Faries költő, egyetemi tanár, egykor Magyarországon munkálkodó Fulbright ösztöndíjas is elsőként ajánlott.

két halál

Kocsikázni mentünk
Minnesota legöregebb rizikós
két sávos 2-es számú országútján.
Gabona- és farönkszállító kamionok.
Elvezettünk a hamumocsarak mellett
bedőlt fák mutatták
létküzdelmük elhalt részeit.
Gabona- és farönkszállító kamionok.
Fekete hollók, csillogó szárnyakkal
fogják fel a gyenge decemberi napfényt,
repülnek velünk egy ideig.
Gabona- és farönkszállító kamionok.
Narancssárga hókotrók várják, hogy
folytathassák téli háborújukat
sóval, homokkal, hókével.
Gabona- és farönkszállító kamionok.
Papírgyárok, erőművek
láthatóan gőzölögnek és láthatatlan
ipari szennyet termelnek.
Gabona- és farönkszállító kamionok.
Megdermedtünk, amikor hirtelen
egy nyergesvontató bukkant fel a

visszapillantó tükörben,
 kanyarban előzött le minket,
 még nem jött el értünk a halál.
 Gabona- és farönkszállító kamionok.
 Átvezettünk a Mississippi
 befagyott tekervényein
 elgondolkoztunk, milyen lehet
 a víz folyásával egy irányban élni.
 Gabona- és farönkszállító kamionok.
 Újra szerencsét próbáltunk hazafelé
 a legöregebb, legrizikósabb országúton,
 elkerültük a fényszórókat, féklámpákat.
 Gabona- és farönkszállító kamionok.
 A csillagokat követtük hazáig

Manapság az indiánok is házakban laknak, felszerelve mindennel, amire egy modern embernek szüksége van. Jim, amikor a vietnámi háborúból hazaért, nem volt képes házban aludni, felépített magának egy wigwamot a rezervátum erdejében és több évig ott élt. Ez idő alatt döbrent rá, hogy nemcsak őseinek, hanem neki is köze van a természethez. Azóta osztja be saját és családja életét a természet törvényeinek és órarendjének megfelelően.

tipi-elmélgedések

Beköltöztem egy tipibe.
 A barátaim szerint különc vagyok.
 A családom szerint megbolondultam.
 A barátaim és a családom azt kívánja,
 bár ők is tudnának különcök és bolondok lenni,
 hogy megtegyék ugyan ezt.
 Az elképzelés
 az ember ezer éves
 tűnődése.
 Fog ez működni?

Gyertyák, szintén egy régi elképzelés,
 tűnnek a legjobb módszernek a tipi
 és belső érzékeim megvilágítására.

A ponyva elég erős,
hogy megállítsa az északi szelet,
ugyanakkor elég érzékeny, hogy
árnyékot adjon a tűznél, ha főzök.
Nagypapa bajeeshkaogon¹-nak hívta,
és már születésem előtt
mindent tudott róla,
a rudak felfelé merednek és
húzzák a szemed, gondolataid
és imáid az égbe és azon túl.

A bejárati nyílás túl alacsony ahhoz,
hogy elérjük a reggeli napsugarat,
éjszakánként a füst csapkodva
kapja el és továbbítja
egy újabb csoda üzenetét,
a másik reggelét.

A tipiben emberek laknak,
körben ülnek,
a tűz frissen sültet eszik,
ez akár tegnap vagy
korszakokkal ezelőtt is megtörténhetett.

A tipiben egy apró gyermek
is lakik, izgatott a tűz ápolásának
feladatától, órákon át bámulja
a lángokat,
kellemes emlékeket raktároz el.

Tréfából mondd rosszalkodó
gyermekeidnek,
hogy mindjárt sarokba állítod őket.

A látogatók körben alszanak,
tehervonat kerékküllőinek látszanak,
a tűz – a középpont.

Az elégett fa füstszaga
rám akasz kodik, amikor
mennem kell a városba,
ez az emlékeztető, hogy
honnan jövök és hová megyek.

93

Időközben nekem énekelnek
a bolondok és izgalomba jönnek,
amikor felreppen a fehérfejű rétisas,
Ez más miatt érdekes.

Éjjelenként, a füstnyíláson keresztül
látom a csillagokat,
nappal a felhőket
és az eget.

Az érzés, amit a tipi-lét ad
olyan szokatlan,
hogy a látogatók elhalmoznak
„tudod mit kellene csinálnod”
ötletekkel.

Hányan álltak ott, ahol most
én állok, azt gondolva, hogy
milyen jó helyen lakom?

Jim a rezervátumi kórházban született 1943-ban. Olyan indián iskolába járt, amely az indiánok beilleszkedését hivatott bármi módon elősegíteni az akkori amerikai társalomba, de nem a legszerencsésebb helyet választották, mivel a legtöbb diákot, köztük Jimet, a tanárok és a nagyobb diákok rendszeresen verték, amellet t hogy a tökéletes agymosás eszközeit is bevetették.

- 94 Belebotlottam egybe a múlt héten.
Lerítt róla, hogy hamisítvány.
Másmilyen volt a szeme.
Helikopterlövész volt, vagy előretolt?
Nem, talán zöldsapkás, folyami hajós,
Seal-kommandós, rohamcsapattag vagy felderítő.
Meghallgattam a meséjét.
Beszért a dzsungelről, a rizsföldekről,
a tűzharcokról, a fegyverekről.
Figyeltem.
Beszért a szúnyogokról,
kígyókról, vietkongokról és az
észak-vietnámi hadseregről.
Miközben hallgattam, rájöttem, hogy
mindketten ugyanazt a vietnámi
háborús filmet láttuk.
Ügyes húzás, haver, de
ne lopd el a háborúmat.

A Minnesota állambeli Fond du Lac rezervátumban élő indiánok komolyan veszik a természetet, mert tudják, hogy a természetnek köszönhetik az életben maradásukat. Amikor a kilencvenes években Minnesota állam meg akarta vonni az odzsibvéktől a vadászati és halászati engedélyt, a fehér törvényhozóknak eszükbe sem jutott, hogy egy odzsibve sokkal jobban ismeri a természet törvényeit, mint ők. Tudják, mikor lehet vadászni medvére és jávorszarvasra. Tudják, mikor ívnek a halak, mikor csapolható a juhar és mikor hasítható a nyírfa. Az állam elveszítette a pert az odzsibvékkel szemben, mert ma már vannak indián ügyvédek is, akik azért tanulták meg a fehérek törvényeit, hogy segíthessenek a törzsnek, ahova tartoznak. 1842-ban az odzsibve nép és az Amerikai Egyesült Államok kötöttek egy egyezményt, amely magában foglalta az odzsibve törzs vadászati, halászati és a gyűjtögetési jogát. Ezt a jogot akarta Minnesota elvenni az indiánoktól. Az odzsibve népet képviselő ügyvéd, maga is odzsibve, azt a tényt hozta fel, hogy az 1842-es egyezmény idején Minnesota állam nem létezett, tehát az ő törvényei alapján nem vehetők el az indiánok jogai. Jim és a többi odzsibve ennek köszönhetően tovább folytathatja ősei napi tevékenységeit.

beszélgetés a háborúról

Voltál a háborúban?

igen

Milyen volt?

amilyet el sem tudsz képzelni

Öltél?

igen

Milyen érzés volt?

gyilkosnak éreztem magam,

felszabadítónak, fogaskeréknek

Volt olyan barátod, akit megöltek?

igen

Milyen érzés volt?

húzza a vérbe

95

Új Forrás 2013/9 – Jim Northrup

(A verseket fordította és kommentálta: Gyukics Gábor)

*Részletek a novemberben megjelenő kötetből (Podmaniczky Alapítvány-Új Forrás Kiadó)

¹ tipi

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagai támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT (online szerkesztő)
NÁDOR TIBOR (online galéria)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (online és felelős szerkesztő)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
FÖLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.